

ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทวนที่ต่อบิดามารดาของนักเรียน
ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง
อำเภอวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

A STUDY OF THE GRATEFUL BEHAVIORS EXPRESSED BY THE
SECONDARY SCHOOL STUDENTS TOWARDS THEIR PARENTS IN
NONGCHANG SCHOOL, KHAOTHUNG SUB-DISTRICT,
THAWATBURI DISTRICT, ROI-ET PROVINCE

พระวิฑูล ญาณธมฺโม (พันธุมิตร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทศเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียน
ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง
อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

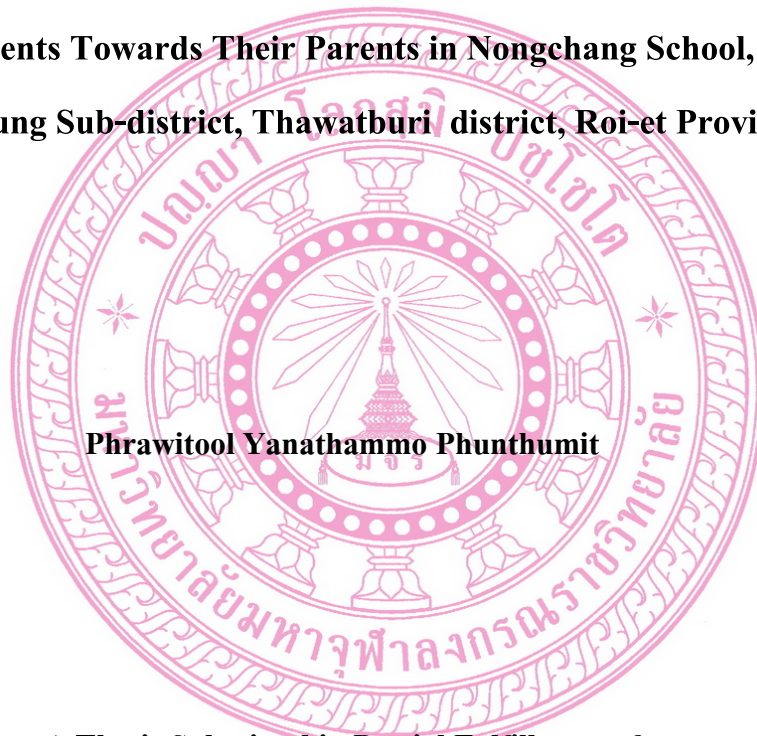
พระวิฑูล ญาณธมฺโม (พันธุมิตร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A Study Of the Grateful Behaviors Expressed by the Secondary School
Students Towards Their Parents in Nongchang School,
Khaothung Sub-district, Thawatburi district, Roi-et Province**

Phrawitool Yanathammo Phunthumit

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of

The Requirement for The Degree of

Master of Arts

(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

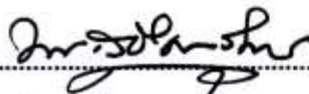
Bangkok, Thailand

C.E. 2012

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูคุณเวที ต่อบิคารมารดาของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขวาท้อง อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....

ประธานกรรมการ

(พระครูวินัยธรรมสมุทร ถาวรธมฺโม, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหาคาวสยัม วชิรปญฺโญ,ดร.)

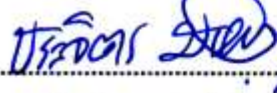
กรรมการ

(ผศ.ดร.สุวิน ทองปิ่น)

กรรมการ

(คร.ไพฑูรย์ สวนมะไฟ)

กรรมการ

(รศ.ดร.ประจิตร มหาหิง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาคาวสยัม วชิรปญฺโญ,ดร.

ประธานกรรมการ

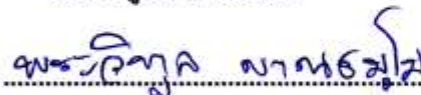
ผศ.ดร.สุวิน ทองปิ่น

กรรมการ

คร.ไพฑูรย์ สวนมะไฟ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระวิฑูล ญาณธมฺโม)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทเวที ต่อบิดามารดาของนักเรียน ชั้น
มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวุ้ง อำเภอธวัชบุรี
จังหวัดร้อยเอ็ด

ผู้วิจัย : พระวิฑูล ญาณธมฺโม (พันธุมิตร)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ. คร.,ป.ธ.๖,พธ.บ., ศศ.บ., M.A.,Ph.D
(Pali & Theravada Buddhism)

: ผศ.ดร.สุวิน ทอปปัน, พธ.บ. (ปรัชญา), M.A. (Phil.), Ph.D. (Phil.)

: ดร.ไพฑูรย์ สอนมะไฟ ป.ธ.๕, ศน.บ., M.A., Ph.D. (Buddhism).

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๖

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้ ๑) เพื่อศึกษาความกตัญญูทเวทีตามนัย
พระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทเวที ต่อบิดามารดา ของ
นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวุ้ง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด
๓) เพื่อศึกษาแนวทางในการปลูกฝังความกตัญญูทเวที ต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
ตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวุ้ง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อศึกษาพฤติกรรม
ด้านความกตัญญูทเวที ต่อบิดามารดาของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง
ตำบลเขาวุ้ง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้เป็นแบบเจาะจง
ได้แก่ คณะครู จำนวน ๕ คน นักเรียน จำนวน ๑๕ คน และผู้ปกครอง จำนวน ๕ คน รวมทั้งสิ้น
จำนวน ๒๕ คน

ความกตัญญูทเวที ตามนัยแห่งในพระพุทธศาสนาเถรวาท ความกตัญญูเป็นคุณธรรม
พื้นฐานของมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อกันและกัน ด้วยความสำนึกในบุญคุณของคนอื่นที่ทำ
แล้วแก่ตน ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมไม่ว่าจะทำให้แก่ตนหรือไม่ก็ตาม โดยความบริสุทธิ์ใจ ส่วน
กตเวที มี ๒ ลักษณะ คือ ประกาศคุณท่าน ได้แก่ ประกาศความดีของผู้พระคุณต่อตน หรือด้วยการ
ปฏิบัติตนเป็นคนดี และ ตอบแทนคุณท่าน ได้แก่ การตอบแทนด้วยวัตถุสิ่งของ ด้วยการรับใช้ดูแล
ด้วยความเคารพเชื่อฟัง บุคคลผู้มีความกตัญญูเป็นคนดี ได้รับการยกย่องสรรเสริญ ส่วนโทษของ
การไม่มีความกตัญญู ย่อมทำให้ตนเองและสังคม มีแต่ความเดือดร้อน หลักธรรมที่ส่งเสริมความ

กัตถุญ คือ สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ มรพาธรรม ๔ โภคาทิยะ ๕ การวะ ๖ สาราณียธรรม ๖ ทิส ๖ เป็นต้น

พฤติกรรมด้านความกัตถุญกตเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด สรุปผลการศึกษาดังนี้ ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ โดยรวมสรุปพฤติกรรม ด้านท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ คือ นักเรียนเตรียมอาหารและน้ำดื่มให้มารดาบิดา ดูแลทำความสะอาดห้องนอนของมารดา จัดอาหารและยาตามที่แพทย์ให้มารดาบิดาเมื่อเจ็บป่วย นักเรียนซักเสื้อผ้าให้มารดาบิดา เป็นต้น ๒) ด้านช่วยทำงานของท่าน นักเรียนหุงข้าวทำกับข้าวให้บิดามารดารับประทาน กวาดบ้าน ถูบ้าน ล้างถ้วยล้างจาน กรอกน้ำใส่ตู้เย็น เก็บสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้านอย่างระมัดระวัง ช่วยทำธุระภายนอกบ้านแทนบิดามารดา ไปซื้อของนอกบ้านแทนบิดามารดา เป็นต้น ๓) ดำรงวงศ์ตระกูล คือ นักเรียนไหว้บิดามารดาก่อนออกจากบ้านและกลับเข้าบ้าน นักเรียนเป็นคนดีมีนิสัยมัธยัสถ์ ขยัน ตั้งใจเรียนหนังสือ ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่การรับทรัพย์มรดก คือ นักเรียนพูดคุยกับบิดามารดาด้วยกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย ให้ของขวัญแก่บิดามารดาในโอกาสพิเศษ เช่น วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันแม่ เป็นต้น ๕) ทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว คือ นักเรียนชวนบิดามารดาไปถวายสังฆทานที่วัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ ทำบุญทอดกฐิน ผ้าป่าเพื่อสร้างวัด เป็นต้น

แนวทางในการปลูกฝังความกัตถุญกตเวทีต่อบิดามารดา สรุปได้ดังนี้คือ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนาที่ควรจะให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเพื่อช่วยกระตุ้นเตือนและปลูกฝังคุณธรรม โดยเฉพาะความกัตถุญกตเวทีให้เกิดขึ้นกับเด็กโดยผ่านการ ปลูกฝังและกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเข้าค่ายอบรมคุณธรรม การปฏิบัติธรรม ตลอดทั้งกิจกรรมวันแม่ วันพ่อ รวมถึงการพาเด็กเข้าวัดทำบุญ ตักบาตร ไหว้พระ สวดมนต์ นั่งสมาธิภาวนา เป็นต้น เพราะความกัตถุญกตเวทีนั้น สามารถกระทำได้ โดยท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำงานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่การรับทรัพย์มรดก ทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว เพราะการบำรุงบิดามารดานั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่นักเรียนจะต้องกระทำทันทีที่มีโอกาสในปัจจุบันโดยไม่ต้องรอโอกาสมาถึง

Thesis Title : A Study Of the Grateful Behaviors Expressed by the
Secondary School Students Towards Their Parents in
Nongchang School, Khaothung Sub-district,
Thawatburi District, Roi-et Province

Researcher : Phra Witool Yanathammo (Phunthumit)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

- : Dr. Phramaha Daosayam Vajirapabbo, Pali VI, B.A. (Thai), M.A.,
Ph.D. (Pali & Theravada Buddhism)
- : Assist. Prof. Dr. Suwin Thongpan B.A.(Phil.), M.A.(Phil.), Ph.D.(Phil.)
- : Dr. Phaithoon Suanmafai, Pali IV, B.A. (Ed.), M.A. (Bud.), Ph.D.
(Buddhism.)

Data of Graduation : 29 March 2013

ABSTRACT

The main objective of this thesis were: 1) to study gratefulness in Theravada Buddhism, 2) to study the behaviors of the Nongchang secondary school students, Khaothung sub-district, Thawatburi district, Roi-et province, regarding gratefulness toward their parents, and 3) to study the process in fostering gratefulness of Nongchang secondary school students, Khaothung sub-district, Thawatburi district, Roi-et province. The sample in this study was purposive sampling which were: 5 teachers, 15 students, and 5 parents of the students, 25 in total.

The result of the study found that

According to Theravada Buddhism, gratefulness was the basic ethic principle of the human being. There were two kinds of gratefulness: expounding the goodness of those who support ones, and requiting their support. The first one referred to expressing the goodness of those who had supported ones or being a good man; while, the last one referred to giving materials to those who supported ones. The disadvantage of lacking gratefulness was losing frame, and great ruin. The supportive Buddhist principles that enhancing the gratefulness were: the virtues for social sodality (*Savghavattthu*), the sublime states of mind (*Brahmavihara*), uses of possessions (*Bhoga-adiya*), reverence (*Garava*), virtue for fraternal living (*Saraniyadhamma*) , six directions (*Disa*)and so on.

Regarding the behavior of gratefulness preformed by the Ban-Nongchang secondary school students, Khaothung sub-district, Thawatburi district, Roi-et province, toward their parents, the result of the study found that 1) to take care and support the parents, the students prepared foods for their parents, cleaned the house and engaged in all possible duties for their parents, looked after the parents when they were sick. 2) To do their works for them, the students took the responsibilities for the possible housing works for their parents such as cooking, cleaning the house, washed the dishes, prepared drinking water, and stood as the their parents behalf when they were to other places. 3) To keep up the honour and the tradition of one family, the students sincerely played respected to their parents and behaved in the proper ways, be content, and worked hard for the studies. 4) To make oneself worthy of ones heritage, the students spoke pleasant word to their parents and gave them presents in appropriate occasion like New Year, Mother Day, and in Songkran Festival. 5) Making offerings, dedicating merit to the parents after their death, the students requested their parents to go to the temple and made offering to the Buddhist monks in order to transfer merit to the departed.

Last but not at the least, the methods to foster gratefulness toward the parents, according to this study, could be summary thus family, educational institution, and Buddhist institution should educate the moral principle to the young generations by means of organizing ethical training camps, meditation retreat, including all creative activities that aimed at promoting the gratefulness, its significance and the advantages of implementing gratefulness toward their parents.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เพราะความช่วยเหลือของบุคคลหลายฝ่ายทั้งส่วนที่เป็นงานด้านวิชาการ และงานภาคสนาม

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา,ดร. ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้นกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และ ดร.ไพฑูรย์ สนวนมะไฟ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำปรึกษาและเสนอแนะในสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีคุณค่าอย่างยิ่งในการทำวิจัยครั้งนี้จนสามารถสำเร็จ

ขอขอบคุณพระมหามิตร จิตปัญญา (ดร.) ,ดร.ประยูร แสงใส,และ ผศ.ดร.ชาญชัย สวดศรี ผู้เชี่ยวชาญ ที่กรุณาให้คำแนะนำตรวจแก้ไขในส่วนเครื่องมือสัมภาษณ์ แม้ว่าจะมีการถามากมายแต่ก็สละเวลาให้ด้วยดีเสมอมา

ขอขอบคุณผู้บริหาร คณะครู และนักเรียน โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ที่ได้ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสัมภาษณ์เป็นอย่างดี

ผู้วิจัยขอขอบคุณเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์เจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าเอกสาร ขอขอบคุณพระมหาสุรชาติ สิริเตโช ที่ช่วยเรียบเรียงเอกสารงานวิทยานิพนธ์เสร็จสมบูรณ์

ขอขอบคุณท่านพระมหาพิสิฐ วิสิษฐปัญญา และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน ที่ช่วยเหลืองานด้านเอกสารงานวิจัยฉบับนี้ ขอขอบคุณอาจารย์ บุญธรรม พิมพ์ และ ผศ.ดร. ดิปตี มหันตะ ที่ช่วยตรวจทานความบกพร่องภาษาอังกฤษ

ขอขอบพระคุณบิดา มารดา ญาติพี่น้อง และกัลยามิตรทุกท่าน ที่ได้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

พระวิฑูล ญาณธมฺโม (พันธุมิตร)

๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญภาพ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ประเด็นที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๗
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
บทที่ ๒ กัตถุญญกตเวทีตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๐
๒.๑ ความหมายของความกัตถุญญ	๑๐
๒.๒ ความสำคัญของความกัตถุญญ	๑๓
๒.๓ ลักษณะของความกัตถุญญ	๑๔
๒.๔ ประเภทของความกัตถุญญ	๑๕
๒.๕ ตัวอย่างบุคคลผู้มีความกัตถุญญในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๔๒
๒.๖ ประโยชน์ของความกัตถุญญ	๔๘
๒.๗ โทษของการไม่มีความกัตถุญญ	๕๔
๒.๘ สรุป	๕๘

บทที่ ๓ สภาพพฤติกรรมด้านความกตัญญูทเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียน	
 ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง	
 อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด	๖๐
๓.๑ ความหมายของพฤติกรรม	๖๐
๓.๒ ความสำคัญของพฤติกรรม	๖๔
๓.๓ ความเชื่อและพฤติกรรมด้านความกตัญญูทเวทีต่อบิดามารดาของ	
นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง	
อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด	๖๕
๓.๔.บริบทพื้นที่สถานศึกษาโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอวังนบุรี	
จังหวัดร้อยเอ็ด	๕๕
บทที่ ๔ แนวทางในการปลูกฝังความกตัญญูทเวทีต่อบิดามารดา	
 สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง	
 ตำบลเขาวง อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด	๑๐๒
๔.๑ การปลูกฝังความกตัญญูทเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียน	
ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง	
อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด	๑๐๓
๔.๒ แนวทางการปลูกฝังความกตัญญูทเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียน	
ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง	
อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด	๑๑๐
๔.๓ แนวทางการปลูกฝังพฤติกรรมการปฏิบัติตนด้านความกตัญญูทเวที	
ต่อบิดามารดานักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง	
ตำบลเขาวง อำเภอวังนบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด	๑๑๓
๔.๔ ผลการสัมภาษณ์นักเรียนที่ผ่านกิจกรรมแล้ว	๑๑๖
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย	๑๑๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๒๑
บรรณานุกรม	๑๒๒

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

๑๒๓

ภาคผนวก ข รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

๑๒๓

ภาคผนวก ค หนังสือขอความอนุเคราะห์แต่งตั้งผู้เชี่ยวชาญ

๑๓๔

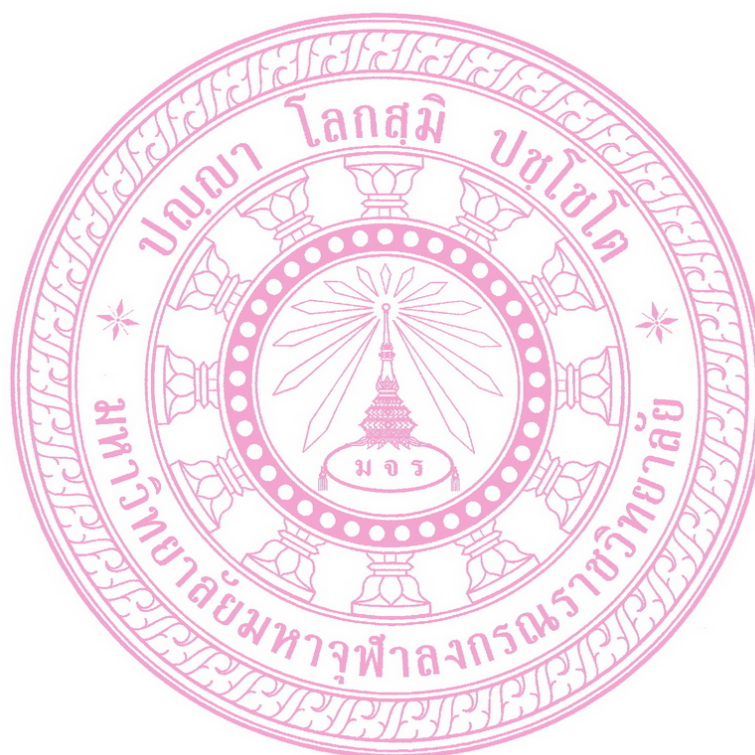
ภาคผนวก ง ภาพการสัมภาษณ์และกิจกรรมของนักเรียน

๑๔๐

๑๔๕

ประวัติผู้วิจัย

๑๕๓

สารบัญตาราง

ที่

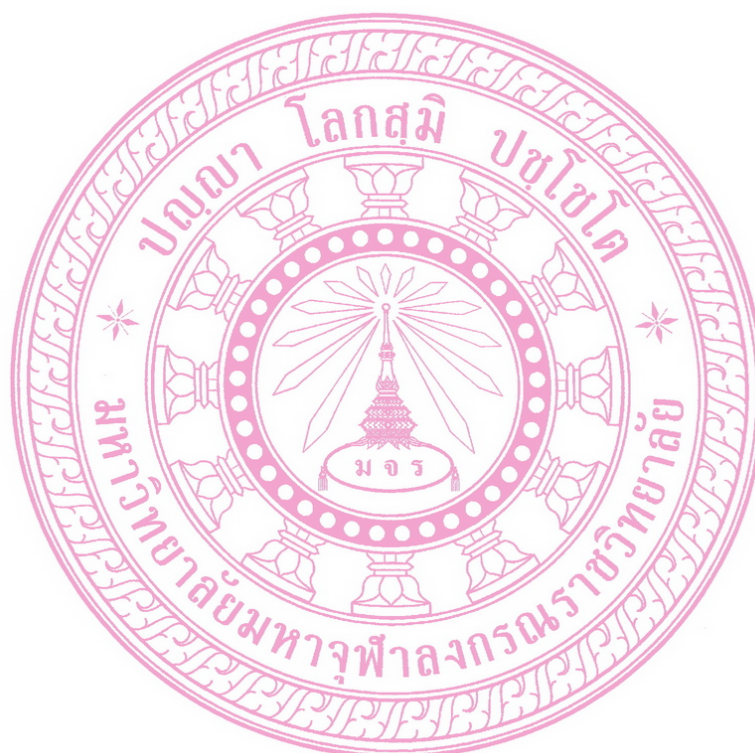
หน้า

๔.๑ การประเมินผลกิจกรรมค่ายคุณธรรม

๑๑๒

๔.๒ การประเมินผลกิจกรรมวันแม่แห่งชาติ

๑๑๕

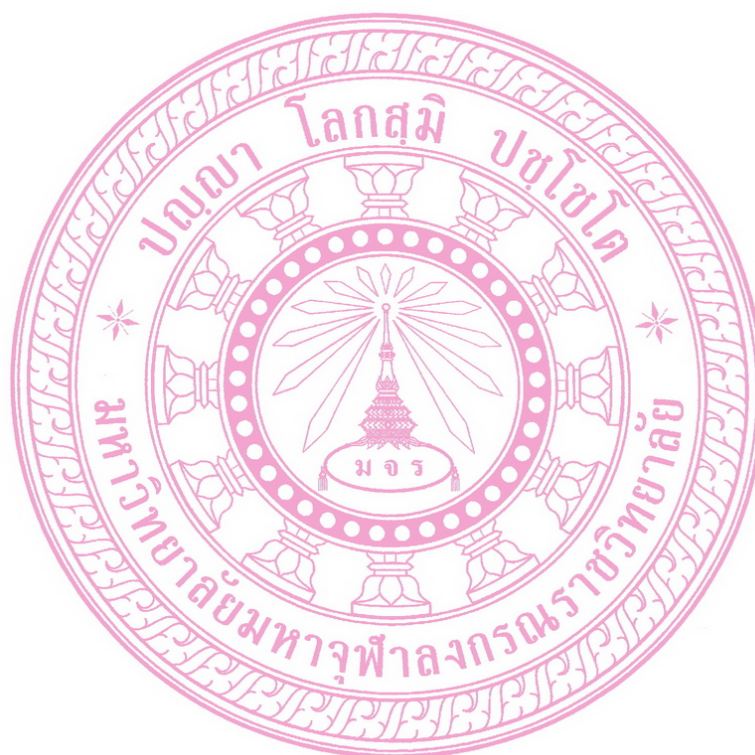
สารบัญภาพ

ที่

หน้า

๓.๑ แผนที่ โรงเรียนบ้านหนองช้าง หมู่ที่ ๖ ตำบลเขาวง อำเภอวังนุรี
จังหวัดร้อยเอ็ด

๑๐๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๕ เรียงตามกัมภีร์ และ ส่วนอรรถกถาแปลใช้ฉบับมหาวิทยาลัย เรียงตามลำดับกัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก				
วิ.มท. (ไทย)	=	วินยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.จู. (ไทย)	=	วินยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)
พระสุตตันตปิฎก				
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อ.ท. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ต. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
ข.ข. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ขุททกปาฐปาลี	(ภาษาบาลี)
ข.ข. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ข.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ข.อ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย อติวุตตะก	(ภาษาไทย)
ข.เถ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ข.ชา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ชาดก	(ภาษาไทย)

จุ.จุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	จุททกนิกาย	จุพนิตเทศ	(ภาษาไทย)
จุ.อป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	จุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

อรรถกถา

จุ.จุ.อ. (บาลี)	=	จุททกนิกาย	ปรมุตตโชติกา	จุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
จุ.ธ.อ. (บาลี)	=	จุททกนิกาย	ธมมปทอรรถกถา		(ภาษาบาลี)
ส.สพ.อ. (บาลี)	=	สุดตันตปิฎก	สยัตตนิคาย	สพายนวคคอรรถกถา	(ภาษาบาลี)

การใช้หมายเลขย่อ

การอ่านคำย่อ

เช่น วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๘๕/๔๖, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๕/๓๑. หมายถึง วินยปิฎก มหาจุคปาติ เล่ม ๕ ข้อ ๒๘๕ หน้า ๔๖ ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ หรือวินยปิฎก มหาวรรค (ไทย) เล่ม ๕ ข้อ ๒๘๕ หน้า ๓๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕ ฉบับมหาวิทยาลัยจะอ้างลำดับเล่มในชุด ๔๑ เล่มที่ ๕๔ หน้า ๔๕๖

วิ.ม.อ. (ไทย) ๑/๕๓. หมายถึง สมณฑปาสาทิกา มหาวิภังคอรรถกถา เล่ม ๑ หน้า ๕๓ ฉบับมหาวิทยาลัย ๒๕๓๔

จุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๕-๓๖. หมายถึง ธมมปทอรรถกถา เล่ม ๑ หน้า ๓๕-๓๖ ฉบับมหาวิทยาลัย

จุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๔๕๖ หมายถึง พระสุดตันตปิฎก จุททกนิกายเถรีคาถาอรรถกถา เล่ม ๕๔ หน้า ๔๕๖ พระไตรปิฎกภาษาบาลี แจกเล่ม ข้อ หน้า เช่น อง.ติก. (บาลี) ๒๐/๕๖๕/๓๕๖ หมายถึง สุดตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ติกนิปาตปาติ เล่ม ๒๐ ข้อ ๕๖๕ หน้า ๓๕๖ ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐

พระไตรปิฎกภาษาไทย แจกเล่ม ข้อ หน้า เช่น อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๕/๒๖๓ หมายถึง พระสุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต เล่ม ๒๒ ข้อ ๑๕๕ หน้า ๒๖๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยเป็นสังคมชาวพุทธ คนไทยนับถือพระพุทธศาสนามายาวนาน พฤติกรรม และวิถีชีวิตของคนไทย ได้อาศัยหลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา ช่วยขัดเกลา และเป็นเป้าหมายหล่อหลอมจิตใจ กิจกรรมสำคัญต่างๆ ระดับชาติสู่ชุมชน ระดับรากหญ้า มักจะมีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ เป็นการเน้นย้ำถึงความสำคัญและส่งเสริมคุณค่าทางจิตใจ ซึ่งกล่าวได้ว่าชีวิตคนไทยมีความผูกพัน และอิงอาศัยพระพุทธศาสนามาตลอด ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ได้ฝังลึกลงในจิตใจและวิถีชีวิตการดำรงชีพของคนไทยก็ว่าได้ เป็นเครื่องหล่อหลอมกลั่นกรองนิสัยใจคอพื้นจิตของคนไทยมาโดยตลอด จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นไทย

ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี เป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ผู้ที่มีความกตัญญู รู้คุณ ย่อมนำตัวเองไปสู่หนทางแห่งความสุข ทั้งความกตัญญูรู้คุณ ต่อบิดามารดา ผู้ให้กำเนิด ซึ่งเป็นพระพรหมของลูก เป็นเทวดา เป็นบูรพาจารย์ เป็นพระอรหันต์ของลูก ตลอดจนมีความกตัญญูต่อสัตว์และสิ่งแวดล้อม ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีพอยู่ได้ อย่างสมดุล “ความกตัญญู” หมายถึง ความตระหนักรู้ในคุณของคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม ที่มีผลต่อตนเองทั้งโดยตรงและโดยอ้อม” “กตเวทิต์คือการตอบแทนคุณ ความเป็นผู้สนองคุณท่าน” ความกตัญญู เป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่ง “ความกตัญญู เป็นมงคลอันสูงสุด สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูล ชื่อว่าเกิดเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก คือ บิดามารดา เป็นต้น สัตบุรุษเป็นคนกตัญญูกตเวทิต์ รู้บุญคุณที่บุคคลอื่นกระทำกับตนแล้วกระทำการตอบแทนโดยไม่เห็นแก่ตัว ย่อมแสวงหาโอกาสตอบแทนบุคคลผู้มีคุณ จึงเป็นบุคคลที่เกิดมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่บุคคลทั้งหลาย มี บิดามารดา เป็นต้น ความเป็นผู้สนองคุณท่าน กตัญญูกตเวทิต์ ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่นและแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น”^๑ บุคคลที่มีชีวิตอยู่ด้วย

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๗.

^๓ อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๒/๖๖-๖๗.

ความรู้สำนึกในบุญคุณและคิดตอบแทนคุณคน ช่วยเกื้อกูลสังคมส่วนรวม ด้วยความเมตตากรุณา การกระทำเช่นนี้ย่อมนำความสุขความเจริญและสิริมงคลมาสู่ชีวิตตนเอง คนที่ขาดความกตัญญู ย่อมไม่น่าคบหา เป็นสาเหตุนำมาซึ่งภัยพิบัติทั้งหลายทั้งต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม

ในขณะที่ปัจจุบันเยาวชนและนักเรียน มีพฤติกรรมที่ไม่ค่อยสนใจไม่ใส่ใจในการเรียน ขาดความรับผิดชอบต่อการงาน ขาดความกตัญญูต่อบิดามารดา ไม่เชื่อฟังคำสอนของบิดามารดา และครูอาจารย์ ตลอดจนมีพฤติกรรมก้าวร้าว เช่น โต้เถียง พุดจาไม่เพราะ พุดจาก้าวร้าว ไม่ให้เกียรติ ไม่สนใจความรู้สึกมารดาบิดา ดิดเพื่อน เชื้อเพื่อน จนขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตน ขาดความรับผิดชอบต่อการเรียน การงาน ที่ได้รับมอบหมาย หลีกเลียงการทำงาน การช่วยงานทั้งที่บ้านและส่วนรวม ตลอดจน ขาดความรับผิดชอบต่อตนเอง ขาดความมีน้ำใจ ตลอดจนถึงการแสดงออกถึง ความกตัญญูต่อผู้ใหญ่ บิดามารดา ครูอาจารย์ ขาดความรับผิดชอบต่อบ้านเรือน ซึ่งถือได้ว่า บุคคลที่กล่าวมานั้น ขาดความกตัญญูต่อตนเองด้วย^๔

การศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูต่อบิดามารดา ของนักเรียน ตลอดจนถึงความเชื่อและการปฏิบัติตน ตามหลักพุทธธรรมด้านความกตัญญูต่อบิดามารดาของนักเรียนนั้น เป็นแนวทางในการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และกระตุ้นให้นักเรียนตระหนักถึงหน้าที่ของตนที่จะต้องปฏิบัติต่อบิดามารดา และครอบครัว เป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเด็กอย่างยิ่ง ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นสังคมหน่วยแรกที่มนุษย์จะต้องเจอตั้งแต่ เกิด เติบโต จนกระทั่งตาย^๕ “การวางพื้นฐานของมนุษย์ทั้ง ๔ ด้าน คือ ทางร่างกาย ทางความคิดสติปัญญา ทางอารมณ์และทางสังคม” จะมาจากการอบรมของครอบครัว บุคคลสำคัญที่จะทำให้กำเนิดชีวิต หรือกำหนดชีวิตของนักเรียนซึ่งเป็นเยาวชนนั้น ก็คือ บิดามารดา ครอบครัวไทยในอดีต จะอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ หรือเรียกว่าครอบครัวขยาย ในครอบครัวจะประกอบด้วยสมาชิกในระดับต่างๆ ตั้งแต่ปู่ย่า ตายาย ลุงป้า น้าอา บิดามารดา และลูกหลาน ครอบครัวลักษณะนี้ จะอยู่ร่วมกันอย่างอบอุ่น ในขณะที่วัยเด็ก จะได้เรียนรู้วัฒนธรรม ของครอบครัว การประพฤติปฏิบัติตนต่อกันของสมาชิกในครอบครัว การอบรมนิสัย ลักษณะอย่างนี้

^๔ พงศ์พัชรา สัมพันธ์รัตน์, “การศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูต่อมารดาบิดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).บทนางานวิจัย

^๕ สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๓๖

^๖ ศรีธรรม ธนะภูมิ, พัฒนาการทางอารมณ์และบุคลิกภาพ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๕), หน้า ๔๕.

เป็นสิ่งที่เด็กจะได้รับแต่เยาว์วัย ดังคำกล่าวที่ว่า “ไม้อ่อนดัดง่าย ไม้แก่ดัดยาก” ปัญหาการประพฤติปฏิบัติตนหรือมารยาทต่างๆของเยาวชนที่เกิดขึ้น จึงได้รับการแก้ไขจากบิดามารดา และครอบครัว

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจ ที่จะศึกษาพฤติกรรม ด้านความกตัญญูตเวทีต่อบิดามารดา ของนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งอยู่ในวัยเยาว์ เป็นวัยที่ต้องปรับตัวระหว่างความเป็นเด็กไปสู่วัยรุ่นและมีพฤติกรรมที่ดื้อรั้น ตลอดจนก้าวร้าวต่อบิดามารดา ไม่เชื่อฟังคำตักเตือนสั่งสอนของมารดาบิดา และกำลังเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ เป็นอนาคตของชาติบ้านเมืองและสังคมต่อไปในภายภาคหน้าและเพื่อหาแนวทางในการส่งเสริมให้นักเรียนมีความกตัญญูตเวที ต่อบิดามารดาและผู้มีพระคุณ ตามหลักพระพุทธศาสนา ให้เกิดขึ้นในจิตสำนึกของนักเรียนต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความกตัญญูตเวทีตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูตเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางในการปลูกฝังความกตัญญูตเวที ต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๓ ประเด็นที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ต้องการทราบความกตัญญูตเวทีตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๓.๒ ต้องการทราบพฤติกรรมด้านความกตัญญูตเวที ต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๑.๓.๓ ต้องการทราบแนวทางในการปลูกฝังความกตัญญูตเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรม ด้านความกตัญญูตเวทีต่อบิดามารดา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้ศึกษาเนื้อหา ๓ ด้าน ดังต่อไปนี้

๑. ความกตัญญูตเวทีตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒. พฤติกรรมความกตัญญูทศเวทที่ต่อบิดามารดาของนักเรียน
ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

๓. แนวทางการปลูกฝังความกตัญญูทศเวทที่ต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้น
มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ก. กลุ่มประชากร

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ได้แก่ ครู ผู้ปกครองและ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
ตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน ๗๓ คน

ข. กลุ่มเป้าหมาย

ในการวิจัยในครั้งนี้ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง คือ ผู้บริหารและคณะครูจำนวน ๕
คน ผู้ปกครอง ๕ คน นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ จำนวน ๕ คน นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒
จำนวน ๕ คนนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ จำนวน ๕ คน รวมทั้งหมด ๒๕ คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วิจัยนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง
ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

พฤติกรรม หมายถึง อาการที่แสดงออกทางด้านกายกรรม และวจิกรรม ของเด็กนักเรียน
ซึ่งในงานวิจัยนี้หมายถึง นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง
อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

กตัญญูทศเวท หมายถึง คุณธรรมจริยธรรมและศีลธรรม ของผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่นกระทำ
แก่ตน แล้วตอบแทนตามหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น ทิศเบื้องหน้าในหลักธรรมทศ
ทั้ง ๖ , มาตปิตุอุปภูฏานัง ในมงคลสูตร และด้านหลักธรรมบุคลหาได้ยาก ๒ ประเภท

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น หมายถึง นักเรียนชายและนักเรียนหญิงที่กำลังเรียนชั้น
ม.๑ ,ม.๒ ,ม.๓ โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

แนวทางการปลูกฝัง หมายถึง วิธีการทำให้นักเรียนปฏิบัติตนให้มีความกตัญญูทศเวท
และมีความมั่นคงหรือตั้งมั่นในความกตัญญูทศเวทที่ต่อบิดามารดา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กล่าวถึงความสำคัญของความกตัญญูทเวที คนที่มีความกตัญญู ย่อมรู้ถึงทุกสิ่งในโลก ไม่ว่าจะเป็น ป่าไม้ พืชพันธุ์ ล้าธารถนนหนทาง เป็นต้น การรู้คุณค่าของสิ่งของทั้งหลาย ย่อมทำให้โลกสงบร่มเย็น ส่วนเรื่องน้ำสำหรับดับไฟในชีวิต กล่าวถึงชีวิตของคนเราเมื่อเกิดมาไม่ว่าจะอยู่ในวัยไหน ประกอบอาชีพอะไร ต้องมีความรู้ธรรมะไว้เป็นน้ำดับกิเลส เพราะการที่เราอยู่โดยไม่มีธรรมะก็ย่อมประสบ แต่ความทุกข์ไม่มีความสุขที่แท้จริง^๑

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ คุณบิดามารดาสุตพรรณามหาศาลประกอบด้วยเนื้อหาที่มุ่งให้ทราบและตระหนักถึงพระคุณของบิดามารดา ส่วนผู้ที่เป็นลูกนั้นก็ต้องตั้งอยู่ในความกตัญญูทเวทีโดยพึงเคารพมารดาบิดา ผู้เป็นเสมือนทิศเบื้องหน้า โดยการปฏิบัติดังนี้ ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ ๒) ช่วยทำกิจธุระ การงานของท่าน ๓) ดำรงวงศ์สกุล ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับได้รับมรดก ๕) ทำบุญอุทิศเมื่อท่านล่วงลับ^๒

ทวิ บุญยเกตุ ได้กล่าวถึงความกตัญญูไว้ว่า ความกตัญญู หมายถึง การรู้คุณ การสนองคุณคน หรือ การมีน้ำใจรำลึกถึงอุปการคุณที่ตนได้รับ ด้วยความสำนึกในบุญคุณ ความกตัญญูต่อพ่อแม่ นับว่าเป็นยอดของความกตัญญู นอกจากนั้นแล้ว ยังต้องมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณคนอื่น ๆ อีก ผู้ที่ให้ความช่วยเหลืออุปการะนี้ ได้ชื่อว่า “ผู้มีพระคุณ” ผู้ได้รับความช่วยเหลือควรจะต้องรำลึกถึงอยู่เสมอ จะลืมเสียไม่ได้เลย และควรต้องหาทางตอบแทนบุญคุณในเมื่อมีโอกาส การสนองคุณนั้นทำได้หลายวิธี ไม่ใช่จะต้องคอยเงินทองหรือข้าวของมาให้เพื่อเป็นการตอบแทน ที่สำคัญก็คือการตอบแทนทางจิตใจ เมื่อถึงคราวที่ผู้เคยทำบุญคุณให้แก่ตน ตกอยู่ในฐานะที่ต้องการความช่วยเหลือ ก็ต้องให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดีตามกาลเทศะ ตามกำลังความสามารถของตนที่จะทำได้ จะโดยทางกำลังทรัพย์ กำลังความคิด หรือกำลังแรงงาน ก็ได้แล้วแต่กรณี ผู้ที่มีจิตใจเช่นนี้ ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณคน ถ้าเราคิดจะอุปการะหรือช่วยเหลือคนอื่นแล้ว เราไม่ควรจะหวังผลตอบแทนเลยเป็นอันขาด ให้ถือเป็นอุทิศใจไว้ในใจเสมอว่า เราแบ่งความสุขที่เราได้อยู่ให้แก่คนอื่น หรือช่วยคนอื่นให้เขามีความสุข เพียงเท่านั้นก็พอแล้ว สรุปความว่า ๑. ถ้าใครทำบุญคุณให้แก่ เรา ๆ ต้องรำลึกถึงความดีของเขาอยู่เสมอ โดยไม่มีวันลืม และต้องพยายามสนองคุณ

^๑ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). กตัญญูทเวที เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก. (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖).

^๒ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), คุณบิดามารดาสุตพรรณามหาศาล, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๕).

เขาเมื่อมีโอกาส ๒. ถ้าเราจะทำบุญคุณให้แก่ใคร อย่าหวังการตอบแทนจากเขาเลยแม้แต่น้อย ให้คิดเสียว่าเราทำเพื่อแบ่งความสุขให้คนอื่น เป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์

สุชา จันทน์หอม ได้กล่าวในหนังสือ จิตวิทยาเด็ก ว่าเรื่องราวของเด็กเป็นเรื่องที่น่าศึกษามาก ในสมัยปัจจุบัน ทุกคนต่างก็เพิ่งความสนใจไปยังตัวเด็ก มีการศึกษาค้นคว้าและคิดถึงเด็กยิ่งขึ้น การรู้ถึงความเจริญเติบโต ความต้องการความสนใจ ความคิด และอื่น ๆ ของเด็ก จะช่วยให้รู้จักเด็กได้ดี และเข้าใจเด็กได้ถูกต้องยิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ในการอบรมเลี้ยงดู และการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับกาลสมัย เพื่อเด็กจะได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณค่า และเป็นที่ยังปรารถนาของสังคมต่อไป เนื้อหาบทที่ ๑๑ เรื่อง สถาบันที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของเด็ก และบทที่ ๑๒ คือสิ่งแวดล้อมกับพัฒนาการของเด็กไทย มีความสอดคล้องกับการปลูกฝังคุณธรรม คือความกตัญญู กตเวทิต์ได้เป็นอย่างดี^๕

สุมน อมรวิวัฒน์ และคณะ ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิต ว่าได้ศึกษาแนวคิด ลักษณะและวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กไทยในหมู่บ้านชนบททั้ง ๔ ภาค ของประเทศไทย และศึกษาวิเคราะห์การเรียนรู้ของเด็กไทย ในด้านพัฒนาการทางกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา ตลอดจนถึงคุณธรรมจริยธรรมทางจิตใจ และได้เสนอแนะการประยุกต์วิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามแบบวิถีชีวิตไทยไว้อย่างน่าสนใจ ยิ่งลักษณะและวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กที่แตกต่างกัน เป็นปัจจัยสำคัญทำให้เด็กมีพัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ ในส่วนของจิตใจ ความมีคุณธรรมจริยธรรมของเด็กเช่น ความกตัญญู กตเวทิต์ ก็แตกต่างกันด้วย สังคมไทยเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมอันหลากหลาย แต่กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาถือเป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย ดังนั้นวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทย จึงควรให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมที่มีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานและอยู่บนวิถีชีวิตแบบไทย^๖

พระมหาภูเนต จันทร์จิต ศึกษาเรื่องหน้าที่ของบิดามารดาในพุทธจริยศาสตร์พบว่า บุตรธิดา มีหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะเป็นกตัญญูและกตเวทิต์บุคคล คือการรู้คุณและกระทำการตอบแทน การกระทำความดีก็คือคุณธรรมที่ได้รับการปลูกฝังจากมารดาบิดาให้เป็นมโนธรรม ซึ่งสามารถต่อต้านป้องกันมิให้บุตรธิดาเป็นบุคคลอกตัญญู และเป็นบุคคลที่ไม่รู้บุญคุณของผู้อื่น ซึ่งจะทำให้ประสบกับวิบากกรรม บิดามารดาเป็นบุคคลผู้ประกอบด้วยคุณูปการของบุตรธิดา กล่าวคือ

^๕ ทวี บุญเกตุ, **ฟอสตอนลูก**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๔), หน้า ๓๔-๓๗.

^{๖๐} สุชา จันทน์หอม, **จิตวิทยาเด็ก**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑).

^{๖๖} สุมน อมรวิวัฒน์ และคณะ, **การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔).

เป็นพระพรหม (ผู้ทรงคุณธรรม) เป็นเทวดา (เป็นผู้คุ้มครองรักษา) เป็นบูรพาจารย์ (ครูคนแรก) เป็นพระอรหันต์ (เป็นเนื่อบุญอันประเสริฐ) ของบุตรธิดา ดังนั้นการกระทำหน้าที่ตอบแทน^{๑๒}

พระมหาอรุณ อรุณธมฺโม ศึกษาเรื่องอิทธิพลของอรรถกถาธรรมบทต่อพิธีกรรมและประเพณีของชาวอีสาน สรุปได้ว่า ความกตัญญูมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติพิธีกรรมและประเพณี เช่น ประเพณีบุญเข้ากรรม หรือปฐกกรรม คือ ประเพณีทำบุญกับพระสงฆ์ผู้อยู่ปฐก เรียกว่าตามภาษาอีสานว่า “เข้ากรรม” เกิดจากอาบัติสังฆาทิเสส ๑๓ แปลว่า “ความละเมิดมีสงฆ์ในเบื้องต้นและกรรมที่เหลือ” เป็นวัตรของพระสงฆ์โดยเฉพาะ ชาวอีสานเชื่อว่า การอยู่กรรมเป็นการทดแทนคุณแม่ผู้ให้กำเนิด เพราะธรรมเนียมของชาวอีสานนั้น แม่ลูกอ่อนที่คลอดลูกใหม่ๆ จะต้องนอนฝังไฟอาบและดื่มน้ำอุ่น และเว้นการกินของแสลง เรียกว่า อยู่ไฟ หรืออยู่กรรม เพื่อให้มดลูกเข้าอู่ มากน้อยความเหมาะสมของแต่ละคน ต้องทุกข์ทรมานอย่างหนัก ดังนั้น ลูกชายที่บวชแล้วต้องเข้ากรรมเพื่อทดแทนคุณแม่ที่เคยอยู่กรรมมาก่อน^{๑๓}

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอน ดังนี้

๑.๗.๑ กลุ่มเป้าหมาย ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ผู้ให้ข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ ด้านกตัญญูกตเวที โดยการเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย ผู้บริหารและคณะครูจำนวน ๕ คน ผู้ปกครอง ๕ คน นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ จำนวน ๕ คน นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ จำนวน ๕ คนนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ จำนวน ๕ คน ดังนี้

ผู้บริหารและคณะครู	จำนวน ๕ คน
ผู้ปกครอง	จำนวน ๕ คน
นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑, ๒, ๓	จำนวน ๑๕ คน
รวมทั้งหมด	จำนวน ๒๕ คน

^{๑๒} พระมหาภูเนต จันทรจิต, “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑).

^{๑๓} พระมหาอรุณ อรุณธมฺโม (สุกะโกศล), “อิทธิพลของอรรถกถาธรรมบทต่อพิธีกรรมและประเพณีของชาวอีสาน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

๑.๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑. เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

๒. กล้องถ่ายรูป สมุดจดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายวิดีโอ พร้อมทั้งสังเกตการณ์พฤติกรรมของนักเรียนด้วย

๑.๓.๓ การสร้างแบบสัมภาษณ์

การสร้างแบบสัมภาษณ์ มีขั้นตอนดังนี้

๑. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามข้อวัตถุประสงค์ ด้านความกตัญญูตเวที ต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์

๒. ข้อมูลที่ได้มาจากขั้นตอนที่ ๑ มาเป็นประเด็นคำถามแบบสัมภาษณ์ แล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ

๓. ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา

๔. นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแล้วให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๓ ท่าน คือ พระมหามิตรจิตปญโญ ดร., ผศ.ดร.ชาญชัย ฮวดศรี, ดร.ประยูร แสงใส พิจารณาความเหมาะสมและความถูกต้องตามเนื้อหา ภาษา และความสอดคล้องเกี่ยวกับประเด็นคำถาม

๕. เพื่อปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญแล้วนำไปเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อขอความเห็นชอบก่อนนำไปเก็บข้อมูล

๑.๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑. นำหนังสือจากศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ถึงผู้อำนวยการโรงเรียน เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ในการสัมภาษณ์

๒. สร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก และกลุ่มเป้าหมาย พบปะพูดคุยเพื่อสร้างความคุ้นเคย แจ้งวัตถุประสงค์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓. กำหนดนัดหมายวันเวลาที่จะดำเนินการสัมภาษณ์ที่แน่นอน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เตรียมตัวและเตรียมเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๔. ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์กับกลุ่มเป้าหมาย ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก และบุคคลอื่นๆ โดยใช้วิธีการบันทึกเทป จดบันทึก และการสนทนา กับกลุ่มเป้าหมาย

๑.๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยใช้ การแปลความ การตีความ และนำเสนอข้อมูลโดยการ โดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายพฤติกรรมความกตัญญูทศเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียน พร้อมทั้งแนวทางในการปลูกฝัง ความกตัญญูทศเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ดด้วย

๑.๔ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๔.๑ ทำให้ได้องค์ความรู้ด้วยกตัญญูทศเวทีตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๔.๒ ทำให้ทราบถึงพฤติกรรมด้านความกตัญญูทศเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๑.๔.๓ ทำให้ทราบแนวทางในการปลูกฝังความกตัญญูทศเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

บทที่ ๒

กตัญญูทศเวทิตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑ ความหมายของความกตัญญู

ความกตัญญู เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสิ่งอื่น ชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่าง ๆ มีบิดา มารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น นอกจากนั้น ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเหล่านี้อีก เช่น อาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ ในส่วนจิตใจมนุษย์ก็ได้รับการปลูกฝังอบรมลักษณะ คุณค่าทางจิตใจจากบุคคลอื่น มีบิดามารดาเป็นต้น ให้มีทัศนคติ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม อันเป็น หลักสำคัญในการดำเนินชีวิตให้ความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ ความ กตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติมิใช่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีแม้แต่ต่อสัตว์ และพืชทั้งหลายด้วย^๑

กตัญญู มาจากคำรากศัพท์ภาษา ๒ คำ ดังนี้

กตัญญู มาจากภาษาบาลี กต (อุปการคุณ, ที่ท่านทำแล้ว) + ญ (ผู้รู้)^๒

ความกตัญญู เป็นการกระทำความดีอย่างหนึ่งที่พึงปรารถนาของทุกคน ผู้ที่มีความ กตัญญู ย่อมจะทำตนเองให้มีความสุขและทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วย จากการศึกษาพบว่าพระพุทธ ศาสนากล่าวยกย่องบุคคลที่มีความกตัญญู และให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่าเป็นบุคคล ที่หา ได้ยากในโลก พระพุทธองค์ตรัสว่าบุคคลที่หาได้ยากมี ๒ จำพวก^๓ ได้แก่

๑. บุพพการี ผู้ทำอุปการะก่อน

๒. กตัญญูทศเวทิต ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน

^๑ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธ ธรรม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

^๒ วิกิจจานุกรม, <http://th.wiktionary.org/wiki>. [๓๑ มกราคม ๒๕๕๖]

^๓ อ.จ.ด.ก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

บุพการีบุคคล กับ กัตถุญญกตเวทีบุคคล คือบุคคลที่มาคู่กันเสมอ เพราะมีผู้ทำอุปการะก่อน^๔ จึงมีผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน และเป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะว่าหมู่สัตว์ส่วนใหญ่มักถูกอวิชชาครอบงำ ยากที่จะมองเห็นคุณค่าของบุคคลอื่นได้^๕

จากการศึกษาความหมายด้านภาษา คำว่า บุพการี หมายถึง บุคคลผู้ทำก่อนโดยปกติ, บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน, บุพพการีบุคคล, ในกฎหมาย คำว่าบุพการี หมายถึง บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ทวด (ทั้งสองฝ่าย) ในทางพระพุทธศาสนา มีความหมายกว้างกว่านี้ ซึ่งหมายรวมไปถึงอาจารย์ อุปัชฌาย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดจนถึงบุญทั้งหลายด้วยบุพการีบุคคลกับกัตถุญญกตเวทีบุคคล กัตถุญญกตเวทีบุคคล ย่อมจะหาได้ยากกว่าบุพการีบุคคล

คัมภีร์อรรถกถา ปรมัตถโชติกา ได้แสดงถึงความหมายของความกัตถุญญไว้ว่า ความรู้จักอุปการคุณที่ผู้ใดผู้หนึ่งทำมาแล้วไม่ว่ามากหรือน้อย โดยการระลึกถึงเนื่อง ๆ ชื่อว่า กัตถุญญา^๖

พจนานุกรม มลช-ไทย ได้ให้ความหมายของกัตถุญญไว้ว่า

กัตถุญญ หมายถึง ผู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นแล้วแก่ตน โดยปกติ กตฺ อุปการํ ชานาติ สีเลนาติ กตถุญญ. ผู้มีปกติรู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นแล้วแก่ตน กตฺ ชนิตฺ สีลมสฺสาติ กตถุญญ. ผู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นแล้วแก่ตน กตฺ อุปการํ ชานาติ กตถุญญ. ผู้รู้คุณท่าน. กตฺบุพฺโพ, ญา ญาเน, รุ.

กตเวที ยังบุคคลให้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นแล้วแก่ตน, ยังบุคคลให้รู้ซึ่งคุณอันบุคคลทำแล้วแก่ตน, ผู้ประกาศซึ่งอุปการะอันบุพการีชนทำแล้ว, ผู้ตอบแทนอุปการะของท่าน, ผู้ตอบแทนอุปการคุณของท่าน, ผู้สนองคุณท่าน, ผู้ตอบแทนคุณท่าน

กัตถุญญกตเวที บุคคลผู้รู้คุณท่านและตอบแทนคุณท่าน, ฯลฯ ไทยตัดพุดเฉพาะกัตถุญญแต่ความหมาย หมายถึง กตเวทีด้วย^๗

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของกัตถุญญไว้ว่า รู้อุปการะที่ท่านทำให้, (ผู้)รู้คุณท่านเป็นคำคู่กันกับ กตเวที และได้ให้ความหมายของคำว่า กตเวที ว่า (ผู้) สนองคุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับ กัตถุญญ^๘

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๕.

^๕ มงคล. (บาลี) ๒/๓๖๓/๒๓๖.

^๖ พ.พ.อ. (บาลี) ๑/๒๐๒.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๓-๑๖๔.

^๘ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

ความกตัญญู มีความหมายอยู่หลายนัย ตามความคิดเห็นของนักวิชาการทั้งหลาย ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่ากตัญญูกตเวทิตาไว้ในหนังสือ พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ หมายถึง ความเป็นคนกตัญญูกตเวทิตา และได้ให้ความหมายของคำว่า กตัญญูกตเวทิตา หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทนแยกออกเป็น ๒ ส่วน คือ กตัญญูรู้คุณท่าน กตเวทิตา ตอบแทนหรือสนองคุณท่าน^๕

พระเทพวิสุทธิเมธี^๖ กล่าวถึงคำว่ากตัญญูกตเวทิตา เป็นคำที่มาด้วยกัน เมื่อกล่าวถึงความกตัญญู ก็ต้องกล่าวถึงกตเวทิตาไปโดยปริยาย เพราะในทางปฏิบัติคุณธรรม ๒ ข้อนี้ไม่สามารถแยกจากกันได้ เมื่อกล่าวโดยสรุป ความกตัญญูก็คือ ความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อม กตเวทิตา คือ พยายามกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะ ขกย่อง บำรุง รักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงาม เพื่อความสงบสุขของสังคม และเพื่อความสมดุลทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของกตัญญูไว้ว่า ความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่น ที่มีอยู่เหนือตนเรียกว่า กตัญญูตา (กตัญญู) การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้น ๆ เรียกว่า กตเวทิตา (กตเวทิตา) คนที่รู้บุญคุณ เรียกว่าคนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวทิตา กตัญญูกตเวทิตา หมายถึง ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบให้ปรากฏ นี่เป็นธรรมประกอบโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ได้ด้วยความสุข^๗

อย่างไรก็ตาม คำว่ากตัญญูกตเวทิตา เป็นคำที่มาด้วยกัน เมื่อกล่าวถึงความกตัญญู ก็ต้องกล่าวถึงกตเวทิตาไปโดยปริยาย เพราะในทางปฏิบัติคุณธรรม ๒ ข้อนี้ไม่สามารถแยกจากกันได้

โดยสรุป ความกตัญญูก็คือ ความรู้ในบุญคุณและการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล คือ พ่อ แม่ ลูก เป็นต้น สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อม กตเวทิตา คือ พยายามกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะ ขกย่อง บำรุง รักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงาม เพื่อความสงบสุขของสังคม และเพื่อความสมดุลทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^๖ พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), กตัญญูกตเวทิตา เป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๖-๗.

^๗ พุทธทาสภิกขุ, กตัญญูกตเวทิตาเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

๒.๒ ความสำคัญของความกตัญญู

จากการศึกษาพบว่า ความกตัญญูกตเวทีเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุข รอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบโดยลำดับ^{๑๒}

พระเทพวิสุทธิเวที (ปัญญานันทภิกขุ) กล่าวถึงความกตัญญูไว้ว่าคนในสมัยโบราณเขามองเห็นการณ์ไกลว่า อะไรจะเกิดขึ้น เขาจึงย้ำสอนกันมากในเรื่องนี้ และถือว่าความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่สำคัญและมีความจำเป็นแก่สังคมนักปราชญ์ในอินเดีย ได้เขียนสวดแทรกความกตัญญูไว้ในวรรณกรรมทุกเรื่องเพื่อสอนใจเยาวชน ทางด้านวรรณคดีในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ชาดกต่าง ๆ เป็นนิทานสอนใจ ก็แฝงไว้ด้วยความกตัญญูกตเวทีเกือบทุกเรื่อง เพื่อสอนให้ลูกมีความกตัญญูกตเวที ต่อบิดามารดา ไม่ประทุษร้ายพ่อแม่ ไม่ทำอะไรให้พ่อแม่เข้าใจ เจ็บไข้ดูแลรักษา ช่วยเหลือกิจการเมื่อพ่อแม่ต้องการ

ในประเทศจีน ปรัชญาเมธี ได้แก่ ขงจื๊อ ได้เขียนหลักปฏิบัติเกี่ยวกับความกตัญญูให้ลูกปฏิบัติต่อพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย สอนให้บุคคลรู้จักเคารพนอบน้อมนับถือผู้มีพระคุณ ประเพณีของจีน เช่น ต้นเช้า ต้องจัดรูป ๓ ดอก ไปย็นหน้าบ้าน เพื่อไหว้ฟ้าดิน เพื่อระลึกถึงบุญคุณของแผ่นดินและฟ้า^{๑๓}

ความสำคัญของความกตัญญูกตเวทีนั้นสรุปได้ดังนี้

๑. ความกตัญญูกตเวทีเป็นวัฒนธรรมที่ดีงาม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยได้สอดแทรกความกตัญญูกตเวทีไว้เกือบทุกเรื่อง เช่น การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย การบวช วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันลอยกระทง เป็นต้น

๒. ความกตัญญูกตเวที ทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมมั่นคง ซึ่งนับว่าเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่อันเหมาะสมของตนเอง โดยเริ่มจากความ

^{๑๒} อำนวย จันเงิน, “การพัฒนาความกตัญญูกตเวทีตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา” (ทองย้อย กิตติทินโน), วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๘.

^{๑๓} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), กตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๖-๗.

รับผิดชอบต่อตนเอง ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพการี และบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูทดแทนที่อันจะขยายผลในระดับสังคมที่กว้างออกไป ความกตัญญูช่วยให้โลกอยู่รอดไม่มีปัญหา ปัญหาคนชราไม่มีคนเลี้ยง ปัญหาสงคราม ปัญหาความโหดร้ายทารุณ ปัญหาการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ ฯลฯ ก็จะหมดไป

๓. สภาพาสีงแวดล้อมทางธรรมชาติจะสมดุลไม่ถูกทำลาย คนมีความกตัญญูย่อมระลึกถึงบุญคุณของป่าไม้ พืชพันธุ์ แม่น้ำ ลำธาร ถนนหนทาง และสิ่งสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ฯลฯ ช่วยกันอนุรักษ์ บำรุง รักษาให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่ร่วมกับมนุษย์อย่างสมดุลและกลมกลืน

๔. ความกตัญญูทดแทนที่เป็นเครื่องหมายของคนดี ดูว่า เรามีคุณธรรมคือมีความกตัญญูทดแทนที่ขนาดไหน เขาปฏิบัติต่อพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เครื่องูตาอย่างไร คนดีย่อมมีความหนักแน่นอดทนให้การดูแลบำรุงรักษาบิดามารดาให้อยู่เป็นสุข เพราะพ่อแม่เป็นพระประจำบ้าน เป็นเทวดาประจำบ้าน ไม่ต้องไปกราบไหว้เทวดาที่ไหน กราบไหว้บิดามารดาก็พอแล้ว การเคารพกราบไหว้พ่อแม่เป็นมงคลชีวิต ความกตัญญูนั้นไม่มีเฉพาะมนุษย์เท่านั้น ความรู้คุณของวัตถุสิ่งของก็เป็นกตัญญู ไม่ว่าจะเป็นถนนหนทาง บ้านที่พักอาศัย ธรรมชาติแวดล้อมที่เราอยู่ ทุกสิ่งล้วนมีบุญคุณทั้งสิ้น และความกตัญญูทดแทนที่จึงเป็นคุณธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของคนดี เป็นวัฒนธรรมที่ดีงามและเป็นคุณธรรมล้ำนุญครอบครัว สังคม และโลกให้เกิดความสุขมีสันติภาพ

๒.๓ ลักษณะของความกตัญญู

ลักษณะของความกตัญญู ที่บุตรมีต่อบิดามารดา ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาพอประมวลกล่าวเป็นตัวอย่างดังนี้

ในคัมภีร์ชาดก ซึ่งกล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นบัณฑิตกุมาร ได้ยินเรื่องที่มารดาบอกให้บิดามารดาไป จึงช่วยปู่ให้รอดตายและออกอุบายให้บิดาขับไล่มารดาออกจากบ้านเพื่อให้ได้สำนัก และพระโพธิสัตว์ได้ปรารภธรรมว่าผู้ใดมีความชั่วช้า เบียดเบียนพ่อแม่ผู้ไม่ประทุษร้ายตนเมื่อตายไปชาติหน้า ผู้นั้นจะตกนรกอย่างไม่ต้องสงสัยส่วนผู้ใดบำรุงพ่อแม่ด้วยข้าวและน้ำเมื่อตายไปชาติหน้าผู้นั้นจะขึ้นสวรรค์อย่างไม่ต้องสงสัย^{๑๔}

จากการศึกษาชาดกเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า พระโพธิสัตว์ได้แสดงความกตัญญูทดแทนที่ทั้งต่อปู่ มารดาและบิดา กล่าวคือ การแสดงความกตัญญูทดแทนที่ต่อปู่โดยใช้ปัญญาออกอุบายช่วยให้ปู่ไม่ถูกบิดาฆ่าตาย และได้แสดงความกตัญญูทดแทนที่ต่อมารดาบิดาด้วยการป้องกันไม่ให้มารดาบิดาทำผิดุฆาต ซึ่งเป็นอนันตริยกรรมโดยการแสดงธรรมเตือนสติท่านทั้งสองว่าการเบียดเบียนมารดาบิดาเป็นความอกตัญญูมีผลเป็นความชั่วร้าย ต้องเดือดร้อนประสบแต่ความทุกข์ แต่การ

^{๑๔} พ.ชา. (ไทย) ๒๓/๘๓-๘๘/๓๓๓.

ประพุดิเป็นคนกตัญญูกตเวที คือบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดาด้วยวัตถุสิ่งของแม้เป็นเพียงข้าวและน้ำ มีผลเป็นความดีงาม กตัญญูกตเวทีชนจะพบแต่ความสุขความเจริญทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ในชยัททิสชาดก ซึ่งกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ สมัยเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโอรสของพระเจ้าชัยทิสทรงพระนามว่า อลินัสตฤกุมาร ทรงแสดงความกตัญญูยอมสละพระชนม์ชีพของพระองค์ให้ยักยกินแทนบิดา แต่ยักยเกิดเลื่อมใสจึงยอมปล่อยไปและตั้งอยู่ในโอวาทของพระองค์ คำสอนที่พระโพธิสัตว์แสดงแก่ยักยความว่า

บุคคลใดยอมตายเพื่อปลดปล่อยบิดาของตน หรือ
เพราะเหตุแห่งมารดาบุคคลนั้นไปสู่ปรโลกแล้วเป็นผู้เพียบ
พร้อมด้วยความสุขและอารมณ์อันเลิศ^{๑๕}

ในโสณนันทชาดก ซึ่งกล่าวถึงพระโพธิสัตว์เมื่อสมัยเสวยพระชาติเป็นโสณบัณฑิต เมื่อเจริญวัย และเรียนจบพระเวทแล้วได้ออกบวชเป็นคาสส พร้อมด้วยมารดาบิดาและน้องชาย อยู่ที่ป่าหิมพานต์ ต่อมา โสณบัณฑิตได้ห้ามนันทบัณฑิตผู้เป็นน้องชายมิให้ปรนนิบัติมารดาบิดาเพราะมักจะแสวงหาผลไม้ดิบมาให้มารดาบิดาบริโภคอยู่เสมอๆ แต่นันทบัณฑิตไม่เชื่อฟัง จึงถูกขับไล่กลับไปอยู่ที่บรรณศาลาของตน และได้เจริญกสิณจนได้อภิญญาห้า และสมาบัติแปด จากนั้น จึงเหาะไปเฝ้าพระเจ้ามโนชะแห่งกรุงพรหมวดีณะพร้อมทั้งรับอาสาสำนักกองทัพไปยึดหัวเมืองทั่วชมพูทวีปมาเป็นเมืองขึ้นได้เป็นผลสำเร็จ แล้วพาพระราชโอรสนั้นมาขอขมาโทษ โสณบัณฑิตผู้เป็นที่ชาย โสณบัณฑิตได้แสดงกตัญญูกตเวทีตมธรรมเนียมนันทบัณฑิตและพระราชโอรสนั้น แลอนุญาตให้นันทบัณฑิตผู้เป็นน้องชายได้ปรนนิบัติมารดาบิดาต่อไป ในเรื่องนี้มีเนื้อหาแสดงความกตัญญูกตเวทีไว้ความว่า

บัณฑิต พึงนอบน้อมและพึงสักการะมารดาและบิดาทั้งสอง
นั้นด้วยข้าวและน้ำด้วยผ้านุ่มผ้าห่มและที่นอนด้วยการอบตัว
และอาบน้ำให้และด้วยการล้างเท้าทั้งสองให้ท่านเพราะการ
บำรุงมารดาและบิดาทั้งสองนั้นบัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขา
ในโลกนี้ที่เดียว เขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์^{๑๖}

ชาดกนี้ชี้ให้เห็นว่า บุคคลที่ยึดมั่นและประพุดิคุณธรรมคือความกตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดาด้วยการกระทำที่เป็นกุศลกรรม ตอบแทนบุญคุณด้วยมุ่งหมายให้เกิดความสุขสบายด้วยปัจจัยสี่ คือด้านอาหาร บำรุงด้วยข้าวและน้ำ ด้านเครื่องนุ่งห่มบำรุงด้วยผ้านุ่มผ้าห่มเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ด้านที่อยู่อาศัย บำรุงด้วยผ้าห่ม ที่นอนวัตถุสิ่งของอื่นๆ และด้านสุขภาพอนามัย บำรุงด้วยการ

^{๑๕} พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๓๑๓-๓๑๘, ๔๐๘-๔๐๙/๒๓๒, ๒๔๔.

^{๑๖} พุ.ชา.(ไทย) ๒๓/๑๔๓, ๑๘๒-๑๘๓/๗๘, ๘๔.

ปรนนิบัติ พัดวีล้งทำให้ท่านทั้งสอง เป็นการกตัญญูในด้านมุ่งหมายให้เกิดความสุขทางกายภาพ การกระทำดังที่กล่าวข้างต้นจัดเป็นสิ่งที่น่าสรรเสริญ บุตรธิดาที่ประพฤติเช่นนี้ย่อมประสบแต่สิ่งที่ดีงามทั้งในปัจจุบันและในโลกหน้า

ในสุวรรณสามชาดก ซึ่งกล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุวรรณสามดาบสเลี้ยงดูมารดาบิดาผู้เป็นดาบสตาบอดอยู่ในป่า ต่อมาวันหนึ่งสุวรรณสามดาบสไปตักน้ำและถูกพระเจ้าปิลักขัณย์ยักด้วยลูกศร ด้วยความเข้าใจผิดคิดว่าสุวรรณสามเป็นคนไล่เนื้อให้หนีไป ก่อนจะสลบล้มลงไป สุวรรณสามได้ทูลขอร้องว่า ให้พระเจ้าปิลักขัณย์ช่วยเลี้ยงดูมารดาบิดาแทนท่าน พระเจ้าปิลักขัณย์เข้าพระทัยว่าสุวรรณสามดาบสตายแล้วจึงเสด็จไปนำมารดาบิดาของสุวรรณสามดาบสมาดูแล เมื่อดาบสทั้งสองสัมผัสสร้างของบุตรจึงพากันร้องไห้คร่ำครวญอย่างน่าเวทนา จากนั้นจึงได้ทำสังกิริยาขอให้พินัยออกจากร่างกายของสุวรรณสาม นอกจากนี้ เทพธิดาซึ่งเคยเป็นมารดาของสุวรรณสามก็มาช่วยทำสังกิริยาด้วย เมื่อสุวรรณสามฟื้นขึ้นจึงแสดงธรรมแก่พระเจ้าปิลักขัณย์และให้ตั้งอยู่ในศีลห้า และแสดงหลักความกตัญญูทศเวทีกว่า

บุคคลใดเลี้ยงดูมารดาและบิดาโดยธรรม แม้เทวดา
ก็เฝ้าช่วยรักษาบุคคลผู้เลี้ยงดูมารดาและบิดานั้น
บุคคลใดเลี้ยงดูมารดาและบิดาโดยธรรม แม่นักปราชญ์
ทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุคคลนั้นในโลกนี้ บุคคลนั้น
ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์^{๑๗}

เนื้อความแห่งชาดกนี้ชี้ให้เห็นว่าบุคคลที่ประพฤติกุศลธรรมคือความกตัญญูทศเวทีกว่า คือเลี้ยงดูมารดาบิดาโดยธรรม ด้วยวิธีการต่างๆ ย่อมแสดงให้เห็นว่าลูกที่ปรนนิบัติมารดาบิดา ย่อมพ้นจากความทุกข์ได้รับความสุข แม้แต่เทวดาทั้งหลายก็ยังให้การนิยมนยกย่องและสรรเสริญทั้งในขณะที่มีชีวิตอยู่และหลังจากที่ละโลกนี้ไป

จากการศึกษาวิจัยพบว่า การแสดงความกตัญญูทศเวทีกว่า ที่ลูกกระทำต่อมารดาบิดาที่ปรากฏ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา สรุปลงแล้วจะมีอยู่ ๓ ลักษณะ คือ

๑. การแสดงความกตัญญูทศเวทีกว่ด้วยการปรนนิบัติเลี้ยงดูด้วยปัจจัยสี่ ดังตัวอย่างเรื่อง โสณันทชาดก

๒. การแสดงความกตัญญูทศเวทีกว่ด้วยการยอมสละชีวิตตนเอง เพื่อปกป้องชีวิตมารดาบิดา ดังตัวอย่างเรื่อง ชยทัตติชาดก และสุตตชาดก

๓. การแสดงความกตัญญูทศเวทีกว่ ด้วยการให้ตั้งมั่นในธรรม ดังตัวอย่างเรื่อง ตักกชาดก และสุวรรณสามชาดก

^{๑๗} พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๓๑๓-๓๑๘, ๔๐๘-๔๐๙/๒๓๒, ๒๔๔.

ปิ่น มุกกันต์ กล่าวลักษณะของคนมีความกตัญญู ไว้ ๒ ลักษณะ^{๑๔} ได้แก่

๑. กตัญญูชั้นสามัญ เป็นการรู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้แก่ตน จะยอมรับรองว่าใครมีคุณก็ต่อเมื่อเขาทำอะไรให้กับตนเท่านั้น เช่น ยอมรับว่าบิดามารดามีพระคุณ เพราะได้เลี้ยงดูเรามา ยอมรับว่าครูอาจารย์มีพระคุณ เพราะได้อบรมสั่งสอนศิลปะวิทยาการ ยอมรับว่าญาติพี่น้องมีบุญคุณ เพราะท่านเหล่านั้นเคยให้ข้าวให้น้ำรับประทาน รวมความว่ากตัญญูอย่างสามัญทั่วไป หมายถึง รู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้เรา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกตเวทิต่อ คือ การตอบแทนคุณ

๒. กตัญญูชั้นสัตบุรุษ เป็นความกตัญญูชั้นสูง หมายถึง การรู้จักคุณธรรมความดีอันมีอยู่ในตัวบุคคลอื่น ใครมีความดีก็รู้ว่าเขาเป็นคนดี ไม่ว่าจะทำอะไรให้เราหรือไม่ก็ตาม ไม่ยึดเอาตัวเองออกเป็นเครื่องวัดความดีของคนอื่น เป็นการตัดสินความดีด้วยความดี และรู้จักกระทั่งว่าธรรมทั้งหลายมีคุณค่าอย่างไร และพยายามถ่ายทอดคุณลักษณะที่ดีนั้นมาใส่ตัวเรา เพื่อจะได้ทำความดีเป็นแบบอย่างที่ดีเหมือนเขา

และเมื่อศึกษาขอบเขต ความกตัญญูกตเวทิตะมีขอบเขต ๒ ระดับ คือ กตัญญูกตเวทิต่อบุคคลผู้มีคุณความดีหรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัว อย่างหนึ่ง กตัญญูกตเวทิต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือมีคุณความดีเกื้อกูลแก่ส่วนรวม เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อพระพุทธเจ้าโดยฐานที่ได้ทรงประกาศธรรมยังหมู่ชนให้ตั้งอยู่ในกุศลกัลยาณธรรม อย่างหนึ่ง

เมื่อกล่าวโดยสรุป ความกตัญญูชั้นสามัญเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทดแทนบุญคุณที่บุคคลอื่นทำดีกับตนเอง ส่วนกตัญญูชั้นสูง เป็นเรื่องของการถ่ายทอดแบบอย่าง ของคนดีมาประพฤติปฏิบัติตาม

จากการศึกษาลักษณะของคนมีความกตัญญู เราทราบได้ด้วยอาการที่แสดงออกต่อผู้มีพระคุณ ๒ ลักษณะ^{๑๕} ดังนี้

๑. ประกาศคุณท่าน คือ การประกาศว่าผู้มีพระคุณของเราได้อย่างไรบ้าง เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ จะต้องกล่าวสรรเสริญยกย่องพ่อแม่ให้คนอื่นฟังว่า ท่านดีกับเราอย่างไร ที่คนนิยมทำกันมากคือ เขียนประวัติประกาศคุณของพ่อแม่ในหนังสืองานศพ วิธีนี้แม้จะใช้ได้ แต่มิใช่วิธีที่ดีที่สุด วิธีประกาศคุณพ่อแม่ที่ดีที่สุด คือ ประกาศที่ตัวเราเอง คนเราทุกคนคือตัวแทนของพ่อแม่

^{๑๔} ปิ่น มุกกันต์, มงคลชีวิต ภาค ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๓-๑๒๐.

^{๑๕} สมคิด เหลาฉลาด, “ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เขตกรุงเทพมหานคร”, หลักสูตรพัฒนารุชมชนมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๐.

คนทั้งนั้น เพราะเลือดของตนเป็นเลือดเนื้อเดียวกับพ่อแม่ ตลอดจนนิสัยใจคอและกรรมประพฤติกี่ได้รับการอบรมถ่ายทอดมาจากท่าน ฉะนั้น กรรมประพฤติดังกล่าวของเราเองนี้แหละจะเป็นตัวประกาศคุณท่าน หรือประจานท่านอย่างโจ่งแจ้งที่สุด ไม่ว่าเราจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

๒. ตอบแทนคุณท่าน คือ เมื่อรู้ว่าท่านมีคุณหรือมีอุปการะ ต้องตอบแทน เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ บุตรธิดาสามารถตอบแทนได้ดังนี้

๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ

๒) ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน

๓) ดำรงวงศ์ตระกูล

๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท

๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๒๐}

หรือถ้าท่านผู้มีพระคุณเป็นครูหรืออาจารย์ ศิษย์สามารถตอบแทนคุณได้ดังต่อไปนี้

๑) ลูกขึ้นยืนรับ

๒) เข้าไปคอยรับใช้

๓) เชื้อฟุ้ง

๔) ดูแลปรนนิบัติ

๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ^{๒๑}

สรุปได้ว่า ความกตัญญู มี ๒ ลักษณะ คือ กตัญญูต่อผู้มีคุณแก่ตนโดยตรง และกตัญญูต่อผู้มีคุณหรือผู้ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม ส่วนลักษณะของกตเวที ก็คือ การรู้คุณผู้ที่มีอุปการะแก่ตนหรือแก่ส่วนรวม เมื่อรู้แล้วก็ประกาศให้ผู้อื่นได้รับทราบ และตอบแทนท่านด้วยการให้วัตถุสิ่งของ ด้วยการช่วยเหลือด้วยกำลังและความเคารพ

ในพระไตรปิฎกได้ยกย่องคนกตัญญูไว้ดังนี้

๑. เป็นสัตบุรุษ^{๒๒} ได้แก่ คนดี มีคุณธรรม เป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนา เพราะความกตัญญูกตเวทีเป็นภูมิของสัตบุรุษ

๒. เป็นบุคคลที่หาได้ยาก^{๒๓} เพราะบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวที ต้องฝึกฝนตนมาดี สามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ ซึ่งมีใ้จะเกิดขึ้นกับคนทุกคนได้

^{๒๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

^{๒๒} อจ.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

^{๒๓} อจ.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

๓. ประสบแต่ความสุข^{๒๔} เนื่องจากประพัตินถูกต้อง ชีวิตจึงมีแต่ความเจริญ และยังนำความสุขมาให้แก่บุคคลอื่น ๆ ด้วย

๔. ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ^{๒๕} เพราะเป็นผู้มีจิตใจสูงส่ง ประกอบด้วยคุณธรรมอันดี และเป็นแบบอย่างแก่คนอื่น ๆ ได้ จึงสมควรได้รับการยกย่องชมเชย

๕. ประพัตินที่เป็นอุดมมงคลแก่ชีวิต^{๒๖} เพราะความกตัญญูเป็นข้อปฏิบัติที่ก่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ชีวิต เป็นอุดมมงคลในชีวิต

๒.๔ ประเภทของความกตัญญู

จากการศึกษาพบว่า ความกตัญญู มี ๕ ประเภท^{๒๗} ได้แก่

๑. ความกตัญญูต่อบุคคล ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ บิณฑบาต ครูอาจารย์ และญาติ

๒. ความกตัญญูต่อสถาบัน ได้แก่ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์

๓. ความกตัญญูต่อสัตว์ ได้แก่ สัตว์ดิรัจฉาน เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย สุนัข

๔. ความกตัญญูต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

ในวิทยานิพนธ์นี้ จะได้อธิบายความกตัญญูแต่ละประเภทดังนี้

๑. ความกตัญญูต่อบุคคล

๑.๑ ความกตัญญูต่อพระพุทธเจ้า ในฐานะที่ทรงเป็นพระบรมศาสดาพระพุทธเจ้า ในฐานะเป็นผู้ทรงก่อตั้งพระพุทธศาสนา ได้ทรงบำเพ็ญบารมีมาเป็นเวลานาน เพื่อการชนเหล่าสรรพสัตว์ออกจากสังสารวัฏ เมื่อครั้งที่พระองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณใหม่ๆ ทรงมีพระทัยโน้มไปเพื่อความเป็นผู้ชวนชวนน้อย แต่เพราะทรงอาศัยความเอ็นดูในเหล่าสรรพสัตว์ พระองค์จึงทรงเริ่มประกาศพระศาสนา ด้วยทรงมุ่งประโยชน์สุขแก่โลกแก่ไวกนนิกรที่จะได้พ้นจากทุกข์ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพุทธกิจตลอดเวลา ๔๕ พรรษา^{๒๘} โดยการนำหลักธรรมที่ทรงค้นพบประกาศให้ชาวโลกได้รับรู้และปฏิบัติตาม เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข ดังนั้น พระองค์จึงทรงเป็นผู้มีอุปการคุณทรงเป็นปูชนียบุคคลของพุทธบริษัทในฐานะทรงพระ

^{๒๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๓/๗๗.

^{๒๕} จุ.อป. (ไทย) ๓๓/๓๒๑/๒๘๒.

^{๒๖} จุ.ญ. (ไทย) ๒๕/๕/๘.

^{๒๗} มงคล. (บาลี) ๒/๓๖๓/๒๗; สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยอชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๔๕๐.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๕๐.

ปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ และทรงตั้งพระศาสนา ประกาศธรรม บัญญัติพระวินัยให้ปวงชนพลโลก เว้นสิ่งควรเว้น และประพฤตีสั่งควรประพฤติ

พระพุทธองค์ทรงเป็นพระบรมครู ทรงเป็นมนุษย์ที่มีสังขารร่างกายประกอบด้วยสิ่งที่เป็น นาม กับ รูป เหมือนมนุษย์ทั่วไป แต่ทรงเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดเป็นส่วนพระองค์ ทรงฝึกฝนพระองค์เองจนสามารถกระทำการสิ่งเหลือวิสัยที่สามัญชนจะกระทำได้ ทรงให้กำเนิดคำสอน ที่เรียกว่า พระธรรมวินัย หรือพระพุทธศาสนา ชาวพุทธเคารพนับถือพระองค์ในฐานะที่ทรงเป็นพระบรมครู ดังนั้นพระพุทธองค์จึงเป็นผู้มีอุปการคุณมากมาย ดังที่พุทธศาสนิกชนทราบกันเป็นอย่างดีตามแนวพุทธคุณ ๘ ประการ^{๒๕}

พระพุทธคุณทั้ง ๘ ประการ ย่อเหลือ ๒ คือ ๑. พระปัญญาคุณ พระคุณคือพระปัญญา ๒. พระกรุณาคุณ พระคุณคือพระมหากรุณา หรือตามที่นิยมกล่าวกันในประเทศไทย ย่อเหลือ ๓ คือ ๑. พระปัญญาคุณ พระคุณคือพระปัญญา ๒. พระวิสุทธิคุณ พระคุณคือความบริสุทธิ์ ๓. พระมหากรุณาคุณ พระคุณคือพระมหากรุณา^{๒๖}

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระพุทธองค์จะปรินิพพานไปแล้ว พุทธศาสนิกชนก็จงรักษาและถือปฏิบัติตามพระธรรมวินัย จะเห็นได้ว่า การถือพระธรรมวินัย เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง และพระองค์ตรัสไว้ว่า ผู้ใดปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ ผู้นั้นชื่อว่าได้บูชาพระองค์^{๒๗} คือได้ตอบแทนพระองค์ตามสมควรแล้ว

เมื่อพุทธศาสนิกชนผู้เป็นศาสนทายาทรู้ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงทำอุปการะแก่เวไนยนิกร ด้วยทรงมีพระมหากรุณาแสดงธรรมสั่งสอนโปรดให้พ้นความทุกข์ให้ได้รับประโยชน์สุขตามภูมิชั้นแห่งเวไนยนิกรพุทธศาสนิกชนทั่วไปแล้ว ฝ่ายพุทธศาสนิกชนเมื่อระลึกคุณไม่ลบหลู่ต่อพระพุทธศาสนา อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาตามสมควรแก่กรณี บูชาด้วยอามิสบูชา และปฏิบัติ

^{๒๕} คุณของพระพุทธเจ้า มี ๘ ประการ คือ ๑. เป็นพระอรหันต์ ๒. เป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ๓. เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ๔. เป็นผู้เสด็จไปดี ๕. เป็นผู้รู้แจ้งโลก ๖. เป็นสารถิฝึกผู้ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม ๗. เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ๘. เป็นพระพุทธเจ้า ๙. เป็นพระผู้มีพระภาค (ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๔/๖๕-๖๖)

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๕๑.

^{๒๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๑๔๘.

บูชา ดำรงรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนา ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๓๒}

๑.๒ ความกตัญญูต่อพระสงฆ์ พระสงฆ์เป็นรัตนอย่างหนึ่งในสังคายนามหาสมุทรของพุทธศาสนิกชน กล่าวคือ เป็นหนึ่งในพระไตรรัตน์หรือแก้ว ๓ ประการ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นผู้สืบทอดพระศาสนา เป็นศาสนทายาท และเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน

พระสงฆ์ คือ ชุมชนอันประเสริฐ ซึ่งเกิดจากท่านผู้รู้ผู้ดำเนินตามอย่างพระพุทธเจ้า มาอยู่รวมกัน เป็นแหล่งที่ดำรงรักษาธรรม และเป็นแหล่งแห่งกัลยาณมิตร ที่จะช่วยเกื้อหนุนให้ผู้ศึกษาเจริญงอกงามขึ้นไปในชีวิตอันประเสริฐ จนสามารถเข้าถึงธรรม ตามอย่างพระพุทธเจ้า^{๓๓} จากการศึกษาพบว่า พระสงฆ์แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. สมมติสงฆ์ หมายถึง กุลบุตรผู้เข้ามาบวชเป็นภิกษุด้วยญัตติจิตตุดจตุตถกรรม เพื่อปฏิบัติและรักษาพระธรรมวินัย ตามความรู้ความสามารถ และปฏิบัติตนเพื่อความสะอาด สว่าง สงบ แห่งจิตใจ

๒. อริยสงฆ์ หมายถึง หมู่สาวกของพระพุทธเจ้าผู้บรรลุลหรรณต้งแต่ระดับต้น (พระโสดาปัตติมรรค) จนถึงระดับสูง (พระอรหันต์)^{๓๔}

จึงกล่าวได้ว่า พระสงฆ์ หมายถึง หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย^{๓๕} เพื่อเป็นศาสนทายาทสืบอายุพระพุทธศาสนา เป็นผู้ที่จะปฏิบัติหน้าที่เป็นศาสนบุคคลที่พึงปฏิบัติและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม

การแสดงความกตัญญูต่อพระสงฆ์

พระสงฆ์เป็นผู้มีอุปการคุณต่อชาวโลก ๖ ประการ ได้แก่

๑. ห้ามมิให้ทำความชั่ว

^{๓๒} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), พระธรรมเทศนาในพระราชสำนัก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘๕.

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๓๒๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพื่อฟ้า พรินต์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๓๐.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๕.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๕.

๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม

๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

๕. อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

๖. บอกทางสวรรค์ให้^{๓๖}

ดังนั้น พุทธศาสนิกชนเมื่อระลึกถึงคุณ ไม่ลบหลู่ต่อพระสงฆ์ อุปถัมภ์พระสงฆ์ตามควร แก่กรณี บูชาด้วยอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา โดยการแสดงความกตัญญูในพระสงฆ์ ด้วยความเป็นผู้มี ความเคารพในพระสงฆ์^{๓๗} คือ ตระหนักถึงคุณงามความดีของพระสงฆ์ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ผู้ สืบอายุพระพุทธศาสนา มีความขยันหมั่นเพียร กราบไหว้ บูชา เชื่อฟัง และปฏิบัติตามคำสั่งสอน ของท่าน

๑.๓ ความกตัญญูต่อบิณฑามารดา ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา บิณฑามารดาเป็นบุคคลผู้มี คุญูปการต่อบุตรธิดาเหลือคณานับ ในฐานะของบิณฑามารดาจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นฐานะที่สูงส่ง เป็นปูชนียบุคคลของบุตร พระพุทธองค์ได้ตรัสฐานะของบิณฑามารดาไว้ ๔^{๓๘} ประการ

๑. เป็นพระพรหมของบุตร (พรหมชาติ มาตาปิตโร)

๒. เป็นครูคนแรกของบุตร (บุพพจารย์าติ มาตาปิตโร)

๓. เป็นเทวดาคนแรกของบุตร (บุพพเทวาติ มาตาปิตโร)

๔. เป็นอาหุไนยบุคคล (อาหุเนยยาติ มาตาปิตโร)

ฐานะของบิณฑามารดาแต่ละประการ มีคำอธิบายดังนี้

๑. เป็นพระพรหมของบุตร เนื่องจากผู้เป็นบิณฑามารดามีความประพจน์เช่นกับพรหม เพราะท่านประพจน์พรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ได้แก่เมตตา ความรักและปรารถนาดีต่อบุตร, กรุณา ความสงสารห่วงใยเมื่อบุตรประสบทุกข์, มุทิตา ความชื่นชมยินดีเมื่อบุตรได้ดี, และอุเบกขา คอย พังคุดอยู่ห่าง ๆ ไม่ก้าวร้าวชีวิตเมื่อบุตรมีครอบครัวแล้ว

จากการศึกษาพบว่า การที่พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบบิณฑามารดาเป็นพระพรหมของ บุตร^{๓๙} เพราะคำว่า พรหม ในความหมายของพระพุทธศาสนา ได้แก่ผู้ประเสริฐ ดังพระพุทธองค์

^{๓๖} ทิ.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๗๖.

^{๓๗} อจ.สตุกก. (ไทย) ๒๓/๓๒/๔๕.

^{๓๘} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗.

^{๓๙} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓.

ทรงเปรียบพระองค์เองว่าเป็นดังพรหม^{๔๐} ทรงเรียกบุคคลที่ประพฤติดีงาม มีคุณธรรมที่สูงส่งว่าเป็นผู้มีตนดังพรหม^{๔๑} และทรงเรียกการประพฤติพระธรรมวินัยว่าเป็นการประพฤติพรหมจรรย์ คำว่าพรหมในความหมายของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ประเสริฐ สูงส่ง การที่บิณฑามารดาได้มีการประพฤติต่อบุตรด้วยจิตใจที่ดีงาม ยากที่บุคคลทั่วๆ ไปที่มีใช้บิณฑามารดาจะกระทำได้ ด้วยเหตุนี้ ฐานะของบิณฑามารดาจึงเป็นผู้ที่ประเสริฐ เป็นพระพรหมของบุตร

๒. เป็นบุรพเทพของบุตร เนื่องจากบิณฑามารดาได้ประพฤติตนเช่นกับเทพ คือการไม่คำนึงถึงส่วนเสียของบุตร มุ่งแต่ให้บุตรเกิดความคิดความเจริญเท่านั้น เช่นกับวิสุทธิเทพ (พระอรหันต์) ที่ไม่คำนึงถึงความผิดของบุคคล หวังแต่จะให้มีความเจริญรุ่งเรือง การที่บิณฑามารดาได้ชื่อว่าเป็นบุรพเทพ เพราะว่าท่านได้ประพฤติตนดังเทพแก่บุตรก่อนเทพอื่นใด ดังนั้น เทพทั้งหลายนอกจากบิณฑามารดา ล้วนเป็นเทพที่ทำอุปการคุณต่อบุตรภายหลังบิณฑามารดา จึงชื่อว่า ปัจฉาเทพ

ในพระพุทธศาสนา มีเทพ ๓ ประเภท^{๔๒} ได้แก่

๑. สมมติเทพ ผู้ที่ได้รับสมญานามว่าเป็นเทพโดยสมมติจากมหาชน ได้แก่ พระราชา และพระราชวงศ์

๒. อุบัติเทพ เทวดาที่อุบัติในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ เป็นเทวดาโดยกำเนิด

๓. วิสุทธิเทพ ผู้ที่เป็นเทพโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่พระอรหันตจีณาสพ และพระปัจเจกพุทธเจ้า

การที่เปรียบบิณฑามารดาเป็นเทพ ก็เพราะเห็นว่าท่านทั้งสองปฏิบัติต่อบุตรด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ ผู้ที่มีจิตใจที่ดีงามเช่นนี้ชื่อว่าเป็นเทพทางจิตใจ โดยมีคุณธรรมที่ดีงาม เพราะธรรมสามารถยกจิตใจบุคคลให้สูงส่งดุจเทพ จึงเรียกว่า เทวธรรม^{๔๓}

๓. เป็นบุรพาจารย์ของบุตร เนื่องจากบิณฑามารดาเป็นผู้ได้อบรมสั่งสอนบุตรก่อนบุคคลอื่น นับตั้งแต่แรกเกิดมาบิณฑามารดาได้อบรมพร่ำสอนให้รู้จักกิน นอน เดิน พุด ตลอดจนความรู้และคุณธรรมจริยธรรมต่าง ๆ จวบจนเติบโตใหญ่ จึงเป็นครูอาจารย์คนแรก ต่อมานบุตรจึงได้รับการอบรมสั่งสอนจากครูอาจารย์คนอื่นนอกจากบิณฑามารดา เรียกว่า ปัจฉาจารย์

การอบรมสั่งสอนบุตรเป็นหน้าที่ของบิณฑามารดาที่จะต้องทำควบคู่กับการเลี้ยงดูทางกาย อิทธิพลของการอบรมสั่งสอนของบิณฑามารดามีส่วนสำคัญยิ่งต่อชีวิตของบุตร ผู้ใดสามารถอบรมสั่ง

^{๔๐} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๘๓๑/๔๗๘.

^{๔๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔/๕.

^{๔๒} พุ.จู. (ไทย) ๓๐/๓๒/๑๖๐.

^{๔๓} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๖/๓.

สอนบุตรให้เป็นคนดีได้ จึงควรยกย่องว่า บิดามารดาที่สมบูรณ์แบบ การอบรมสั่งสอนเป็นสิ่งมีค่า
ยิ่งสำหรับชีวิต

ท่านพุทธทาสภิกขุมีทรรศนะในเรื่องนี้ว่า “การเป็นบิดามารดาเป็นได้ ๒ ความ หมาย
กล่าวคือ บิดามารดาทางฝ่ายกาย คือการได้ให้การกำเนิดและเลี้ยงดูด้านร่างกายให้เจริญเติบโต และ
การเป็นบิดามารดาทางฝ่ายจิตวิญญาณ ได้แก่การอบรมสั่งสอนให้มีศีลธรรมดีงาม สามารถอยู่ใน
สังคมได้อย่างมีความสุข และให้มีโลกุตรธรรมดี ได้แก่สามารถชักนำให้อยู่เหนือโลก ด้วยการรู้เท่า
ทันต่อธรรมชาติของโลก จนจิตไม่เป็นทุกข์ การที่บิดามารดาสอนบุตรของตนให้เป็นคนดี มี
สัมมาทิฐิในการดำเนินชีวิต เชื่อว่าได้ทำหน้าที่อย่างดีเยี่ยม พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญการสอนที่
ยอดเยี่ยม ได้แก่สามารถแนะนำให้บุคคลได้พัฒนาตนเองให้เป็นคนสมบูรณ์ได้ เรียกว่า “อนุสาสนี
ปาฏิหาริย์” เป็นปาฏิหาริย์ที่ยิ่งกว่าปาฏิหาริย์ใดๆ^{๔๔}

๔. เป็นอาหุไนบุคคลของบุตร เนื่องจากบิดามารดาเป็นผู้มีอุปการคุณต่อบุตรทุกด้าน
สมควรที่บุตรจะต้องสักการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของและการเลี้ยงดูตอบแทน เช่นเดียวกับพระอรหันต์
ซึ่งเป็นผู้ที่บุคคลทั่วไปควรสักการบูชา เพราะท่านเหล่านั้นมีคุณสมบัติคือเป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลส
และมีอุปการคุณต่อบุคคลด้วยการให้แนวทางสว่างทางปัญญาให้ จึงเป็นผู้ที่ควรได้รับการบูชา
เช่นเดียวกับบิดามารดาที่มีอุปการคุณต่อบุตรอย่างมหาศาลพระพุทธศาสนา แสดงเหตุผลของอาหุ
ไนบุคคลว่า บุคคลอาศัยกำเนิดมาได้ เพราะมารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด^{๔๕}

เมื่อกล่าวโดยสรุป บิดามารดามีฐานะเป็นผู้ทำคุณประโยชน์แก่บุตรอย่างมหาศาล และ
อยู่ในฐานะที่เป็นพระพรหม ครุคนแรก เทวดาคนแรก และอาหุไนบุคคลของบุตร สมควรที่บุตร
ทุกคนจะต้องตระหนักในคุณูปการดังกล่าว ด้วยการกระทำตอบแทนตามหน้าที่ของตน ดังนั้น
ฐานะของบิดามารดาจึงเป็นฐานะที่สูงส่งสำหรับบุตร

ส่วนบุตรต้องตระหนักในหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อบิดามารดา และมีความไม่ประมาทใน
การทำหน้าที่ของตนเอง ซึ่งหน้าที่ของบุตรต่อบิดามารดา ปรากฏในสังคาลกสูตร คือ

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์ตระกูล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท

^{๔๔} พุทธทาสภิกขุ, พ่อแม่สมบูรณ์แบบ, (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๕-
๑๕.

^{๔๕} อภ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๔๗/๗๓.

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๔๖}

หน้าที่ของบุตรแต่ละประการ มีอธิบายดังนี้

ประการที่ ๑ ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ เนื่องจากราคาบิดา ได้ดูแลและเลี้ยงดูบุตรมาตั้งแต่ในครรภ์ จนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ มีการให้ค้ำนํ้านมดูแลสุขภาพให้เข้มแข็งโดยไม่รังเกียจ เช่น พาไปพบแพทย์ ในคราวไม่สบาย อาบน้ำให้เมื่อสกปรก ประคับประคองดูแลเป็นอย่างดี ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมาก เมื่อบุตรเติบโตต้องเลี้ยงดูบิดามารดาเป็นการตอบแทน เพราะบิดามารดา มีความหวังตั้งแต่ตอนแรกแล้วว่า เมื่อบุตรเติบโตมาจักเลี้ยงดูท่านเป็นการตอบแทน^{๔๗} อันเป็นวัฏจักรทางจิตสำนึกของมนุษย์ที่จะต้องสืบทอดการเลี้ยงดูกันไปเป็นช่วงๆ บิดามารดาก็ต้องการให้บุตรเลี้ยงดูตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนชราภาพ แม้ว่าบุตรจะมีครอบครัวแล้วก็ตามภาระหน้าที่ในการเลี้ยงดูบิดามารดาจะต้องทำอย่างต่อเนื่องครบชั่วชีวิตของท่าน การเลี้ยงดูต้องกระทำทั้งทางกายและทางใจ โดยสามารถปฏิบัติ ดังนี้

๑) เลี้ยงกาย คือ การปฏิบัติเอาใจใส่ อุปฐากด้วยปัจจัย ๔ โดยสม่ำเสมอ หรือเมื่อมีโอกาสที่สามารถกระทำกิจใดๆ แทนได้ในเวลาใดเวลาหนึ่ง ต้องรีบกระทำทันที มีบุตรธิดาหลายคน ที่รู้คุณ เมื่อมารดาบิดาของตนไม่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้แล้ว เมื่อถึงเวลาที่ตนจะตอบแทนก็หมดโอกาส

๒) เลี้ยงใจ คือ การประคับประคองจิตใจให้มีความโสมนัสอยู่เสมอ โดยไม่กระทำ ความหม่นหมองให้ปรากฏในจิตใจ หรือ กระทำความเดือดร้อนให้ แม้ในเวลาที่ท่านเจ็บป่วย บุตรและธิดา พึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่ โดยใกล้ชิดหรือเมื่อถึงวัยที่จะต้องบรรพชาอุปสมบท บุตรพึงเห็นความสำคัญและกระทำตามความปรารถนาที่ท่านต้องการ เพราะในชีวิตของมารดาบิดา ถ้ามีบุตร ก็ปรารถนาจะให้บรรพชาอุปสมบท ถ้าเป็นธิดา ก็ปรารถนาจะให้แต่งงานอย่างสมเกียรติ ในความมุ่งหวังของมารดาบิดา คือ การได้เห็นบุตรธิดามีคุณธรรม เพราะเมื่อชีวิตของบุตรถูกโอบอุ้มด้วยคุณธรรม ย่อมทำให้บุตรธิดาประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี เชื่อในคำที่ท่านสั่งสอน ดังนั้น การกระทำที่ท่านเป็นผู้เบาใจ ปลื้มใจมีใจโสมนัส คือ การเลี้ยงดูใจของมารดาบิดา บุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นอย่างดี ถ้าปฏิบัติถูกต้อง ย่อมเกิดคุณมาก แต่ถ้าปฏิบัติผิดอาจเกิดโทษร้ายแรง เป็นเหมือนไฟเผาผลาญตัว

ดังนั้น บุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นอย่างดีทั้งทางกายและทางจิตใจ ให้ท่านมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ ผู้ที่เลี้ยงบิดามารดา ย่อมได้รับอานิสงส์ตอบแทนให้มีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า ในพระพุทธศาสนาได้แสดงว่า แม้ท้าวสักกะได้รับส่วยผลบุญในสวรรค์เพราะได้

^{๔๖} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๔๗} อ.ป.พ. (ไทย) ๒๒/๓๕/๖๑.

สมาทานวัตรบท ๗ ประการ ซึ่ง ๑ ใน ๗ ข้อนั้น คือการได้เลี้ยงดูบิดามารดาตลอดชีวิต^{๔๘} และได้กล่าวถึงบุตรที่เลี้ยงดูเคารพบูชาบิดามารดาของตน ย่อมได้รับการอนุเคราะห์จากท่านทั้งสอง ด้วยการอวยพรให้มีชีวิตที่ดีงาม ย่อมได้รับความเจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิต ไม่มีความเสื่อม^{๔๙}

ประการที่ ๒ ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน เมื่อบุตรเติบโตสามารถทำงานแทนบิดามารดาได้ บุตรจะต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยกระทำกิจแทนมารดาบิดา เป็นการแบ่งเบาภาระของท่าน เอาใจใส่ในกิจการงานของมารดาบิดาโดยไม่กลัวความยากลำบากทั้งมวล เพราะว่าท่านทั้งสองได้ทำงานเพื่อบุตรและครอบครัวมานานแล้ว เมื่อบุตรเติบโตแล้วท่านควรจะได้พักผ่อน กิจการต่างๆ ของครอบครัวที่มีอยู่ บุตรควรจะช่วยมารับผิดชอบดูแลแทนท่าน โดยมีบิดามารดาเป็นผู้ปรึกษาอยู่ใกล้ตัว บุตรที่ไม่ตระหนักถึงหน้าที่ข้อนี้ ก็จะไม่ใส่ใจกิจการงานของครอบครัว ปล่อยให้บิดามารดาทำงานเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวจนแก่ชรา แม้บุตรจะเติบโตแล้วแต่ก็ยังให้บิดามารดาเลี้ยงดูอยู่ ดังคำที่ว่า เลี้ยงให้โตแล้วยังไม่พอ ต้องเลี้ยงให้ตายอีก เป็นเพราะบุตรไม่ตระหนักในหน้าที่ของตนเอง พระพุทธศาสนากล่าวถึงบุคคลที่ทำงานแทนบิดามารดาว่าเป็นผู้ควรยกย่องสรรเสริญ เป็นที่ยินดีของบุคคลต่าง ๆ เพราะได้ทำประโยชน์แก่บุคคลภายในครอบครัว และปวงญาติ เขาย่อมมีความสุขในปัจจุบัน แม้จะจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมประสบสุคติในโลกสวรรค์^{๕๐}

ประการที่ ๓ ดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน บุตรจะต้องทำหน้าที่สืบต่อวงศ์ตระกูลของบิดามารดาให้ดำรงอยู่ตลอดไป เพราะบุตรชื่อว่า เป็นทายาทของบิดามารดา เพราะฉะนั้น การที่วงศ์ตระกูลจะเจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อม ย่อมขึ้นอยู่กับบุตรเป็นประการสำคัญ บุตรที่ดี ผู้จะเป็นหัวหน้าครอบครัวและมีใช่เป็นเพียงผู้จะทำหน้าที่สืบต่อวงศ์ตระกูลให้ดำรงอยู่ได้เท่านั้น บุตรจะต้องให้วงศ์ตระกูลเจริญก้าวหน้าต่อไปด้วยภาพลักษณ์แห่งความดีงาม ไม่ทำในสิ่งที่จะทำให้เกิดความเสื่อมเสียแก่วงศ์ตระกูล ต้องรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลมิให้เสื่อมเสียด้วย

การดำรงอยู่ของตระกูล หมายถึง การเจริญรุ่งเรืองของบุตร ฉะนั้น บุตรพึงคำนึงถึงความมุ่งมั่น ความปรารถนา ความยากลำบากของมารดาบิดา ที่ท่านได้ทำให้งศ์ตระกูลยั่งยืนสืบต่อมาถึงตน โดยสืบต่อไม่ให้ล้มสลายไปในช่วงอายุของตนเอง โดยไม่ทำลายทรัพย์มรดกที่มารดาบิดาสรางเอาไว้ รวมทั้งรักษาและสั่งสมให้เพิ่มพูนมากขึ้น วงศ์ตระกูลจะเจริญเป็นปึกแผ่นมั่นคง ก็ต้องอาศัยความสามัคคีของญาติพี่น้อง ดังนั้น บุตรพึงเอาใจใส่ต่อความสำคัญในการปลูกความรัก ความสามัคคีในหมู่เครือญาติ ปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่สถานะในกลุ่มญาติ เช่น รู้จักประพฤติดอ่อนน้อมถ่อมตน มีสัมมาคารวะ และการให้การช่วยเหลือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน เป็นต้น ตลอดทั้งการ

^{๔๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๖.

^{๔๙} อญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๑๐๕-๑๐๖.

^{๕๐} อญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๑๐๗.

ยึดถือหลักความกตัญญูคุณเวทอันเป็นคุณธรรมของคนดี โดยนำมาปฏิบัติ อันเป็นเครื่องชี้นำชีวิตให้วงศ์ตระกูลมีความมั่นคง^{๕๑}

ประการที่ ๔ ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทาสทาส หมายความว่า การประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทาสทาสที่จะรับทรัพย์มรดกของตระกูล เพื่อรักษาโกศสมบัติที่บิดามารดามอบไว้ให้ เช่น ยึดถือในคำสั่งสอนของท่านมาปฏิบัติ เพราะว่า บุตรธิดาที่ดี จะต้องเชื่อฟังคำสั่งสอนของมารดาบิดา การที่บุตรธิดายึดถือและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน ย่อมสามารถรักษาทรัพย์สมบัติของตระกูลให้คงอยู่ตลอดไปได้ แต่ถ้าบุตรธิดา ไม่ได้เอาใจใส่ต่อคำสอนของมารดาบิดา บุตรธิดาเหล่านั้น ย่อมไม่สามารถจะรักษาโกศสมบัติของท่านไว้ได้ เพราะไม่ได้ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทาสทาสที่ดีในการสืบทอดมรดกของวงศ์ตระกูล

การประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทาสทาส ที่จะรับทรัพย์มรดกของตระกูล นั้น สิ่งที่ต้องพิจารณา ได้แก่ การหลีกเลี่ยงไม่ข้องแวะอบายมุข คือ ทางแห่งความเสื่อม ซึ่งนำมาซึ่งหายนะแก่โกศสมบัติทั้งปวง คือ อบายมุข ในส่วนเกี่ยวกับการหลงมัวเมาในกามคุณ การแสวงหาความสุขจากการดื่มของมึนเมาและเล่นการพนัน ตลอดจนการคบคนชั่วเป็นเพื่อน แบ่งออกเป็น ๔ ประการ และ อบายมุข ในส่วนเกี่ยวข้องกับแสวงหาความสุขจากการดื่มของมึนเมาและการเที่ยวดูการละเล่นต่างๆ ซึ่งเป็นเหตุให้เสียหน้าที่การงาน แบ่งออกเป็น ๖ จักนำมาอธิบายต่อไป

บุคคลที่จะได้รับมรดกทรัพย์มรดกของตระกูล จะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นที่ยอมรับนับถือและรักใคร่ของครอบครัว ถ้าหลงมัวเมาอยู่ในอบายมุขแล้ว คุณธรรมความดีทั้งหลายที่ได้ทำมา ย่อมถึงความเสื่อมเสียชื่อเสียงเกียรติยศ เพราะความมัวเมาประมาทในอบายมุข เพราะฉะนั้นบุคคลผู้หวังความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน ควรเว้นเสียให้ห่างไกล เพราะเป็นทางแห่งความเสื่อม และเป็นเหตุให้เสียสุขภาพทางกาย ทางจิต ทั้งสมองความคิดก็เฉื่อยชา หรือครุ่นคิดในสิ่งนั้น ๆ อยู่เนือง ๆ ใ้เวลากับสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เป็นเหตุให้ครอบครัว และสังคมเดือดร้อน ทั้งก่อให้เกิดความล่งละเมียดศีล หรือแม้แต่การทำลายคุณธรรมอื่น ๆ อีกมากมาย อบายมุข จึงเป็นช่องทางที่จะนำไปสู่ความเสียหาย และเป็นการทำลายความเจริญรุ่งเรือง^{๕๒} ดังนั้น บุคคลผู้หวังความเจริญก้าวหน้าในชีวิต และความเป็นที่รักใคร่ของครอบครัว ควรหลีกเลี่ยงละเว้นอบายมุขทั้งหลาย อันเป็นช่องทางที่นำมาซึ่งความฉิบหายแก่ตนเองและผู้อื่น ชื่อว่าประพฤติดมกควรแก่ความเป็นทาสทาสของวงศ์ตระกูล

^{๕๑} พระมหาภูณณฺฑ จันทร์จิต, “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชา จริยศาสตร์ศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๕๗-๕๘.

^{๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๙ - ๒๕๓/๒๐๑-๒๐๗.

ประการที่ ๕ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ หมายความว่า การทำบุญในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นความดี เพราะเป็นการสั่งสมบุญเป็นเหตุความสุขมาให้^{๕๓} และบุคคลผู้กระทำความบุญ ย่อมประสบกับห้วงแห่งบุญกุศล เพราะฉะนั้น การทำบุญกุศลแก่บิดามารดา หรือ การทำให้ท่านมีจิตใจเลื่อมใสศรัทธาในคุณพระรัตนตรัย ในขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่ ดังนั้น เมื่อมีโอกาส จึงควรทำบุญให้ท่าน ตัวอย่างเช่น ทำบุญในวาระครบรอบวันเกิด หรือ พาท่านเหล่านั้นไปบำเพ็ญบุญกุศลในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อช่วยกระตุ้นให้จิตใจน้อมไปในเรื่องความดี และ เป็นการเพิ่มบุญกุศลให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น เมื่อท่านสิ้นชีวิตไปแล้ว บุตรควรรับภาระหน้าที่ต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ประกอบพิธีศพ จนกระทั่งการปลงศพตามประเพณีทางศาสนา นอกจากนี้ พึงหาโอกาสอันเหมาะสมบำเพ็ญกุศลทักษิณตามวาระ ตัวอย่างเช่น การทำบุญครบรอบวันตายเจ็ดวัน หรือร้อยวัน เป็นต้น การทำบุญอุทิศเป็นหน้าที่ของบุตรพึงกระทำให้แก่บิดามารดา ทั้งในขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่และหลังจากท่านเสียชีวิตแล้ว

๑.๔ ความกตัญญูต่อครูอาจารย์ จากการศึกษาพบว่า ในพระพุทธศาสนา ครูมีบทบาทที่สำคัญมาก ครูอยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร^{๕๔} ของศิษย์ ซึ่งหมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะทำหน้าที่ในการสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคแห่งการฝึกฝนอบรมที่ถูกต้อง^{๕๕} ความเป็นกัลยาณมิตรกล่าวได้ว่า เป็นบุคคลที่ควรถือเอา เป็นแบบอย่างที่ดี ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความมีมิตรดี^{๕๖} มีสหายดี^{๕๗} มีเพื่อนดี^{๕๘} ถือได้ว่า เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์”^{๕๙} คำว่า กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติหรือการศึกษาเรียนรู้เพื่อการเข้าใจความเป็นจริงของโลกและชีวิตนั้น มีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ มีความสามารถ มีประสบการณ์มาก่อน ให้คำชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง

^{๕๓} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๑๘/๖๘.

^{๕๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๘๘/๕๗.

^{๕๕} คุราลละเอียดยในพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๖๒๒-๖๒๓.

^{๕๖} มิตรดี หมายถึง มิตรที่มีคุณธรรม คือ ศีล เป็นต้น (อ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒๔/๑๑๔๓-๔).

^{๕๗} สหายดี หมายถึง เพื่อนร่วมงานที่ดี (อ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๓/๓๒๒).

^{๕๘} เพื่อนดี หมายถึง เพื่อนที่รักใคร่สนิทสนมคุ้นเคยกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน (อ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๓/๓๒๒).

*คำว่า **พรหมจรรย์** ในที่นี้ หมายถึง มรรค ๔ (ได้แก่ โสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตมรรค) ผล ๔ (ได้แก่ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผล) (ที.สี. (ไทย) ๕/๒๔๔-๒๔๕/๘๑-๘๕).

^{๕๙} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒/๓.

เพื่อเดินก้าวไปสู่จุดมุ่งหมายโดยไม่ผิดพลาด เพราะฉะนั้น ครู จึงอยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ทั้งหลายในการถ่ายทอดวิชาความรู้และเป็นแบบอย่างที่ดี

ครู มีฐานะเป็นปวงชนบุคคล ซึ่งศิษย์ทั้งหลายและคนทั่วไปให้ความเคารพยกย่องครู เพราะเป็นผู้ที่มีความสามารถ ในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เยาวชน ซึ่งเป็นสมาชิกในสังคม ช่วยพัฒนาคนให้มีความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมที่พึงประสงค์ของสังคมนั้น ๆ ด้วยว่า คนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ย่อมจะนำความรู้ไปพัฒนาสังคม ให้เกิดการพัฒนามีความเจริญรุ่งเรือง

ในพระพุทธศาสนา เมื่อศิษยานุศิษย์ สัทธวิहारิก อันเตวาลิก ได้ระลึกนึกถึงอุปการคุณของครูอุปัชฌาย์อาจารย์ผู้ช่วยอนุเคราะห์ ช่วยแนะนำสั่งสอนให้เจริญด้วยวิชาความรู้และคุณความดีแล้ว ควรที่ศิษยานุศิษย์ สัทธวิहारิก อันเตวาลิก จะต้องตอบแทนอุปการคุณของท่าน โดยการประพฤติตนเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย แสดงความเคารพนับถือ ไม่ลบหลู่ดูหมิ่น หรือยกตนเทียมท่าน ยึดเอาความกตัญญูเป็นอารมณ์ว่า ผู้รู้คุณย่อมยินดีในผู้มีพระคุณ ดังแมลงผึ้งรู้ว่าบัวมีคุณ^{๖๐}

ส่วนในด้านความสัมพันธ์กับอาจารย์ ศิษย์พึงแสดงความเคารพนับถือ ตามหลักปฏิบัติในเรื่องที่ ๖ ดังนี้

๑. พึงลุกขึ้นต้อนรับ แสดงความเคารพเสมอ เมื่อเห็นครูอาจารย์เดินผ่านหรือแม่ในกรณีที่กำลังสอนอยู่ในห้องเรียน การกระทำเช่นนี้ เป็นการแสดงออกซึ่งความอ่อนน้อมถ่อมตนและให้เกียรติครูผู้ให้วิชาความรู้

๒. เมื่อมีปัญหาไม่เข้าใจในบทเรียน จะต้องเข้าไปหาซักถาม ขอคำแนะนำปรึกษา พึงคำอธิบาย แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติตามสมควรแก่สติปัญญา

๓. ในเวลาเรียน จะต้องตั้งใจฟังด้วยดี ไม่แสดงกิริยาที่ไม่สุภาพ เช่น สบหูหรี หยอก ล้อเล่นกัน ซึ่งเป็นกิริยาอาการที่แสดงถึงความไม่เคารพ ไม่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน

๔. เมื่อครูอาจารย์มีกิจธุระเรียกใช้ จะต้องเข้าไปเพื่อรับใช้บริการให้ความสะดวก ซึ่งเป็นการแบ่งเบาภาระบางอย่างที่ครูไม่จำเป็นต้องทำด้วยตนเอง หรือ ช่วยเป็นธุระในกิจการต่างๆ เช่น ช่วยส่งเอกสาร ช่วยถือหนังสือให้

๕. ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เพื่อไม่ให้เป็นที่หนักใจแก่ครูอาจารย์ เพราะครูอาจารย์ทั้งหลาย ย่อมต้องการเห็นศิษย์มีความรู้ดี มีความประพฤติดี และเชื่อฟังอยู่ในโอวาท^{๖๑} เมื่อผู้เรียนได้ปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าวข้างต้น ย่อมทำให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการศึกษาอย่างเต็มที่ และเข้าใจคุณค่าของการศึกษาอย่างแท้จริง เพราะธรรมชาติของสิ่งต่างๆ มีหลายชั้นหลายมิติที่สอดคล้องกับธรรมชาติจึงต้องขยายขอบเขตแห่งการแสวงหาความรู้เรื่อยไปไม่รู้จบ นั่น

^{๖๐} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยодชีวิต ฉบับสมบูรณ์, หน้า ๔๕๑-๔๕๒.

^{๖๑} ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๐๘/๒๐๓. .

คือ การศึกษาตามแบบแผนในโรงเรียน และมหาวิทยาลัย เพียงเตรียมตัวผู้เรียนให้พร้อมที่จะขยายความรู้ด้วยตนเอง เหมือนการสอนวิธีจับปลา ผู้เรียนต้องประยุกต์ใช้วิธีการที่เรียนมาไปจับปลาด้วยตนเอง แหล่งความรู้ข้อมูลข่าวสารเปรียบเหมือนปลา วิธีการนั้นคือโยนิโสมนสิการซึ่งเป็นวิธีกลั่นกรองข้อมูลไว้ใช้ประโยชน์ทันทั่วทั้งที่อันทำให้เป็นคนเก่งมีสมรรถภาพ เป็นคนดีมีคุณภาพและมีความสุขในโลกยุคปัจจุบัน ที่เรียกกันว่า โลกไร้พรมแดน

๑.๕ ความกตัญญูต่อญาติ ญาติ คือ บุคคลผู้รู้จักกัน ผู้ที่มีความคุ้นเคยกัน ย่อมมีนัยกว้าง กล่าวคือ ใครก็ตามที่เรารู้จัก^{๖๒} ทั้งที่เป็นสายโลหิต คือ ญาติร่วมสายเลือดเดียวกันหรือไม่ใช่ก็ตาม และเรามีความสัมพันธ์คุ้นเคยมากหรือน้อย ถิ่นบว้า เป็นญาติเหมือนกัน และมีอีก ๓ คำ คือ มิตร อำมาตย์ และสหาย จะมาด้วยกันเสมอ มีความหมายใกล้เคียงสอดคล้องกับคำว่าญาติ มิตร คือ คนรู้จักกัน เพราะการไ้ของในเรือนร่วมกัน เช่น ให้ของแก่กันและกัน หรือรับของจากกัน^{๖๓} อำมาตย์ คือ ผู้ร่วมงานกัน ทำประโยชน์ร่วมกัน เช่น ปรีกษาหรือกัน หรือไปมาด้วยกัน^{๖๔} สหาย คือ เพื่อนร่วมการทำงานในอิริยาบถทั้งหลาย หรือผู้ไปด้วยในกิจทั้งหลาย และผู้มีความเลื่อมและความเจริญร่วมกัน^{๖๕} ดังคำที่พระโพธิสัตว์กล่าวว่าบุคคล

ชื่อว่าเป็นมิตร เพราะเดินร่วมกัน ๗ ก้าวเท่านั้น

ชื่อว่าเป็นสหาย เพราะเดินร่วมกัน ๑๒ ก้าว

ชื่อว่าเป็นญาติ เพราะอยู่ร่วมกัน ๑ เดือน หรือถึงเดือน

ชื่อว่าเสมอกับตน ก็เพราะอยู่ร่วมกันยิ่งกว่านั้น

ข้าพเจ้านั้น จะพึงละทิ้งมิตรที่ชื่อกาฬกณิ ซึ่งสนิทสนมกันมานาน เพราะเหตุแห่งความสุขส่วนตัวได้อย่างไร^{๖๖}

ญาติ จึงมีความสอดคล้องกับพระพุทธพจน์ว่า วิสุตาสปรมา ญาติ แปลว่า ญาติมีความคุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง^{๖๗} ความหมายของญาติในแง่นี้ หมายรวมถึง บุคคลทั่วไปที่เรารู้จัก มีความสนิทสนมคุ้นเคยเป็นกันเอง ญาติในความหมายอย่างกว้าง ตามพระพุทธพจน์ที่ว่า ความคุ้นเคยกัน ชื่อว่าเป็นญาติอย่างยิ่งนั้น ทรงแสดงหลักการสากลไว้ เพื่อให้มนุษยทุกคนได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อให้โลกเกิดสันติสุข จากการที่มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างญาติ

^{๖๒} พุทธทาสภิกขุ, **พุทธจริยา**, (กรุงเทพมหานคร : หจก. การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๕), หน้า ๓๓๕.

^{๖๓} ศ.สพ.,ม.อ. (บาลี) ๑๓/๓๖๗.

^{๖๔} ศ.สพ.,ม.อ. (บาลี) ๑๓/๓๖๗.

^{๖๕} พุ.ฐ. (ไทย) ๓๐/๑๒๑/๓๕๓-๓๕๔.

^{๖๖} พุ.ช. (ไทย) ๒๗/๘๓/๓๕.

^{๖๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๔/๕๖.

จากการศึกษาพบว่า ญาติเป็นบุคคลที่สำคัญเป็นกำลังในการสร้างความเจริญแก่วงศ์ตระกูล ให้ตั้งมั่นยั่งยืน และเป็นที่ยำเกรงของชนทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้ ถ้าขึ้นอยู่เป็นหมู่เป็นดงเป็นป่า หากมีพายุใหญ่พัดมาก็ทานพายุได้ไม่หักโค่นเพราะต่างอิงอาศัยค้ำจุนกันและกัน จึงปลอดภัยไม่มีอันตราย หากจะเสียหายบ้างก็เพียงใบร่วงหรือกิ่งหัก ตรงกันข้ามกับต้นไม้ที่ขึ้นอยู่โดดเดี่ยว แม้จะเป็นไม้ใหญ่ไม่มีต้นอื่นห้อมล้อม เมื่อมีพายุใหญ่พัดมาก็ย่อมหักหรือโค่นล้มไป เพราะไม่มีที่อิงอาศัยค้ำจุน ทาน แม้ต้นไม้ยังต้องอิงอาศัยต้นไม้อื่น ๆ ที่ขึ้นอยู่แวดล้อมเป็นเครื่องค้ำคาน จึงสามารถตั้งมั่นอยู่ได้ ไม่มีอันตรายทั้งยังเป็นประโยชน์แก่สัตว์โลก ฉนโค มนุษย์ทั้งหลาย ย่อมเหมือนกัน ฉนนัน กล่าวคือ จะเจริญและปลอดภัย ไม่มีอันตราย จำเป็นต้องมีวงศ์ญาติเป็นกำลังช่วยอุดหนุนให้เจริญยั่งยืน ช่วยป้องกันและกำจัดอันตรายได้ ดังคำที่พระโพธิสัตว์กล่าวว่า “ญาติทั้งหลายผู้พร้อมเพรียงกันมาก ย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จ แม้ต้นไม้ที่เกิดเป็นดงเป็นป่า ย่อมค้ำคานทานพายุได้ พายุย่อมพัดต้นไม้ที่ตั้งอยู่โดดเดี่ยวแม้เป็นไม้ใหญ่เป็นเจ้าแห่งป่าให้หักโค่นได้”^{๖๘}

การแสดงความกตัญญูต่อญาติด้วยการสงเคราะห์ญาตินั้น เป็นบ่อเกิดของความรักความเมตตา เริ่มจากคนใกล้ชิดสนิทสนม ในวงศ์ตระกูลของตนขยายวงกว้างออกไปจนกระทั่งหาขอบเขตไม่ได้ เป็นสิ่งจำเป็นสังคมในโลกมีความจำเป็นและมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการสงเคราะห์ญาติ ชื่อว่าเป็นอุดมมงคล^{๖๙} จากการศึกษ พบว่าแม้แต่พระพุทธเจ้ายังทรงบำเพ็ญญาติศตจริยา คือทรงอนุเคราะห์ และให้สิทธิพิเศษแก่เหล่าพระประยูรญาติของพระองค์ ในการเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา^{๗๐} แม้ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งกันรุนแรงระหว่างญาติ^{๗๑} ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติและสายใยแห่งความเป็นญาติ ยังเข้มแข็งให้อภัยต่อกันได้ถือว่าเป็นสิ่งประเสริฐที่สุด ความสัมพันธ์ระหว่างญาติ จึงเป็นไปแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน พึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งเกิดจากความรู้จักผูกพันทางจิต ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระเจ้าวิฑูทกะว่า “ร่มเงาแห่งญาติ เป็นร่มเงาที่ยืนสลาย”^{๗๒}

จากการศึกษาพบว่า การให้ความอนุเคราะห์สงเคราะห์ซึ่งกันและกันในหมู่ญาติเป็นความเจริญ เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ฉลาดย่อมให้การอนุเคราะห์ สงเคราะห์ญาติตามสมควรแก่กาลเทศะ แต่เพราะความโง่เขลาเบาปัญญาของคนบางคนที่ขาดความรอบคอบในสิ่งอันเป็นสาระของชีวิต เป็นเหตุให้เข้าใจผิดว่า ทรัพย์ ยศ ศักดิ์ ศิลปวิชา และบิหาร เป็นสิ่งสำคัญกว่าญาติวงศ์ จึง

^{๖๘} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๓๔/๓๑.

^{๖๙} พุ.ปุ. (บาลี) ๒๕/๕/๓.

^{๗๐} วิ.มหา. (ไทย) ๔/๘๖/๑๓๓-๑๔๒.

^{๗๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๓, ๑๕๘, ๑๕๙/๕๔.

^{๗๒} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๒๑.

มีความทะนงตนดูหมิ่นญาติ ไม่รู้จักใช้ทรัพย์เป็นต้นของตนเป็นเครื่องสงเคราะห์ญาติสร้างความรักความนับถือในหมู่ญาติ เพื่อให้ญาติเป็นกำลังป้องกันตนและสนับสนุนตนให้เจริญก้าวหน้า ความทะนงตนเองดูหมิ่นญาติเป็นเหตุให้ตนคับแคบไร้ญาติ เมื่อมีทุกข์ภัยเกิดขึ้นก็หาผู้ช่วยเหลือไม่ได้ ย่อมประสบความวิบัติล้มจมเหมือนต้นไม้อันไร้รากไร้กิ่ง ไม่มีกำลังพอที่จะทนพายุที่พัดมา มีทางที่จะวิบัติโดยง่ายตาย เพราะฉะนั้น ผู้ใดดูหมิ่นวงศ์ญาติของตนเสียไม่เหลือขวเล ผู้นั้นได้ชื่อว่าตัดทอนกำลังของตนเอง ข้อนี้เป็นทางแห่งความเสื่อม

ดังนั้น ความกตัญญูต่อญาติ จึงมีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นบุคคลผู้เล็งเห็นประโยชน์อย่างใหญ่หลวง จึงแสดงความกตัญญูด้วยการสงเคราะห์ญาติของตนตามกำลังสติปัญญา

ในพระพุทธศาสนา จำแนกการสงเคราะห์ญาติไว้ ๒ ประการ^{๓๓} ได้แก่

๑. การสงเคราะห์ด้วยอามิส (อามิสสงคโห)

๒. การสงเคราะห์ด้วยธรรมะ (ธมมสงคโห)

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี) กล่าวถึงการสงเคราะห์ด้วยอามิส ดังนี้

๑. ช่วยเหลือญาติด้วยปัจจัย ๔ กล่าวคือ เมื่อญาติเกิดความยากจนขาดที่พึ่งช่วยเหลือ เขาด้วยการให้อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค

๒. การช่วยเหลือพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจพื้นฐาน ตัวอย่างเช่น ให้ทุนค้าขาย ให้เครื่องทุนแรงสำหรับทำมาหากิน เช่น ยานพาหนะ หรือ ให้สัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย เป็ด ไก่

๓. ช่วยรักษาในยามเจ็บไข้ หรือเมื่อประสบอุบัติเหตุ เช่น การช่วยค่ารักษาพยาบาล การช่วยหายารักษาโรค การเยี่ยมเยียนให้กำลังใจ

๔. ช่วยขจัดปัญหาความขัดแย้งทางสังคม เช่น ช่วยไกล่เกลี่ย ประนีประนอม ขอมความด้วยสันติวิธี เมื่อเกิดการทะเลาะวิวาท เกิดคดีความ

๕. ช่วยเหลือกิจการงานให้เกิดความสำเร็จ เช่น ช่วยสร้างบ้าน ช่วยทำไร่ทำนา เก็บเกี่ยวข้าว ผลไม้

๖. ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่การงาน เช่น ช่วยงานบุญกุศล งานอุปสมบท งานแต่งงาน เป็นต้น^{๓๔}

ส่วนการสงเคราะห์ด้วยธรรม หมายถึง แนะนำสั่งสอน ดัดเตือน ชักชวนหมู่ญาติให้ปฏิบัติธรรม ด้วยให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา จนถึงให้บวชเรียนศึกษาพระธรรมวินัยในพระพุทธ

^{๓๓} พุ.อิตฺติ. (ไทย) ๒๕/๕๘, ๑๐๐/๔๗๓, ๔๗๗.

^{๓๔} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี), มงคลในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กิตติธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๑.

ศาสนาถือว่า การให้การสงเคราะห์ในลักษณะเช่นนี้ เป็นการแสดงความกตัญญูต่อญาติและแสดงความเอื้อเฟื้อเพื่อเอาใจใส่สุขทุกข์ของญาติ ให้ความสำคัญต่อความคิดความรู้สึกของญาติ ด้วยความเคารพนับถือ ในฐานะบุคคลเป็นที่รักของตน จัดเป็นญาติสังคหะ การช่วยญาติ เป็นเหตุแห่งความรักนับถือประการหนึ่ง

พุทธทาสภิกขุ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับหลักการสงเคราะห์ญาติไว้ว่า การสงเคราะห์ญาตินั้น มีความหมายกว้าง กล่าวคือ สงเคราะห์โดยทางวัตถุก็ได้ สงเคราะห์ทางฝ่ายวิญญาณก็ได้ เพราะการสงเคราะห์ไม่จำเป็นต้องเป็นการช่วยเหลือเสมอไป สิ่งใดที่เป็นการกระทำให้ดีขึ้น เป็นการสงเคราะห์ทั้งนั้น แม้ว่าสิ่งนั้นจะไม่ใช่สิ่งที่พึงพอใจแก่ผู้ถูกสงเคราะห์ก็ตาม^{๓๕}

แนวคิดเรื่องการสงเคราะห์ ในความหมายนี้สอดคล้องกับหลักการสงเคราะห์ในพระไตรปิฎกที่ว่า “บรรดาการสงเคราะห์ด้วยอามิสและการสงเคราะห์ด้วยธรรมะทั้งสองประการนี้ การสงเคราะห์ด้วยธรรมะย่อมประเสริฐกว่า”^{๓๖}

จากการศึกษาดังกล่าว ทำให้ทราบว่าความกตัญญูต่อญาติ ตามความหมายทางพระพุทธศาสนา มี ๒ อย่าง คือ กตัญญูด้วยการการสงเคราะห์ด้วยวัตถุสิ่งของ รวบรวมประมวลจัดหาสิ่งของเครื่องใช้จำเป็นในการดำรงชีวิต นำมาช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้อเฟื้อ แก่ญาติสายโลหิตคนใกล้ชิดและความรู้ศิลปวิทยา คือเป็นที่พึ่งที่อาศัย เป็นตัวอย่าง แบบอย่างในการดำเนินชีวิตประกอบด้วย สติปัญญา ยึดมั่นในกฎหมาย ประเพณี วัฒนธรรม ศีลธรรมอันประเสริฐ เป็นจุดมุ่งหมายเป้าหมายของชีวิต ยินดีในการอนุเคราะห์สงเคราะห์ ถวายทอดความรู้คู่คุณธรรมแก่ญาติเชื่อว่าเป็นผู้อนุเคราะห์ สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่เลิศสิ่งทีประเสริฐ สิ่งที่มีคุณค่าของชีวิต ในบรรดาการสงเคราะห์ทั้งสองนั้น การสงเคราะห์ด้วยการให้ความรู้ถือว่ามีความค่าสูงกว่าการสงเคราะห์ด้วยอามิส เพราะเมื่อบุคคลมีสติปัญญาความรู้ ย่อมสามารถแสวงหาวัตถุได้ แต่วัตถุภายนอกนั้น ถ้าหากไม่มีปัญญารักษาแล้ว ย่อมหมดสิ้นไป

๒. ความกตัญญูต่อสถาบันหลัก

ในประเทศไทยมีสถาบันหลัก ๓ สถาบัน คือ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันชาติเป็นสถาบันหนึ่ง ซึ่งมีองค์ประกอบหลายอย่างที่เป็นเครื่องหมายของความเป็นชาติ แต่องค์ประกอบสำคัญที่บ่งชี้ถึงความเป็นชาติได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย

^{๓๕} พุทธทาสภิกขุ, *บรมธรรมภาคปลาย*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๕), หน้า ๓๕๒.

^{๓๖} บุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๕๘,๑๐๐/๔๗๓,๔๗๓.

๒.๑ ความกตัญญูต่อประเทศชาติ ในสถาบันแรก คือ ชาติ คำว่า ชาติ หมายถึง ประเทศ, ประชาชนที่เป็นพลเมืองของประเทศ, กลุ่มชนที่มีความรู้สึกในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ประวัติ ศาสตร์ ความเป็นมา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม อย่างเดียวกัน หรืออยู่ในปกครองรัฐบาลเดียวกัน, ประชาชาติก็ว่า^{๓๓}

ทุกคนที่อยู่ในชาติ ได้อาศัยบุญคุณของแผ่นดินที่ตนได้อยู่อาศัย จะต้องปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด เท่าที่จะสามารถทำได้ แล้วจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูต่อชาติ และถือว่าเป็นกำลังสำคัญส่วนหนึ่ง ที่จะช่วยให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้า มีความมั่นคงและเพื่อให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคง คนในชาติจะต้องมีความพร้อมเพรียงร่วมมือร่วมใจ มีความรักใคร่กลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเป็นการแสดงออก ซึ่งความกตัญญูต่อชาติต่อประเทศ ชาติ จึงต้องปฏิบัติต่อประเทศชาติ

วีระชัย มีชอบธรรม กล่าวถึงการปฏิบัติต่อประเทศชาติว่า

๑. ต้องจงรักภักดีและรักษาไว้ซึ่งสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันสูงสุดของชาติ เป็นที่เคารพสักการะบูชาของประชาชนชาวไทยทุกคน นอกจากนี้สถาบันดังกล่าวยังเป็นเอกลักษณ์สำคัญของชาติไทยด้วย ดังนั้น ตราบใดที่สถาบันทั้ง ๓ ยังคงอยู่ คนไทยและความเป็นไทยก็จะดำรงอยู่ได้ เพราะประเทศชาติเป็นที่อยู่อาศัยของคนในชาติ ศาสนาช่วยให้สังคมมีความสุข ประชาชนมีศีลธรรม ไม่เบียดเบียน ไม่สร้างความเคียดแค้นแก่กัน สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของประชาชนชาวไทยทั่วประเทศ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่สำคัญของคนไทยทุกคนที่จะต้องจงรักภักดีและปกป้องรักษาชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นไทยให้ดำรงอยู่ตลอดไป

๒. ต้องรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย ประเทศไทยปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ ประชาชนทุกคนจึงมีหน้าที่รักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญของชาติ ก็ได้กำหนดไว้ว่า เป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคน ที่จะต้องดำรงรักษาไว้ ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย

๓. ปกป้องและรักษาผลประโยชน์ของชาติ ประเทศชาติเป็นของประชาชนชาวไทยทุกคน ดังนั้น ในฐานะที่เป็นประชาชนส่วนหนึ่งของประเทศ จึงต้องมีหน้าที่ปกป้องและรักษาซึ่งความเป็นเอกราชความมั่นคง และผลประโยชน์ของชาติ

๔. ส่งเสริมและรักษาเกียรติของชาติ ภาคภูมิใจในความเป็นไทยและนิยมไทย และช่วยกันรักษาความเป็นไทยไว้ ดังเช่นพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า

^{๓๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๒๖๖.

“ขอให้ทุกคนระลึกถึงว่า ทุกคนมีหน้าที่ทั้งนั้นที่จะรักษาความเป็นไทยนี้ไว้ทั้งในใจ ทั้งในหมู่คณะทั้งชาติ”

๕. สร้างเสริมความสามัคคีของคนในชาติ มีความเมตตากรุณาต่อกัน ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีและความมั่นคงของชาติ

๖. เสียดละประโยชน์สุขส่วนตัว และแม้แต่ชีวิตเพื่อประเทศชาติ

๗. ปฏิบัติหน้าที่ของพลเมืองดีโดยการรับราชการทหารประกอบอาชีพสุจริตและเสียดสละภาษีอากรเพื่อพัฒนาประเทศ

๘. ยกย่องให้เกียรติผู้ที่ทำหน้าที่ป้องกันและเสียดสละเพื่อประเทศชาติ^{๘๘}

๒.๒ ความกตัญญูต่อพระศาสนา พุทธศาสนิกชนควรระลึกถึงพระพุทธเจ้า ผู้ทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ให้ปฏิบัติตามคำสั่งสอน และทรงประดิษฐานพระศาสนาไว้ ให้ผู้นับถือได้รู้และปฏิบัติตามสืบมาจนบัดนี้ การที่พระพุทธศาสนาจะทรงอยู่หรือดำรงอยู่ได้ หรือจะเจริญก้าวหน้าหรือสูงส่งขึ้นกว่าเดิมได้นั้น จะต้องอาศัยพุทธบริษัทเป็นกำลังสำคัญในการช่วยกันทำนุบำรุงรักษาและเผยแผ่ให้สืบเนื่องยาวนานต่อไป การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วยความเคารพ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งเพราะแม้แต่พระพุทธองค์ซึ่งเป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก ก็ทรงให้ความสำคัญ ต่อพระธรรม เคารพพระธรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระอานนท์ว่า “ดูกรอานนท์ พระธรรมและพระวินัยอันใด ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอ พระธรรมและวินัยอันนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอ โดยกาลล่วงไปแห่งเรา” ^{๘๙}

พระพุทธคำรัสนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญพระธรรมเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งพระธรรมก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลักความจริงและหลักความประพฤติ^{๙๐} ให้ถือเป็นเหมือนตัวแทนพระพุทธเจ้านั่นเอง และให้พุทธบริษัททั้งหมดอยู่กันตามหลักการของพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎก ถือเอาพระไตรปิฎกเป็นที่พึ่งพิง และอ้างอิงเป็นมาตรฐานสุดท้ายในการตัดสินความ^{๙๑} โดยการตั้งใจศึกษาศาสนาให้ซาบซึ้งว่า ส่วนนี้ข้อห้าม ส่วนนี้ขออนุญาต ส่วนนี้

^{๘๘} วีระชัย มีชอบธรรม, สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ๖, (กรุงเทพมหานคร : หจก. อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๓), หน้า ๒๐-๒๑.

^{๘๙} โย โว อานนท มชา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญุตโต โส โว มมจฺเยน สดฺดา (ที.มหา. (บาลี) ๑๐/๑๔๒/๑๓๕., ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๙๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๘๓.

^{๙๑} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต), “พระธรรมวินัย กฎหมาย ทัฎฐิ และผลประโยชน์ กรณีความเห็นขัดแย้งกันในเรื่อง พ.ร.บ. สงฆ์ ฉบับใหม่”, ใน สารนิพนธ์พุทธศาสน์บัณฑิต รุ่นที่ ๔๓, รวบรวมและ

ควรเว้น ส่วนนี้ควรปฏิบัติ และประพฤติดุปฏิบัติตามโอวาทในศาสนา นี้เชื่อว่าคนกตัญญูต่อพระศาสนา^{๔๒}

ดังนั้น พุทธบริษัทจะต้องตอบแทนพระคุณของพระองค์ด้วยอามิสบูชา มีดอกไม้ ของหอม อารมณ์ รูป เทียน ปัจจัย ๔ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย ผ้า ยารักษาโรค และตอบแทนด้วยปฏิบัติบูชา คือบูชาด้วยการปฏิบัติ ได้แก่การบำเพ็ญ ศีล สมาธิ ปัญญา

๒.๓ ความกตัญญูต่อพระมหากษัตริย์ ในสังคมไทยสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันที่สูงยิ่งในความรู้สึกของคนไทย อาจจะเป็นเพราะว่ากษัตริย์ไทยนั้นทรงเป็นผู้นำในทุกทาง ในอดีตก็เป็นแม่ทัพออกหน้าทหารในการรบกับศัตรู ทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อ และผู้ปกครองลูก คือ ไพร่ฟ้าประชา ราษฎร คนไทยจึงรักและเทิดทูนกษัตริย์ฝังแน่นลงไปในสายเลือด รักและเคารพกษัตริย์ เพราะถือว่า พระองค์ได้ประกอบคุณความดี สิ่งใดเป็นของกษัตริย์คนไทยก็เคารพบูชา เพราะถือว่าเป็นของสูง ความรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณนี้ได้สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน

พระมหากษัตริย์ของไทยทุกพระองค์ ทรงเป็นแบบอย่างในคุณงามความดีทุกด้านแก่อาณาประชาราษฎร์ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งความรักความหวังของคนไทยทั้งชาติ ได้ทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติไทยอย่างใหญ่หลวง ยากที่จะหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบได้ ไม่ว่าในสมัยใด ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เอกราชของชาติ ความเจริญของประเทศ ความร่มเย็นเป็นสุข และความภูมิใจในความเป็นไทยเป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์ไทยได้มีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างสมไว้ให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานไทย^{๔๓}

เมื่อพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีพระคุณต่อประชาราษฎร์ ประชาชนต้องตอบแทนพระคุณของพระองค์ โดยปฏิบัติตามพระบรมราโชวาท และปฏิบัติตามกฎหมาย ตั้งตนอยู่ในศีลธรรม วัฒนธรรมอันดีงาม ประพฤติตนให้เป็นพลเมืองดี มีความจงรักภักดี ซื่อสัตย์สุจริต หมั่นประกอบกิจอันเป็นหน้าที่ของตน เพื่อให้ตนมีหลักฐานและช่วยประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองมั่นคง สามารถดำรงอิสรภาพไว้ได้ตลอดไป เมื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ก็เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

จัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๕.

^{๔๒} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, หน้า ๔๕๓.

^{๔๓} วีระชัย มีชอบธรรม, สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ๖, หน้า ๖๘.

ด้วย เว้นการถือราษฎรบังหลวง ประกอบสัมมาอาชีพในการดำเนินชีวิต ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างแต่สิ่งที่เป็นสิริมงคลแก่ตน ครอบครัว ประเทศชาติ และพระศาสนา เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูในพระมหากษัตริย์

๓. ความกตัญญูต่อสัตว์

จากการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเรื่องกรรม คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความจงใจพระพุทธศาสนาถือว่าการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือเจตจำนงนี้จัดเป็นกรรมและเมื่อกรรมก่อตัวขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว กรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศลก็ตาม บุคคลผู้ทำกรรมจะต้องได้รับผลของกรรมเสมอ^{๘๔}ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ที่เกิดมาร่วมชะตากรรมเดียวกัน ย่อมมองเห็นคุณค่าและความสำคัญในชีวิตของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ดิรัจฉาน ล้วนมีสิทธิดำรงชีวิตอยู่เท่าเทียมกัน

ดังนั้น มนุษย์ต้องมองเห็นคุณค่าของชีวิตทั้งหลายที่เกิดมาร่วมชะตาเดียวกันกับตน ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “สัตว์ทั้งหลายรักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด เราก็รักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น เราอยากมีชีวิตอยู่ ไม่อยากตาย สัตว์เหล่าอื่นก็อยากมีชีวิตอยู่ ไม่อยากตายเหมือนกัน”^{๘๕}

สัตว์เกือบทุกชนิดล้วนแต่มีบุญคุณต่อมนุษย์ทั้งนั้นเช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ที่ใช้เป็นพาหนะ เทียมลากเข็นคนหรือวัตถุสิ่งของให้คนได้ประโยชน์จากการใช้ทำงานของสัตว์ หรือช่วยไถนา สัตว์บางชนิดให้น้ำมันแก้มนุษย์ เมื่อมันตายลงไป มนุษย์ก็เอาน้ำมันมากินเป็นอาหาร และเกือบทุกส่วนในร่างกายของสัตว์มาผลิตเป็นอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น เอาน้ำมันมาทำรองเท้า เติมขัด กระเป๋าสตางค์ กระเป๋าเดินทาง ซึ่งนับว่าเป็นสัตว์ที่มีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์มากมายทีเดียว แม้แต่มูลสัตว์บางชนิด ก็ใช้ทำปุ๋ยได้เป็นอย่างดี

มนุษย์ควรมีความเมตตากรุณาแม้ต่อสรรพสัตว์ หลักเมตตาพรหมวิหารเป็นหลักธรรมพื้นฐานแก่การปรับสภาพจิตให้เกิดความรักความเอื้ออาทรต่อสรรพสัตว์ ดังคำแผ่เมตตาว่า

ควรเจริญเมตตาไปในสรรพสัตว์อย่างนี้ว่า ขอสัตว์ทั้งปวงจงมีความสุข มีความเกษม มีตนเป็นสุขเถิด คือเหล่าสัตว์ที่ยังเป็นผู้หิวอดสะดุ้งหรือเป็นผู้มั่นคง ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตน

^{๘๔} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๐.

^{๘๕} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๐๓/๕๐๒.

เป็นสุขเกิด เหล่าสัตว์ที่มีขนาดกายยาว ขนาดกายใหญ่ ขนาดกายปานกลาง ขนาดกายเตี้ย ขนาดกาย
ผอม หรือขนาดกายอ้วน ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจะมีตนเป็นสุขเกิด

เหล่าสัตว์ที่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่ไม่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่อยู่ใกล้และอยู่ไกลก็ดี ภูต
หรือสัมภเวสีก็ดี ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจะมีตนเป็นสุขเกิด ไม่ควรข่มเหง ไม่ควรดูหมิ่นกันและกัน
ในทุกโอกาส ไม่ควรปรารภนาทุกข์แก่กันและกัน เพราะความโกรธและเพราะความแค้น

ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณไปยังสรรพสัตว์ คุณมารดาเฝ้าถนอมบุตรคนเดียว
ด้วยชีวิต ฉะนั้น อนึ่ง ควรแผ่เมตตาจิตชนิดไม่มีประมาณ กว้างขวาง ไม่มีเวร ไม่มีศัตรูไปยังสัตว์
โลกทั่วทั้งหมด ทั้งชั้นบน ชั้นล่าง และชั้นกลาง^{๔๖}

การที่มนุษย์ได้ใช้งานสัตว์แล้ว จะต้องตระหนักให้มาก ก็คือ ไม่ควรมองว่าสัตว์เหล่านั้น
เป็นแค่สำหรับใช้ประโยชน์อย่างเดียว แต่ควรมองในฐานะเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีคุณประโยชน์ ที่อาศัยอยู่
ร่วมโลกเดียวกัน ไม่มีการผจญสัตว์ อย่างเช่น การเล่นเกมฟาล์วปล่อยให้สุนัขกัดกันจนตาย หรือการชน
ไก่จนตาย และยังมีตัวอย่างอีกมากมายที่น่าเป็นห่วงในสถานการณ์สังคมไทยปัจจุบัน และใน
อนาคต

๔. ความกตัญญูต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

ธรรมชาติ หมายถึง สิ่งเกิดขึ้นและเป็นอยู่ตามธรรมดาของสิ่งนั้น ๆ^{๔๗} ส่วนคำว่า
สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมที่แวดล้อมมนุษย์^{๔๘} ได้แก่ ของที่เกิด
เองตามวิสัยของโลก เช่น คน สัตว์ ต้นไม้^{๔๙}

มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่ใช่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งของ
มนุษย์ มนุษย์จึงต้องทำตัวให้เป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ เมื่อใดที่มนุษย์ทำตัวให้แปลกแยกไป
จากธรรมชาติจะทำให้สิ่งมีชีวิตไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ดังนั้น ธรรมชาติจึงมีความสำคัญ
ต่อชีวิตทุกชีวิตในโลกนี้

จากการศึกษาพบว่า ธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้ มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา
อย่างยิ่ง เหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติหลายครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการประสูติ การค้นพบพระสัจธรรม

^{๔๖} พ.บ. (ไทย) ๒๕/๑๔๕-๑๕๐/๕๓๓-๕๓๔.

^{๔๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๔๒๐.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒๑.

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๐๗.

ของพระพุทธเจ้าได้ค้นโพธิ์ ซึ่งนับเป็นการค้นพบหัวใจหรือแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติตามอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน^{๕๐} พระสงฆ์มีการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับทุกสรรพสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยปัจจัยในการดำเนินชีวิตเพื่อปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและปฏิบัติศาสนกิจตามหน้าที่ของพระสงฆ์ในแต่ละวัน ต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยได้อาศัยประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในรูปของปัจจัยสี่ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ภายใต้กฎระเบียบข้อบังคับของพระสงฆ์ที่เรียกว่า พระวินัยบัญญัติ^{๕๑}

พระพุทธเจ้าตรัสว่า การปลูกป่าและการรักษาต้นน้ำลำธาร เป็นบุญเป็นกุศลอย่างยิ่ง ดังพระพุทธพจน์ว่า “ชนเหล่าใด ปลูกสวนอันนารีนรมย์^{๕๒} ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ ให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น ทั้งกลางวันและกลางคืน ตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว ย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน”^{๕๓}

มนุษย์กับธรรมชาติเป็นสิ่งที่ต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันดำรงอยู่ ธรรมชาติได้ให้หลายสิ่งหลายอย่างตามที่มนุษย์ปรารถนา แต่หาได้เพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์ไม่ ภายใต้ทรัพยากรธรรมชาติอันมีอยู่อย่างจำกัดนี้ แต่ความต้องการของมนุษย์หาได้มีขอบเขตจำกัดไม่ เมื่อเป็นเช่นนี้มนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นบนโลกนี้จะมีชีวิตอยู่รอดได้ในท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติอันจำกัดนี้ได้อย่างไร จากการศึกษา พบว่าในทางพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยการปลูกฝังจิตสำนึกคนให้กตัญญูต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทั้งมวล ดังมีเรื่องเล่าไว้ในมหาวชิขชาดกว่า พวกพ่อค้าหลงทางในป่า ไม่มีอาหารและน้ำเหลือเลย แต่เมื่อได้เห็นต้นไทรใหญ่ซึ่งมีกิ่งไม้ชุ่มน้ำ จึงหักกิ่งไม้ แล้วน้ำก็ไหลพุ่งออกมา เมื่อตัดกิ่งไม้ ก็ได้อาหาร พวกเขามีความโลภตัดโค่นต้นไม้ถอนรากขึ้น เพื่อจะได้สิ่งของมากกว่าเดิม พระโพธิสัตว์ตกเตือนเหล่าพ่อค้าว่า

^{๕๐} วรพจน์ ทองใบ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่าไม้ : ศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี พระพยางค์ศักดิ์ เศรษฐมโธ วัดผาลาด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ กับ การปลูกป่าสมุนไพรรของพระสมณีก นาโถ วัดปลักไม้ลาย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม”, **ปริญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗), หน้า ๕๐.

^{๕๑} พระมหาอุทัย มูลแก้ว, “การจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระธรรมวินัยปิฎก”, **ปริญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^{๕๒} สวนอันนารีนรมย์ หมายถึง สวนไม้ดอกไม้ผลอันนารีนรมย์ (ส.ส.อ. ๑/๔๗/๘๖)

^{๕๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

บุคคลนั้นก็ตาม นอนก็ตามที่ร่มเงาของต้นไม้ใด แม้แต่ใบของต้นไม้นั้นก็ไมควรทำลาย เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม^{๕๔}

ดังนั้น เมื่อมนุษย์รู้ว่ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมีคุณค่าและมีประโยชน์หรือมีอุปการคุณต่อมนุษย์อย่างมากมายมหาศาล และยังทำหน้าที่เป็นระบบคุ้มกันภัยให้กับมนุษย์แล้ว มนุษย์เองก็จะต้องคุ้มกันภัยให้กับธรรมชาติด้วย มนุษย์กับธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่ต้องอิงอาศัยกันและกันดำรงอยู่โดยธรรมชาติได้ให้อะไรหลาย ๆ อย่างตามที่มนุษย์ต้องการ

ดังนั้น มนุษย์จะมีชีวิตอยู่รอดได้ด้วยสิ่งต้องปฏิบัติต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยความกตัญญูทวาทีในอุปการคุณของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม โดยการมีทัศนคติที่ถูกต้องต่อธรรมชาติ^{๕๕}

พระมหาเจิม สุวโจ ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ป่า มีทรรศนะว่า

๑. ส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาจิตวิญญาณมนุษย์ของตนให้สูงขึ้นและสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ จะได้ไม่ไปทำลายธรรมชาติ

๒. มองธรรมชาติว่า จะดำรงชีวิตอยู่รอดได้จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การพึ่งพาดังกล่าวก็ทำให้เป็นการพึ่งพาแบบเอารัดเอาเปรียบกันหรือเป็นศัตรูกันแต่อย่างใดไม่ หากแต่เป็นการพึ่งพาแบบเป็นมิตรต่อกันและกัน เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ คน พืช สัตว์ จิตวิญญาณ

๓. ธรรมชาติและสรรพชีวิตทั้งมวลล้วนต้องการการมีชีวิตอยู่และมีสิทธิที่จะดำรงชีวิตอยู่คู่กับสรรพชีวิตอื่น ๆ ซึ่งการก้าวล่วง ละเมิด เบียดเบียน หรือ ทำลายชีวิตอื่น ถือเป็นการละเมิดกฎธรรมชาติขั้นพื้นฐาน หรือทำลายศีลธรรมขั้นพื้นฐานของทุกสังคม

๔. ความสุขจากการบริโภค มนุษย์เป็นสัตว์ชนิดเดียวที่ใช้พลังแห่งความต้องการที่สูงมาก เพื่อแสวงหาคำตอบชนิดเดียวคือความสุข โดยส่วนใหญ่ ความสุขที่ได้มามักจะแลกด้วยความสูญเสียและสูญพันธุ์ของทรัพยากรและสรรพชีวิตอื่นบนโลก ซึ่งหากมนุษย์ยังดำรงชีวิตภายใต้อิทธิพลความต้องการความสุข และการเผาผลาญทรัพยากรธรรมชาติอีกต่อไป ความสุขของมนุษย์อาจจะหมดสิ้นไปในเวลาอันใกล้ เพราะภายใต้ความต้องการที่ไม่มีสิ้นสุดของมนุษย์นั้น ธรรมชาติบนผืนโลกนี้ก็กลับมีจำนวนจำกัด

^{๕๔} พ.ชา. (ไทย) ๒๕/๑๕๖/๔๕๔.

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), คนไทยกับสัตว์ป่า, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๕-๑๒๑.

๕. มองธรรมชาติในฐานะเป็นสิ่งต้องปกป้องมิให้ถูกละเมิด มิให้ถูกเบียดเบียนทำร้าย และไม่สนับสนุนให้มีการละเมิดถูกเบียดเบียนทำร้ายแล้ว ยังให้สิทธิ์คุ้มครองป้องกันชีวิตสรรพสิ่งในรูปแบบต่าง ๆ อีกด้วย เช่น การห้ามฆ่าสัตว์ การยกเลิกบุชายัญ การกำหนดเขตอุทยาน การสนับสนุนด้านปัจจัย ๔ ให้สรรพชีวิตได้พึ่งพาอาศัย

๖. การบริโภคทรัพยากรอย่างมีคุณค่า มนุษย์อาศัยปัจจัยอื่นดำรงชีพและต้องบริโภคสิ่งต่าง ๆ อีกมาก หากไม่เรียนรู้วิธีบริโภคให้พอประมาณ พออยู่ได้แล้ว มนุษย์อาจจะไม่มีอะไรเหลือให้บริโภคได้ยืนยาวอีกต่อไป ดังนั้น การนำมาใช้ใหม่ ใช้อย่างรู้จักประสงค์ ใช้อย่างคุ้มค่า ให้เหมาะสมกับสภาพของสิ่งนั้น ๆ เช่น กรณีพระอานนที่ตอบพระเจ้าอุเทน จะทำให้มนุษย์อยู่รอดไปอีกต่อไป

๗. มองธรรมชาติ นอกจากการห้ามมิให้ละเมิดชีวิตสรรพสิ่งอื่นใดแล้ว ยังจะต้องรักเมตตาชีวิตอื่นด้วย

๘. เน้นพฤติกรรมในการไม่เปลี่ยนแปลงธรรมชาติให้เสียหาย มนุษย์ไม่ควรให้มีการขุดดิน ไถหว่าน โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร ควรปล่อยให้ป่าคงสภาพเป็นป่าตามธรรมชาติเดิมของมัน ตามนิยามป่าในพระพุทธศาสนาที่ว่า ป่า คือ อาณาบริเวณที่ปราศจากการไถหว่าน หรือการเพาะปลูกใด ๆ

๙. มนุษย์ต้องเรียนรู้การบริหารความต้องการ และความสุขของตนให้ดี เพื่อมิให้มีการทำลายโลก ทำลายบ้านหลังแรกของมนุษยชาติ หรือขาดความสมดุลของสรรพสิ่งอีกต่อไป

๑๐. มนุษย์ต้องรู้จักประมาณในการใช้สอย และลดการใช้ให้น้อยลง

๑๑. วิธีการอนุรักษ์อีกแบบหนึ่ง คือ การนำกลับมาใช้ใหม่หรือแปลงสภาพเป็นอย่างอื่น เพื่อให้ใช้ได้อีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งอาจจะต่างไปจากธรรมชาติเดิมก็ได้

๑๒. การไม่ทำลาย ไม่เบียดเบียนชีวิตทุกชีวิต แม้แต่จุลชีพ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติวินัย ทรงสอนพระสงฆ์ให้รู้จักเคารพต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เช่น ห้ามตัดต้นไม้และทำลายพืชพันธุ์ทุกชนิด ห้ามขุดดิน เป็นต้น

๑๓. การไม่ทิ้งของเสียสิ่งปฏิกูลลงในน้ำ และธรรมชาติอื่น ๆ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติวินัย ห้ามถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนแม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น

๑๔. การควบคุมความต้องการของมนุษย์ เพราะธรรมชาติไม่มีเพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์

๑๕. การปลูกจิตสำนึกมนุษย์ให้รู้เข้าใจและการตระหนักในคุณของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม^{๕๖}

เมื่อมนุษย์มีทัศนคติและการปฏิบัติด้วยท่าทีที่ถูกต้องต่อธรรมชาติดังที่กล่าวมา ถือได้ว่าบุคคลนั้นเชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูต่อธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ตนได้อาศัยเป็นการรักษาและอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย และเมื่อมนุษย์มีธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ดี ซึ่งจะนำพาเราไปสู่ความเจริญอกงาม^{๕๗} จึงควรที่มนุษย์ทุกคนต้องรู้จักตระหนักในคุณของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี

๒.๕ ตัวอย่างบุคคลผู้มีความกตัญญูในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในวิทยานิพนธ์นี้ ได้ศึกษาบุคคลผู้มีความกตัญญู ๓ ตัวอย่าง คือ

๑. พระพุทธเจ้า

จากการศึกษาพุทธประวัติพบว่า พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธกิจ กล่าวคือ ทรงแสดงบทบาทและทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่เหล่าพระประยูรญาติ^{๕๘} จริยวัตรส่วนนี้ แสดงให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณและความกตัญญูต่อพระองค์ต่อพระประยูรญาติดังนี้

๑) ทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าสุทโธทนะ

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ล่วงปีที่ ๕ พระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา ได้ทรงพระประชวรมีพระอาการสาหัส พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดพระพุทธบิดา ในการเสด็จพระพุทธดำเนินไปโปรดพระพุทธบิดาในคราวนี้ ทรงเทศนาโปรดพระพุทธบิดาจนได้บรรลุอรหัตผล เป็นพระอรหันต์ในขณะพระพุทธเจ้าทรงเป็นภุมมชาคริต^{๕๙}

^{๕๖} พระมหาเจิม สุวโจ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมฺโม”, ปริญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๕-๑๒๑.

^{๕๗} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, หน้า ๑๑-๑๖.

^{๕๘} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๕๓, ๑๕๔, ๑๕๕/๕๔.

^{๕๙} พ.ร. (ไทย) ๓๓/๔๐๒/๕๐๖.

๒) ประทานอุปสมบทให้พระนางปชาบดีโคตมี

เหตุการณ์ในพุทธประวัติ เมื่อพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระนางปชาบดีโคตมี (ผู้มีอุปการคุณอย่างมากต่อพระองค์) พร้อมด้วยบริวารประมาณ ๕๐๐ นาง ได้อุปสมบทเป็นภิกษุณี ซึ่งเป็นสตรีกลุ่มแรกที่ได้มีโอกาสบวชในพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก และเป็นเหตุให้กลุ่มสตรีอื่นๆ เช่น พระนางพิมพาพร้อมด้วยบริวารประมาณ ๕๐๐ นาง ได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาอีกในกาลต่อมา^{๑๐๐} กล่าวได้ว่า พระพุทธเจ้า เป็นมหาบุรุษองค์แรกที่เปิดโอกาสให้แก่สตรีทั้งหลายได้แสดงบทบาทของตนให้มองเห็นศักยภาพและคุณค่าของสตรีที่มีสิทธิเสรีภาพ และสามารถบรรลุธรรมได้เช่นเดียวกับบุรุษ

ส่วนพระญาติที่ครองเรือน พระองค์ก็ได้เสด็จไปพำนักที่นิโครธารามเป็นครั้งคราวเพื่อรักษาน้ำใจและอนุเคราะห์เหล่าพระญาติ โดยการแสดงธรรมโปรดให้มีความอาจหาญรุ่งเรืองในธรรม เป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ดี ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ทั้งแก่พระญาติและคนอื่นๆ^{๑๐๑} การที่พระพุทธเจ้า ได้ทำหน้าที่สงเคราะห์พระญาติ ทำให้เกิดผลดีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกประการหนึ่งและทรงได้รับการสรรเสริญจากสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งกล่าวได้ว่า พระองค์เป็นมหาบุรุษพระองค์แรกที่เปิดโอกาสให้แก่สตรีทั้งหลายได้แสดงบทบาทของตน ให้มองเห็นศักยภาพและคุณค่าของสตรีที่มีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกับบุรุษ คือ สามารถบรรลุมรรคผล นิพพานได้เช่นเดียวกัน^{๑๐๒}

๓) ทรงแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดา

เหตุการณ์ในพุทธประวัติ พระพุทธเจ้า แม้พระองค์ทรงบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว แต่ทรงตระหนักถึงพระอุปการคุณของพระมารดา เพราะฉะนั้น ขณะที่พระพุทธเจ้ากำลังทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ พระองค์ทรงรำพึงว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีต หลังจากแสดงยมกปาฏิหาริย์เสร็จแล้ว เสด็จไปจำพรรษา ณ ที่ไหน ทรงทราบว่า เสด็จไปจำพรรษาอยู่ในสวรรค์*ชั้นดาวดึงส์ แล้วทรงแสดงอภิธรรมปิฎกโปรดพุทธมารดา ดังนั้นหลังจากแสดงยมกปาฏิหาริย์พระองค์ เสด็จไปจำพรรษาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ณ บันฑุกัมพลศิลาอาสน์ เพื่อทรงแสดง

^{๑๐๐} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๐๒/๕๐๖.

^{๑๐๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๒/๒๔.

^{๑๐๒} วิ.จุ. (ไทย) ๓/๔๐๒/๓๑๓.

อภิธรรมปิฎกโปรดพระมารดาเป็นเวลา ๓ เดือน โดยทรงนิรมิตพระพุทธรูปขึ้น** เพื่อแสดง พระอภิธรรมปิฎกแทนพระองค์ เมื่อทรงทำภารกิจต่างๆ เช่น ทรงสร้างน้ำ หรือ เสวยภัตตาหาร สารัตถะสำคัญในอภิธรรมปิฎกที่พระองค์ทรงแสดงนั้น คือ กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อพฺยาภา ธมฺมา แปลว่า ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล อกุศลและอัพยากต (ไม่ดี ไม่ชั่ว เป็นกลางๆ) เมื่อทรงแสดง พระอภิธรรมปิฎกเสร็จ เทวดาทั้งหลายได้บรรลุธรรม แม้พระมหามายาก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล^{๑๐๓}

๔) ทรงห้ามทัพของพระญาติ

จากการศึกษาพุทธประวัติทำให้ทราบว่า แม้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งกันในเรื่องการ แย่งน้ำ ระหว่างพระญาติสองฝ่าย คือ พวกเจ้าศากยะและพวกเจ้าโกลิยะ ซึ่งให้กันแม่น้ำโรหิณี เนื่องจาก น้ำในแม่น้ำมีปริมาณน้อย ไม่เพียงพอต่อการทำกิจกรรมของทั้งสองเมือง ทาส กรรมกร ประชาชนต่างแย่งน้ำกันใช้จากคูขาคีกำเนิดซึ่งกันและกัน กระทั่งกระทั่งจนไปถึงอำมาตย์แลพระราช พระราชาทั้งสองเมืองจึงเตรียมทัพแล้วออกมาเพื่อทำการรบแย่งชิงน้ำ พระองค์ก็เสด็จไประงับความ ทะเลาะของหมู่พระญาติ ดังคำสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับพวกพระญาติ ดังนี้

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า น้ำมีราคาเท่าไร

พวกพระญาติทูลว่า น้ำมีราคาน้อย พระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า กษัตริย์ มีราคาเท่าไร

พวกพระญาติทูลว่า ขึ้นชื่อว่า กษัตริย์ ย่อมหาค่ามิได้

พระพุทธเจ้า ตรัสต่อไปว่า การทำให้กษัตริย์ ซึ่งหาค่ามิได้พินาศ เพราะการทะเลาะ กันด้วยน้ำ ย่อมไม่สมควร ด้วยพระดำรัสนี้ ทำให้พระประยูรญาติ หยุดการแย่งน้ำกัน หันมาเจรจา ตกลงแบ่งน้ำด้วยดี^{๑๐๔}

๔) ทรงยับยั้งกองทัพของพระเจ้าวิฑูทกะ

ในพุทธประวัติ เมื่อครั้งที่พระเจ้าวิฑูทกะ หลังจากได้ครองราชสมบัติแล้ว กำลังจะ กริธาทัพออกไปฆ่าล้างแค้นพวกเจ้าศากยะ พระพุทธองค์ ก็เสด็จไปยับยั้งไว้ได้ถึง ๓ ครั้ง โดยตรัส กับพระเจ้าวิฑูทกะ ในขณะที่ประทับนั่งอยู่ใต้ต้นไทรที่มีเงาโปร่งในเวลากลางวันว่า ชื่อว่าเงาของหมู่

^{๑๐๓} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๘๓-๘๘.

^{๑๐๔} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๑๑๕-๑๒๑.

พระญาติเป็นของเย็น^{๑๐๕} ด้วยพระคำรัสนี้ ทำให้พระเจ้าวิทูทกะเข้าพระทัยว่า พระองค์เสด็จมาเพื่อทรงประสงครักษาหมู่พระญาติไว้ แต่ในครั้งที่ ๔ พระเจ้าวิทูทกะได้ กริธาทัพออกไปอีกครั้ง คราวนี้ พระพุทธเจ้า ได้ทรงพิจารณาเห็นกรรมเก่าของหมู่พระญาติ ซึ่งไม่มีใครสามารถห้ามได้ จึงทรงวางอุเบกขา^{๑๐๖}

พระจริยาวัตรเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณและความกตัญญูตเวทีของพระองค์ต่อพระประยูรญาติผู้มีพระคุณต่อพระองค์ ซึ่งเป็นจริยาประการหนึ่งในจริยา ๓ คือ

๑. โลกัตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก^{๑๐๗}
๒. ญาติัตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ
๓. พุทธัตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็นพระพุทธเจ้า^{๑๐๘}

และพระองค์ก็ทรงแสดงบทบาทและทำหน้าที่ในการตอบแทนอุปการคุณได้อย่างยอดเยี่ยมในทั้ง ๒ ระดับ คือ

๑. ในระดับโลกียสุข คือ สงเคราะห์พระประยูรญาติให้ได้รับความสุขอย่างโลกีย์เป็นวิสัยของชาวโลก เป็นความสุขสมบัติที่ยังประกอบด้วย กิเลสอาสวะ เช่น มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ

๒. ในระดับโลกุตตรสุข คือ สงเคราะห์เหล่าพระญาติผู้จะได้บรรลุพระนิพพานให้ได้รับความสุขขั้นหลุดพ้นจากกิเลส ซึ่งเป็นความสุขที่เหนือกว่าระดับชาวโลก คือ ความสุขเนื่องด้วยมรรค ผล นิพพาน

ดังนั้น การแสดงความกตัญญูตเวทีทั้งสองระดับ จึงมีวัตถุประสงค์อยู่ ๒ ประการ คือ เพื่อให้เกิดความเห็นชอบมีสัมมาทิฐิ และเพื่อให้บรรลุถึงมรรคผลนิพพาน ปฏิปทาของพระองค์ดังกล่าวมานี้ ถือได้ว่าเป็นบทบาทและหน้าที่ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความพระองค์เป็นผู้มีพระมหากรุณาธิคุณและความกตัญญูตเวทีต่อพระประยูรญาติอันถือเป็นอย่างภาระในพุทธจริยาที่ชาวพุทธควรยึดถือเป็นแบบอย่าง

^{๑๐๕} ญัตตกานี ฉายา นาม สีตลา., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๒๑.

^{๑๐๖} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๒๑.

^{๑๐๗} วิ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๒๑/๓๕๕.

^{๑๐๘} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๕๑.

๒. เรื่องพระสารีบุตร

จากการศึกษาประวัติของพระสารีบุตรพบว่า พระสารีบุตรผู้มีความกตัญญูเห็นอุปการคุณของคนที่เคยถวายอาหารเพียงเล็กน้อย จึงสงเคราะห์ให้เขาได้บวช และมีเรื่องว่าพระสารีบุตรมีความกตัญญูต่ออาจารย์อย่างยิ่ง คือ

๑) อุปสมบทให้ราชพราหมณ์

มีเรื่องว่า ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เมืองราชคฤห์ ราชพราหมณ์เข้าไปขอบรรพชากับภิกษุทั้งหลาย แต่ไม่ได้รับอนุญาตด้วยเหตุผลเพราะความชรา จึงมีร่างกายชubbผอมหมองคล้ำ พระผู้มีพระภาคเจ้าทอดพระเนตรเห็นราชพราหมณ์ชubbผอมหมองคล้ำเช่นนั้น จึงตรัสถามภิกษุทรงทราบเรื่องนั้น แล้วตรัสถามในที่ประชุมว่ามีใครระลึกถึงบุญคุณของราชพราหมณ์ได้บ้าง พระสารีบุตรจึงตอบว่าระลึกได้ว่า พราหมณ์ผู้นั้นได้ถวายภิกษา ๑ ทฬททิ ขณะที่ตนเที่ยวบิณฑบาตอยู่ในเมืองราชคฤห์นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสดับดังนั้น จึงตรัสยกย่องพระสารีบุตรว่า เป็นผู้กตัญญู เป็นผู้ผู้กตเวที^{๑๐๕}

๒) มีความกตัญญูเคารพในอาจารย์

มีเรื่องเล่าว่า เมื่อครั้งที่เป็นคฤหัสถ์ สารีบุตร (โกติลปรีพาชก) ไปเที่ยวแสวงหาโมกขธรรม ได้พบพระอัสสชิเข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ก็เลื่อมใส จึงติดตามไปถึงที่พักฉันอาหารบิณฑบาต และได้ปูอาสนะกรองน้ำถวาย ครั้นท่านฉันแล้วจึงได้ถาม พระอัสสชิก็แจ้งความว่าเป็นพุทธสาวก สารีบุตรจึงอาราธนาให้ท่านแสดงธรรมให้ฟัง พระอัสสชิก็แสดงธรรมเทศนา ครั้นจบธรรมเทศนา สารีบุตรก็ได้สำเร็จพระโสดาบัน จึงกราบลาพระอัสสชิแล้วจึงไปหาโมคคัลลานะ ต่อมาทั้งสองพร้อมทั้งบริวารพากันมาเฝ้าพระศาสดา ทูลขอบรรพชาอุปสมบทพระศาสดาประทานอุปสมบทให้ อีก ๑๕ วันต่อมาพระสารีบุตรได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

จากการศึกษาประวัติของพระสารีบุตรจึงทราบว่า ทุกคืนก่อนท่านจะนอน หากท่านทราบว่าพระอัสสชิอยู่ที่ทิศใด ท่านจะนมัสการไปทางทิศนั้นก่อนแล้วจึงนอนหันศีรษะไปทางทิศนั้น หรือเมื่อระลึกถึงพระอัสสชิผู้เป็นอาจารย์จะนมัสการไปตามทิศที่พระอัสสชิอยู่ พวกภิกษุเห็นพระสารีบุตรยกมือไหว้ไปตามทิศ จึงพากันไปกราบทูลพระพุทธองค์ว่า พระสารีบุตรยังไหว้ทิศเหมือน

^{๑๐๕} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๔/๒-๔.

พวกพราหมณ์ พระพุทธองค์จึงตรัสถามพระสารีบุตร พระสารีบุตรกราบทูลว่า ทदनยกมือไหว้ไปตามทิศ เพราะความเคารพพระอัสสชิผู้เป็นอาจารย์ พระพุทธองค์จึงตรัสสรรเสริญว่า พระสารีบุตรมีความกตัญญูรู้คุณอาจารย์ที่มีคุณแก่ตน แล้วตรัสว่า “บุคคลรู้แจ้งธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้วจากอาจารย์ใด ควรนอบน้อมอาจารย์นั้นโดยเคารพ เหมือนพราหมณ์ นอบน้อมไฟที่บูชา”^{๑๐๐}

๓) เทศน์โปรดมารดา ก่อนนิพพาน

มีเรื่องเล่าว่า ก่อนจะนิพพาน พระสารีบุตรประกอบอัญชลินมัสการทั้ง ๔ ทิศ กราบทูลลาพระพุทธองค์แล้วท่านใช้เวลาเดินทาง ๗ วัน ก็ไปที่บ้านมารดาในราตรีนั้น พระเถระเกิดอาพาธอย่างแรงกล้า อาเจียนและถ่ายออกมาเป็นโลหิต แต่ก็อดกลั้นด้วยขันติธรรม ได้แสดงธรรมโปรดมารดา พรรณนาพระพุทธรูป พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ เทศน์ให้มารดาผู้เป็นมิจฉาทิฎฐิ (ความเห็นผิด) ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล^{๑๐๑}

พระสารีบุตรจึงเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที เพราะท่านกตัญญูรู้คุณของราชพราหมณ์ผู้เคยใส่บาตรให้เพียงข้าวทัพพีเดียว และตอบแทนคุณ โดยการให้อุปสมบทพร้อมทั้งให้การอบรมสั่งสอนแก่พระราชาจนบรรลุนิพพานและมีความกตัญญูกตเวทีเป็นเลิศ โดยที่ท่านแม่ได้รับตำแหน่งพระอัครสาวกเบื้องขวาแล้ว ยังมีความเคารพนับถือพระอัสสชิเป็นอาจารย์ เพราะอุปการคุณที่ท่านเข้ามาสู่พระพุทธศาสนาได้ด้วยการฟังธรรมจากพระอัสสชิและในวาระสุดท้ายก่อนจะนิพพานก็ได้แสดงธรรมโปรดมารดาให้ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล ได้ชื่อว่าเป็นผู้กระทำปฏิการะสนองคุณมารดาโดยแท้จริง

๓. ภิกษุเลี้ยงพ่อแม่

เรื่องภิกษุเลี้ยงพ่อแม่ มีเนื้อเรื่องสรุปดังนี้

เล่าว่าในกรุงสาวัตถี บุตรเศรษฐีคนหนึ่ง ฟังธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ลาพ่อแม่ออกบวช ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ส่วนพ่อแม่ของท่าน จำเดิมแต่เวลาที่ลูกชายบวชแล้ว ทรัพย์สมบัติก็ร่อยหรอลงตามลำดับ จนถึงกับต้องขอทานเป็นผู้ที่น่าสงสารอย่างยิ่ง

^{๑๐๐} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๒/๑๕๖.

^{๑๐๑} พระครูถิลาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม), เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา.

(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑-๓๒.

พระลูกชายบวชได้ ๑๒ พรรษา ได้ทราบข่าวว่า พ่อแม่ยากจน จึงคิดจะลาสิกขาไปเลี้ยงพ่อแม่ ไปทูลลาพระพุทธองค์ พระองค์ตรัสว่า เป็นพระก็สามารถเลี้ยงพ่อแม่ได้ ตั้งแต่นั้นมา เมื่อท่านบิณฑบาตได้ก็นำไปเลี้ยงพ่อแม่ ได้สั่งฆาน ได้ฝานู้งหน่ม ก็นำไปให้แก่พ่อแม่ ท่านปรนนิบัติบำรุงพ่อแม่จนตัวเองซูบผอม มีผิวพรรณหม่นหมอง เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบ ตรัสสาธุการถึง ๓ ครั้ง ตรัสว่า ภิกษุผู้นั้นตั้งอยู่ในหนทางที่พระองค์ดำเนินมาแล้ว ทรงเล่าเรื่องสุวรรณสามชาดกให้พระสงฆ์ฟัง ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย การเลี้ยงพ่อแม่ เป็นวงศ์ของบัณฑิต แล้วทรงประกาศสัจจะ ผลสุดท้ายภิกษุผู้เลี้ยงพ่อแม่ ได้เจริญวิปัสสนารู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ สำเร็จเป็นพระโสดาบัน^{๑๑๒}

จากการศึกษาเรื่องนี้ เราจึงทราบว่า ผู้เลี้ยงพ่อแม่ย่อมได้รับแต่ความยกย่องสรรเสริญจากนักปราชญ์ เป็นสิริมงคลแก่ตนเองทั้งภพนี้และภพหน้า สามารถเป็นพลวปัจจัยให้ผู้นั้นได้สำเร็จมรรค ผล นิพพาน

๒.๖ ประโยชน์ของความกตัญญู

บุคคลผู้มีความกตัญญู ย่อมได้รับผลบุญคือความดีและความสุข ที่ก่อให้เกิดเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พมพ รมมธโร) ให้ทรงพระปริยัติเปรียบเทียบเรื่องโลกกับการแสดงบทบาทในสังคมว่า “โลกนี้คือละครโรงใหญ่ มีผู้เกิดมาเป็นผู้จัดการ ผู้แสดง ผู้บอกบท ผู้เขียนเรื่อง ผู้เปลี่ยนฉาก ผู้ขายตั๋ว ผู้เก็บตั๋ว ผู้ดูพิเศษ เมื่อเกิดมาเป็นผู้จัดการที่กตัญญู ผู้แสดงที่กตัญญู ผู้บอกบทที่กตัญญู ผู้เขียนเรื่องที่กตัญญู ผู้เปลี่ยนฉากที่กตัญญู ผู้ขายตั๋วที่กตัญญู ผู้เก็บตั๋วที่กตัญญู ผู้ดูพิเศษที่กตัญญู ชื่อว่าเป็นคนดี ความเป็นผู้รู้คุณที่คนอื่นได้ทำแก่ตน ชื่อว่า ความกตัญญู และความกตัญญูนี้คือความดี ที่เป็นพื้นฐานของคนดี เมื่อคนดีมีความกตัญญูเป็นพื้นฐานแล้ว คุณความดีทั้งหลายก็ไหลไปรวมอยู่ที่คนดีนั้น เหมือนลำธารทุกสายไหลลงสู่แม่น้ำใหญ่”^{๑๑๓}

จากการศึกษาพบว่า ประโยชน์ของความกตัญญู มีทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ตนเอง และสังคม

๑. ประโยชน์ต่อตนเอง

ในพระพุทธศาสนา บุคคลที่มีความกตัญญู ขณะที่มีชีวิตอยู่ ย่อมมีความสุขความเจริญ และได้รับการสรรเสริญ ดังพระพุทธพจน์ว่า

^{๑๑๒} มงคล. (บาลี) ๑/๓๐๕/๒๘๒-๒๘๓.

^{๑๑๓} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พมพ รมมธโร), มงคลยодชีวิต ฉบับสมบูรณ์, หน้า ๔๔๓-๔๔๔.

กุลบุตรในโลกนี้ สักการะ เคารพ นับถือ บูชามารดาบิดา, บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้, เพื่อนชานา เพื่อนร่วมงาน, เทวดาผู้รับพิธีกรรม และสมณพราหมณ์ ด้วยโศกทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม มารดาบิดา, บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้, เพื่อนชานา เพื่อนร่วมงาน, เทวดาผู้รับพิธีกรรม และสมณพราหมณ์ ผู้ได้รับสักการะ เคารพ นับถือ บูชาแล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรนั้นด้วยน้ำใจอันงามว่า ‘ขอท่านจงมีชีวิตยืนนาน มีอายุยืนนาน’ กุลบุตรผู้อันมารดาบิดา, บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้, เพื่อนชานา เพื่อนร่วมงาน, เทวดาผู้รับพิธีกรรม และสมณพราหมณ์อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังได้ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย^{๑๑๔}

และเมื่อบุคคลที่มีความกตัญญูตวาทิสิ้นชีวิตไป ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ดังพระพุทธพจน์ว่า

มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่าพรหม บุรพาจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ บัณฑิตพึงนมัสการและสักการะมารดาบิดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ และการชำระเท้า เพราะการปรนนิบัติมารดาบิดานั้นแล บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้เอง เขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์^{๑๑๕}

บุคคลที่มีความกตัญญู ปฏิบัติชอบในพ่อแม่ ตาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตาคต ย่อมดูแลตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีความเสียหาย ไม่ถูกผู้รู้ติเตียน และประสบบุญเป็นอันมาก ดังพระพุทธพจน์ว่า

นรชนผู้ปฏิบัติชอบในมารดาบิดา ตาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตาคตนั้น ย่อมประสบบุญเป็นอันมาก เพราะการประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญนรชนนั้นในโลกนี้แล เขาจากโลกนี้ไปแล้ว จึงบันเทิงในสวรรค์ สบบุญเป็นอันมาก^{๑๑๖}

^{๑๑๔} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๑๐๕-๑๐๗.

^{๑๑๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗-๑๐๘.

^{๑๑๖} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔/๗.

ในพระไตรปิฎกได้ยกย่องคนกตัญญูไว้ดังนี้

๑. เป็นสัตบุรุษ^{๑๑๖}ได้แก่ คนดี มีคุณธรรม เป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนา เพราะความกตัญญูทวาทที่เป็นภูมิของสัตบุรุษ

๒. เป็นบุคคลที่หาได้ยาก^{๑๑๗} เพราะบุคคลที่มีความกตัญญูทวาท ต้องฝึกฝนตนมาดี สามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ ซึ่งมีใจะเกิดขึ้นกับคนทุกคนได้

๓. ประสบแต่ความสุข^{๑๑๘}เนื่องจากประพฤตินุญกตัญญู ชีวิตจึงมีแต่ความเจริญ และยังนำความสุขมาให้แก่บุคคลอื่น ๆ ด้วย

๔. ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ^{๑๑๙} เพราะเป็นผู้มีจิตใจสูงส่ง ประกอบด้วยคุณธรรมอันดี และเป็นแบบอย่างแก่คนอื่น ๆ ได้ จึงสมควรได้รับการยกย่องชมเชย

๕. ประพฤติสิ่งที่เป็นอุดมมงคลแก่ชีวิต^{๑๒๐} เพราะความกตัญญูเป็นข้อปฏิบัติที่ก่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ชีวิต เป็นอุดมมงคลในชีวิต

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมชโร) กล่าวอานิสงส์ความกตัญญูไว้ดังนี้

ความกตัญญูทำให้มีเกียรติยศ ความมีเกียรติยศทำให้ถึงความเจริญเดช ความเจริญเดชทำให้เป็นที่น่ารักใคร่ ความเป็นที่น่ารักใคร่ทำให้มีความเคารพนับถือ เมื่อมีคนเคารพนับถือแล้ว ก็มีแต่ความเบิกบานสราญใจ ที่เกลียดก็หาย ที่หน่ายก็สิ้น บุญก็มาปัญญาก็เกิด ความมีบุญมาปัญญาเกิดนั้นส่งเสริมให้มีความเจริญก้าวหน้า สิ่งเหล่านั้นล้วนเป็นมงคลจากความกตัญญูโดยแท้^{๑๒๑}

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โสดก ญาณสิริ) กล่าวว่าบุคคลผู้มีความกตัญญูทวาทที่ข่อมได้รับอานิสงส์ดังนี้

๑. ทำให้รักษาคุณความดีเดิมไว้ได้

๒. ทำให้สร้างคุณความดีใหม่เพิ่มได้อีก

๓. ทำให้เกิดสติ ไม่ประมาท

^{๑๑๖} อัง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

^{๑๑๗} อัง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๑๑๘} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๓/๗๗.

^{๑๑๙} บุ.อป. (ไทย) ๓๓/๓๒๑/๒๘๒.

^{๑๒๐} บุ.บ. (ไทย) ๒๕/๕/๘.

^{๑๒๑} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมชโร), มงคลยอตชีวิต ฉบับสมบูรณ์, หน้า ๔๖๑.

๔. ทำให้เกิดหิริโอตตปปะ

๕. ทำให้เกิดขันติ

๖. ทำให้จิตใจผ่องใส มองโลกในแง่ดี

๗. ทำให้เป็นที่สรรเสริญของคนดี

๘. ทำให้มีคนอยากคบหาสมาคม

๙. ทำให้ทั้งมนุษย์และเทวดาอยากช่วยเหลือ

๑๐. ทำให้ไม่มีเวร ไม่มีภัย

๑๑. ทำให้ลาภผลทั้งหลายเกิดขึ้นโดยง่าย

๑๒. ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย^{๑๒๓}

๒. ประโยชน์ต่อสังคม

บุคคลที่มีความกตัญญูกตเวที ย่อมทำให้บุคคลผู้เกี่ยวข้องคบหาสมาคมได้รับแต่ประโยชน์สุขโดยส่วนเดียว จากการศึกษาพบว่า ในพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญของการคบหาสมาคมไว้มากมาย เช่น

“การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต และการบูชาคนควรบูชา นี่เป็นอุดมมงคล”^{๑๒๔}

“คบคนเช่นใด ก็เป็นเช่นนั้น”^{๑๒๕}

“ผู้ใดห่ออกุศลด้วยใบไม้ ใบไม้นั้นย่อมพลอยมีกลิ่นหอมฟุ้ง, การเสวนากับนักปราชญ์ย่อมมีผลอย่างนั้น”^{๑๒๖}

“ปราชญ์ย่อมแนะนำสิ่งที่ดีควรแนะนำ ไม่ชวนทำสิ่งไม่เป็นเรื่อง”^{๑๒๗}

“พึงมองเห็นคนมีปัญญา ที่ชอบชี้โทษ พุดจาข่มจี เสมือนเป็นผู้บอกขุมทรัพย์ คนเช่นนั้นเป็นบัณฑิต ควรถบได้, คบคนเช่นนั้น มีแต่ดีขึ้น ไม่เลวลง”

^{๑๒๓} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), มงคล ๓๘, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๖), หน้า ๑๘๐-๑๘๑.

^{๑๒๔} พุ.บุ. (ไทย) ๒๕/๓/๗.

^{๑๒๕} พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๕๔/๒๘๓.

^{๑๒๖} พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๕๔/๒๘๓.

^{๑๒๗} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๑๘๑๕/๓๕๕.

“พึงแนะนำเด็กเดือนเกิด พึงพราสอนเกิด พึงห้ามปรามจากความชั่วเกิด, คนที่ทำเช่นนั้นย่อมเป็นที่รักของสัตบุรุษ ไม่เป็นที่รักของอสัตบุรุษ”^{๑๒๘}

“ธีรชน ผู้ร่วมด้วยเป็นสุข เหมือนสมาคมแห่งญาติ”^{๑๒๙}

“เดินร่วมกัน ๗ ก้าว ก็นับว่าเป็นมิตร, เดินร่วมกัน ๑๒ ก้าว ก็นับว่าเป็นสหาย, อยู่ร่วมกันสักเดือนหนึ่งหรือครึ่งเดือน ก็นับว่าเป็นญาติ, ถ้านานกว่านั้นไป ก็เหมือนเป็นตัวเอง”^{๑๓๐}

“มีญาติพวกพ้องมาก ย่อมเป็นการดี เหมือนหมูไม้มากหลายในกลางป่า, ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่โดดเดี่ยว ถึงจะงอกงามใหญ่โตเท่าใด ลมก็พัดให้โค่นลงได้”^{๑๓๑}

“ถ้าได้สหายผู้มีปัญญาปกครองตน พึงพอใจมีสติเที่ยวไปกับเขา, ถ้าไม่ได้สหายที่มีปัญญาปกครองตน พึงเที่ยวไปคนเดียว และไม่พึงทำความชั่ว”^{๑๓๒}

“ควรคบมิตรที่เป็นพหูสูต ผู้ทรงธรรม ผู้โอฬารด้วยความคิด มีปฏิภาณ, ครั้นรู้จักประโยชน์ที่มุ่งหมาย กำจัดความสงสัยได้แล้ว จึงควรเที่ยวไปผู้เดียว เหมือนนอแรด”^{๑๓๓}

“การพึงธรรมตามกาล.. การสนทนาธรรมตามกาล นี่เป็นอุดมมงคล”^{๑๓๔}

ข้อความเหล่านี้ นับว่าเป็นแนวความคิดที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ที่คบหาสมาคมเกี่ยวข้องกับบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที ผู้อยู่ในฐานะกัลยาณมิตร ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์มากมายมหาศาลแก่สังคมส่วนรวม เป็นธรรมดาว่าคนเราที่เกิดมาในโลกนี้ ย่อมจะมีการคบหาสมาคมกันเป็นธรรมดา และการได้คบหาสมาคมกับบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตรนั้น พระพุทธองค์ถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ตรัสว่า “ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว”^{๑๓๕}

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ฐมฺมธโร) กล่าวว่า

ความเป็นคนกตัญญูกตเวทีในฐานะกัลยาณมิตร เป็นประหนึ่งร่มโพธิ์ในโลก ให้ผู้ข้ามโลกอันแสนจะขมขื่น ได้อาศัยเป็นที่บรรเทาทุกข์ และเป็นประดุจร่มไทรในทะเลทรายที่

^{๑๒๘} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๖๗/๕๒.

^{๑๒๙} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๒๐๗/๕๗.

^{๑๓๐} พ.ร. (ไทย) ๒๗/๘๓/๓๕.

^{๑๓๑} พ.ร. (ไทย) ๒๗/๗๔/๓๑.

^{๑๓๒} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๒๘-๓๓๐/๑๓๕-๑๓๖.

^{๑๓๓} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๕๘/๕๑๓.

^{๑๓๔} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๕/๘.

^{๑๓๕} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒/๓.

ทูลกันดาร ให้ผู้ข้ามได้อาศัยเป็นที่พักร้อนหย่อนใจ ผู้ไม่มุ่งทำดีแก่ใครก่อน กับผู้รับอุปการะจากใคร แล้วไม่สำนึกในอุปการะของผู้มีคุณ ทำเป็นลืมคุณท่านเสีย คนดีถือว่าเขาเป็นคนละเมียดวิจิตรยาของมนุษย์ อันที่จริงโลกมีความสุขอยู่ได้ เพราะอาศัยคนดีเป็นส่วนใหญ่ เมื่อการทำดีต่อและการสนองดีตอบของคนดี ยังเป็นไปในโลกโดยสม่ำเสมออยู่เพียงใด โลกก็ยังคงมีความสุขขึ้นบานสราญรมย์อยู่เพียงนั้น^{๑๓๖}

บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที เมื่อมีบุคคลทำความดีให้ตนแล้ว ย่อมจะรู้สึกสำนึกในอุปการะคุณที่ผู้อื่นกระทำแล้ว และพร้อมที่จะหาทางตอบแทนคืนทุกเมื่อทุกเวลาที่มีโอกาส เพราะฉะนั้นความดีที่บุคคลทำแล้วแก่บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที นับว่าไม่เสียหาย ซ้ำยังก่อให้เกิดประโยชน์มากมายทั้งแก่ตนเอง และผู้อื่น ดังข้อความในนิโครธชาดกว่า “ความดีที่ทำในคนผู้มีความกตัญญู มีศีล มีความประพฤติอันประเสริฐ ย่อมไม่เสียหาย เหมือนเมล็ดพืชในนาที่ดี”^{๑๓๗}

บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที เป็นคนที่ไม่ประทุษร้ายมิตร ตั้งความกตัญญูเป็นเบื้องหน้า ระลึกถึงคุณของผู้มีคุณ ไม่ลืมคุณท่าน ไม่คิดร้ายต่อท่าน ดังนั้นบุคคลเมื่อได้ทำคุณต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที ย่อมจะก่อประโยชน์ให้เกิดประโยชน์ต่อผู้กระทำ

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า

บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที รู้คุณของผู้มีพระคุณหรือสิ่งที่มีบุญคุณ ย่อมทำให้โลกสงบเยือกเย็นงดงาม ยากที่จะเปรียบได้ เขาสามารถทำให้กลายเป็นพระ ทำโยคย์ให้กลายเป็นมนุษย์ที่ดี ทำคนตระหนี่ให้กลายเป็นคนใจบุญสุนทรท่าน ทำคนริษยาให้กลายเป็นคนใจกว้าง แล้วจะไม่ทำให้โลกนี้กลายเป็นสวรรค์ได้อย่างไร^{๑๓๘}

จากการศึกษาพบว่า บุคคลผู้มีความกตัญญู ไม่เพียงแต่รู้คุณของผู้มีพระคุณและสนองคุณ เท่านั้น ยังมีคุณธรรมอย่างอื่นอีกด้วย คือ เป็นผู้ใหญ่ที่มีความเมตตากรุณาปรานีโอบอ้อมอารี เพื่อแผ่แก่ผู้น้อยที่ทำดีแก่ตน เป็นผู้ใหญ่อีกมีสัมมาคารวะเชื้อสัจย์สุจริตจงรักภักดีต่อผู้ใหญ่ที่มีพระเดชพระคุณแก่ตน ยกย่องเชิดชูไว้ในที่มีบุญคุณ บุคคลผู้มีความกตัญญูจะดำเนินชีวิตตนเพื่อประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของสังคม ถ้าเขาจะแสวงหาประโยชน์ของตน เขาจะคำนึงถึงผล

^{๑๓๖} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยодชีวิต ฉบับสมบูรณ์, หน้า ๔๔๘-๔๔๙.

^{๑๓๗} พุ.ช. (ไทย) ๒๓/๓๘/๓๓๕.

^{๑๓๘} พุทธทาสภิกขุ, กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

กระทบกระเทือนความสุขและความเสียหายต่อส่วนรวมก่อน เขาจะปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

ถ้าหากทุกคนในโลก ยอมรับรู้ถึงความจริงอันประเสริฐที่สุด คือ ความที่มนุษย์ทุกคนเป็นหนี้บุญคุณต่อกันและกัน แม้แต่คนที่ศัตรูของกันและกัน โลกนี้จะเต็มไปด้วยการแข่งขันกันทำความดี เพื่อปลดปล่อยหนี้บุญคุณของตน ๆ ให้พ้นหนี้หนี้นี้ และถ้าหัวใจของคนทุกคนในโลกนี้ เต็มไปด้วยความกตัญญูจริง ๆ แล้ว โลกนี้จะเป็นโลกที่งดงามยิ่งกว่าเทวโลก น่าอยู่ยิ่งกว่าเทวโลก ปลอดภัยยิ่งกว่าเทวโลก และน่าบูชา น่าปรารถนายิ่งกว่าเทวโลกแน่แท้^{๑๓๕}

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พมพ. รมมร.โร) กล่าวว่า

เมื่อทุกคนเกิดมาในโลก ที่เป็นโรงละคร โรงใหญ่แล้ว ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ เป็นผู้จัดการที่กตัญญู ผู้แสดงที่กตัญญู ผู้บอกบทที่กตัญญู ผู้เขียนเรื่องที่กตัญญู ผู้เปลี่ยนฉากที่กตัญญู ผู้ขายตั๋วที่กตัญญู ผู้เก็บตั๋วที่กตัญญู ผู้ดูที่กตัญญู ซึ่งแต่ละคนได้สมญาว่ามงคล พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญความกตัญญูของคนที่ได้สมญาว่ามงคลนั้น ว่าเป็นมงคลยอดชีวิตประการหนึ่งเพราะเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงความเจริญด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุข^{๑๓๖}

คุณธรรมคือความกตัญญูนี้ เมื่อสั่งสมไว้ดีแล้ว ย่อมจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองทั้งต่อคนในสังคมและเป็นธรรมป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้น เป็นคุณธรรมปกครองโลกให้อยู่ได้และอยู่ด้วยความสงบสุข

๒.๗ โทษของการไม่มีความกตัญญู

บุคคลที่ไม่มีความกตัญญู ย่อมสร้างความเสียหาย ทั้งต่อตนเองและต่อสังคม ดังนี้

๑. โทษต่อตนเอง

จากการศึกษาพบว่า บุคคลผู้ไม่มีความกตัญญูกตเวทิตะ เรียกว่าคนอกตัญญู ย่อมประสบความเสื่อม ไม่มีความสุข ความเจริญ และถูกติเตียน แม้สิ้นชีวิตไปแล้ว ย่อมไปสู่ทุกคติ ดังพระพุทธพจน์ว่า

^{๑๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

^{๑๓๖} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พมพ. รมมร.โร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, หน้า ๔๖๒.

นรชนผู้ปฏิบัติดีในมารดาบิดา ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตถาคตนั้น ย่อมประสบสิ่งที่มีโชบุญเป็นอันมาก เพราะการไม่ประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงติเตียนนรชนนั้นในโลกนี้แล เขาจากโลกนี้ไปแล้วจึงไปสู่อบาย^{๑๔๑}

อีกประการหนึ่ง คนอกตัญญู มีจิตใจไม่บริสุทธิ์ ทำให้มองไม่เห็นคุณค่าของคนอื่น สิ่งอื่น ทั้งคอยจ้องโทษบุคคลอื่น มีความโลภ เหาะเอาเปรียบคนอื่น ซึ่งจะไม่ได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนมนุษย์ในที่สุด ดังข้อความว่า

คนอกตัญญูคอยจับผิดอยู่เป็นนิตย์ ถึงจะให้แผ่นดินทั้งหมด ก็ทำให้เขาพึงพอใจไม่ได้^{๑๔๒} และผู้ใดไม่รู้จักคุณค่าและประโยชน์ที่ผู้อื่นกระทำไว้ก่อน ผู้นั้นเมื่อกิจการงานเกิดขึ้นในภายหลัง ย่อมหาผู้ช่วยเหลือไม่ได้^{๑๔๓}

พระพุทธศาสนาถือว่า บุคคลผู้ไม่มีความกตัญญู เป็นคนไม่รู้จกบุญคุณที่ผู้อื่นกระทำแก่ตน จะไม่มีใครคบหาสมาคมด้วย ทำให้ผู้ที่ได้รู้จักค่อย ๆ หลีกห่างจากไป และเป็นคนที่น่าตำหนิ แม้แต่การคบหาสมาคมกับคนอกตัญญูก็ไร้ประโยชน์ ช้ำยังก่อให้เกิดโทษทุกข์ภัยอันตรายแก่ผู้คบหาสมาคม ดังข้อความว่า

ผู้ไม่รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นทำแล้ว ผู้ที่ไม่เคยทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่งแก่ใคร ผู้ที่ไม่ตอบแทนอุปการคุณที่ผู้อื่นทำให้แล้วน่าตำหนิความกตัญญูไม่มีในผู้ใด การคบหาผู้นั้นก็ไร้ประโยชน์ แม้ด้วยอุปการคุณที่กระทำต่อหน้า มิตรธรรมยังหาไม่ได้ในบุคคลใด บัณฑิตไม่ริษยา ไม่ด่าว่าบุคคลนั้น พึงค่อย ๆ หลีกห่างจากเขาไปเสีย^{๑๔๔}

เมล็ดพืชที่ถูกเผาในกองไฟ ย่อมไม่งอกขึ้น ฉนใด ความดีที่ทำในคนชั่ว ก็ย่อมพินาศไปไม่งอกงาม ฉนน^{๑๔๕} ขอเดชะพระองค์ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่มนุษยสาขเสนาบดีเพื่อนของพระองค์เป็นคนมีความคิดต่ำทราม อกตัญญู ประทุษร้ายมิตร กระทำกรรมอันไม่ประเสริฐเช่นนี้^{๑๔๖} ไปในไฟ ย่อม

^{๑๔๑} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔/๖.

^{๑๔๒} พ.ช. (ไทย) ๒๓/๗๒/๓๐.

^{๑๔๓} พ.ช. (ไทย) ๒๓/๕๐/๓๗.

^{๑๔๔} พ.ช. (ไทย) ๒๓/๓๑-๓๒/๑๖๒.

^{๑๔๕} พ.ช. (ไทย) ๒๓/๗๗/๓๓๕.

^{๑๔๖} พ.ช. (ไทย) ๒๓/๗๔/๓๓๕.

มอดใหม่เสียเปล่า ต่างกับการทำความดีกับคนที่มีความกตัญญู ย่อมได้รับผลดี เหมือนหวานพีชลงในดินดี

พระมหาบุญเพชร บุญญวิริโย (แก้ววงศ์น้อย) ได้ศึกษาลักษณะของคนอกตัญญูสรุปไว้ดังนี้

๑. เป็นบุคคลที่ไม่ควรคบหาสมาคม ผู้ที่ไม่รู้บุญคุณที่บุคคลอื่นทำไว้ และไม่ตอบแทนคุณ บุคคลเช่นนั้นถือว่าไม่ควรคบอย่างยิ่ง เพราะการคบคนเช่นนั้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ อาจจะเป็นโทษต่อบุคคลผู้คบหาด้วยซ้ำไป

๒. เป็นคนเลวทราม ท่านกล่าวว่า “บุคคลที่อาศัยร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่ควรหักรานกิ่งของต้นไม้ นั้น ผู้ที่กระทำถือว่าเป็นคนเลวทราม” เพราะความกตัญญูควรที่เป็นคุณธรรมพื้นฐานของคนดี (นิมิตต์ สาธุรูปานํ กตัญญูกตเวทิตา) เมื่อคุณธรรมพื้นฐานไม่มี ก็ถือว่าเป็นคนดีไม่ได้

๓. เป็นคนมองโลกในแง่ร้ายและไม่รู้จักพอ คนอกตัญญูมักเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย เพราะมองไม่เห็นคุณงามความดีของผู้อื่น แม้จะให้ผืนแผ่นดินทั้งหมดโลกแก่เขา ก็ยังไม่เป็นที่พอใจ เขาได้ ด้วยเหตุว่าคนที่ไม่รู้จักบุญคุณคน แม้จะทำคุณประโยชน์แก่เขามากมายสักปานใดก็ตาม เขาก็ยังมองไม่เห็นคุณประโยชน์ที่ผู้อื่นทำให้อยู่ดี

๔. ไม่มีใครช่วยเหลือ เป็นบุคคลที่ขาดญาติมิตรสหาย เพราะ ไม่มีใครอยากคบหา เมื่อไม่รู้คุณของผู้อื่น ยามที่มีกิจการงาน หรือเรื่องราวใด ๆ เกิดขึ้น ย่อมไม่มีใครช่วยเหลือ เพราะช่วยไปก็ไม่มีประโยชน์สำหรับคนไม่รู้คุณคนอื่น

๕. เป็นคนที่ไร้ประโยชน์ ท่านเปรียบว่า เก็บขอนไม้ที่ลอยน้ำขึ้นมา ยังดีกว่าช่วยคนอกตัญญูขึ้นจากน้ำ เพราะของไม้ที่เก็บมายังทำประโยชน์อื่น ๆ ได้ เช่น ทำฟืน เป็นต้น ส่วนการช่วยเหลือคนอกตัญญูไม่มีประโยชน์ อาจกลายเป็นโทษแก่ผู้ช่วยเหลือก็ได้

๖. มีแต่ความเสื่อม ไม่มีความเจริญ บุคคลได้พักอาศัยในบ้านของคนอื่นเพียงแค่นอนเดียว หรือได้รับการเลี้ยงข้าวปลาอาหารเพียงมือหนึ่ง ก็ไม่ควรแม้แต่คิดไม่ดีต่อเจ้าของบ้าน ผู้ที่เ็นรคุณต่อผู้มีพระคุณเมื่อน้อย ย่อมมีแต่ความเสื่อม

๗. ย่อมประสบทุกข์ คนอกตัญญูย่อมมีชีวิตที่หาความสุขไม่ได้ ต้องพบกับความทุกข์
ทรมานเหมือนถูกโยนลงไปในนรก^{๔๗}

๒. ความเสียหายต่อสังคม

บุคคลที่ขาดจิตสำนึกของความเป็นคนกตัญญู จะถูกประณามว่าเป็นคนอกตัญญูบ้าง คน
เนรคุณบ้าง คนชั่วบ้าง ลูกทรพีบ้าง ถือว่าเป็นลักษณะของคนพาล การคบหาสมาคมเป็นเพื่อนกับคน
อกตัญญูเป็นบ่อเกิดแห่งความหายนะ และนำมาความไม่น่าพอใจ เช่น การนิโทษ

ในพระพุทธศาสนาแสดงโทษของการคบคนชั่วเป็นมิตรไว้ ๖ ประการ^{๔๘} คือ

๑. มีนิกเลงการพนันเป็นมิตรสหาย

๒. มีนิกเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย

๓. มีนิกเลงเหล้าเป็นมิตรสหาย

๔. มีคนหลอกลวงเป็นมิตรสหาย

๕. มีคนโกงเป็นมิตรสหาย

๖. มีโจรเป็นมิตรสหาย

ดังนั้น ถ้าบุคคลคบคนอกตัญญูซึ่งเป็นคนชั่วเป็นมิตร แม้ตนเองจะไม่ได้เป็นคนชั่ว แต่ก็
พลอยทำคนอื่นมองว่าเป็นคนชั่วด้วย ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ผู้ใด แม้มิได้ทำความชั่ว แต่เลือกคบกับผู้ทำบาป ผู้นั้นย่อมพลอยถูกระวางใน
กรรมชั่ว และเสื่อมเสียชื่อเสียงยิ่ง ๆ ขึ้น”^{๔๙}

“ผู้คบคนเลว ย่อมพลอยเลวลง”^{๕๐}

“ผู้ใดห่อปลาเน่าด้วยใบคา ใบคาย่อมเหม็นกลิ่นปลาละคลุ้ง, การเลือกคบกับ
พาลย่อมมีผลอย่างนั้น”^{๕๑}

^{๔๗} พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย), “แนวคิดและวิธีการขัดเกลากายทางสังคมในสถาบัน
ครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา,
(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๖๕-๖๖.

^{๔๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๔-๒๐๕.

^{๔๙} บ.อติ. (ไทย) ๒๕/๒๕๔/๒๘๓.

^{๕๐} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๔๖๕/๑๕๘.

^{๕๑} บ.อติ. (ไทย) ๒๕/๒๕๔/๒๘๓.

การที่บุคคลคบหาสมาคมกับบุคคลที่ขาดจิตสำนึกของความเป็นคนกตัญญู ซึ่งเป็นผู้มีลักษณะของมิตรเทียม ย่อมจะก่อให้เกิดโทษทุกข์ภัยอันตราย และนำไปสู่ความหายนะ มีแต่ความเสื่อม หากความเจริญมิได้เลย

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า คนในโลกแต่ละคน ยังไม่รับรู้ในความที่ตนเป็นหนี้บุญคุณของกันและกัน อย่างที่จะแยกกันไม่ออกยิ่งขึ้นเพียงใด ก็ยิ่งทำให้โลกเต็มไปด้วยการแข่งขันแย่งชิง โหดร้ายทารุณ และเกิดลัทธิการเมืองอันทำให้โลกระส่ำระสายมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น

ผู้ไม่รู้คุณของป่า ย่อมทำลายป่าเสีย ด้วยความเห็นแก่ตัวข้างเดียว จนลูก หลานไม่มีไม้จะปลูกเรือนกันอีกต่อไป จนห้วยหนองคลองลำธารเหือดแห้ง เพราะป่าอันเป็นกำเนิดน้ำนั้นถูกทำลายหมด ไม้มีความชื้นของป่าจะคายน้ำออกมาเป็นลำธาร และจะดึงดูดเมฆฝนให้มาตกเป็นฝน ณ ที่นั้นจนเพียงพอ^{๑๕๒}

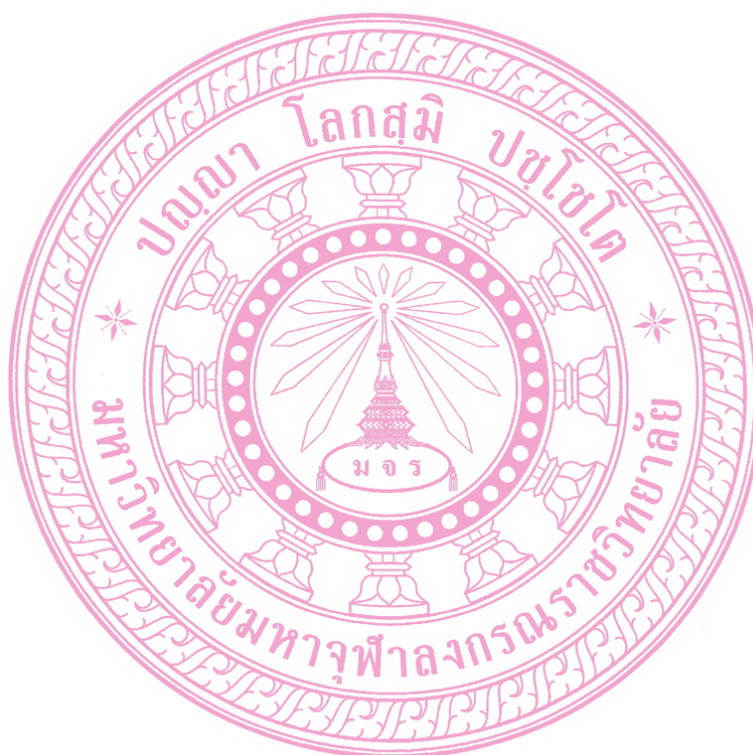
ดังนั้น การอยู่ร่วมการคบค้าสมาคมกับคนอกตัญญูมีแต่ก่อให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อน มีแต่ความเสื่อม หากความเจริญได้ยากเป็นอย่างยิ่ง เหมือนกับการอยู่ร่วมกับอสรพิษ เพราะคนอกตัญญูเป็นคนเห็นแก่ตัว เอาวัดเอาเปรียบคนอื่น เป็นคนไม่น่าไว้วางใจ เป็นคนที่น่ากลัว มักจะลบหลู่ดูหมิ่นผู้มีพระคุณ มักจะแนะนำในทางฉิบหายอันจะนำความทุกข์มาให้แก่สังคมส่วนรวม เมื่อรู้โทษดังนี้แล้ว ไม่ควรคบกับคนอกตัญญู และไม่ควรถูกเป็นคนอกตัญญู

๒.๘ สรุป

สรุปว่าความกตัญญูกตเวทีที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ บุคคลที่มีความกตัญญูกตเวที เพราะเป็นบุคคลที่หาได้ยาก รวมทั้งผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา ในทิศเบื้องหน้า คือ ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน ดังนั้น บุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นอย่างดีทั้งทางกายและทางจิตใจ ให้ท่านมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับอานิสงส์ตอบแทนให้มีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า ประมวลได้ดังนี้ คือความกตัญญูกตเวทีระหว่างบุตรกับมารดาบิดา มีลักษณะคือ การปรนนิบัติเลี้ยงดูด้วยปัจจัย ๔ การยอมเสียสละชีวิตของตนเพื่อปกป้องชีวิตมารดาบิดา และการให้มารดาบิดาตั้งอยู่ในธรรม เสียสละ แม้ว่าเราจะตอบแทนพระคุณท่านถึงเพียงนี้แล้ว ก็ยังนับว่าเล็กน้อยมาก เมื่อเทียบกับพระคุณอันยิ่งใหญ่ที่ท่านมีต่อเรา ผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทีต้องการ

^{๑๕๒} พุทธทาสภิกขุ , กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, หน้า ๒-๓.

จะสนองพระคุณท่านให้ได้ทั้งหมด ฟังกระทำดังนี้ ถ้าท่านยังไม่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ก็พยายามชักนำให้ท่านตั้งอยู่ในศรัทธาให้ได้ ถ้าท่านยังไม่ถึงพร้อมด้วยการให้ทาน ก็พยายามชักนำให้ท่านยินดีในการบริจาคทานให้ได้ ถ้าท่านยังไม่มีศีล ก็พยายามชักนำให้ท่านรักษาศีลให้ได้ ถ้าท่านยังไม่ทำสมาธิภาวนา ก็พยายามชักนำให้ท่านทำสมาธิภาวนาให้ได้ เพราะว่าการตั้งอยู่ในศรัทธา การให้ทาน การรักษาศีล การทำสมาธิภาวนา เป็นประโยชน์โดยตรง และเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ตัวบิณฑบาตผู้ประพฤติปฏิบัติเอง ทั้งในภพนี้ ภพหน้า

บทที่ ๓

สภาพพฤติกรรมด้านกตัญญูทศเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาพฤติกรรม ด้านความกตัญญูทศเวที ต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญยิ่ง ในการวางรากฐานชีวิต ของนักเรียน ให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของพฤติกรรม

นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงความหมายพฤติกรรม ไว้ดังนี้
ราชบัณฑิตยสถาน^๑ ได้ให้ความหมาย พฤติกรรม หมายถึง การกระทำหรืออาการที่แสดงออกทางกล้ามเนื้อ ความคิด และความรู้สึกเพื่อตอบสนองสิ่งเร้าพฤติกรรม (Behavior)^๒ เป็นผลมาจากการแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าในสถานการณ์ต่างๆ การกระทำของมนุษย์อาจสังเกตเห็นได้ชัดเจน ได้แก่การกระทำทางกาย เช่น การยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น เรียกว่า “กายกรรม” การกระทำทางวาจา ได้แก่ การพูด สนทนา การทักทายและการสั่งสอน เป็นต้น เรียกว่า “วจีกรรม” ส่วนการกระทำที่ซับซ้อนมากขึ้น ยากต่อความเข้าใจ ต้องติดตามสังเกต วิเคราะห์ตีความ และประเมินค่า เป็นการกระทำทางใจ เช่น การคิด การจำ การลืม การเรียนรู้ แรงจูงใจ เจตคติ ความเมตตาหรือความรัก เป็นต้น เรียกว่า “มโนกรรม” พฤติกรรมของมนุษย์ทั้ง ๓ ลักษณะ มิได้อยู่แยกจากกัน แต่ทำงานผสมผสานเป็นจริต หรือจริยาตามลักษณะความประพฤติประจำอยู่ในสันดาน พื้นเพจิต หรือลักษณะอุปนิสัย ๖ ประเภท คือ ราคะจริตโทสจริต โมหะจริต สัทธาจริต

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๑.

^๒ เรียม ศรีทอง, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

พุทธิจิต วิตกจิตในทางจิตวิทยาตะวันตกทั่ว ๆ ไปเรียกลักษณะทั่ว ๆ ไปของบุคคลว่าบุคลิกภาพ (Personality) ซึ่งรวมหมายถึงคุณสมบัติภายในและพฤติกรรมเฉพาะบุคคลโดยรวม^๓

เพียเจท์ (Piaget)^๔ ให้ความหมายพฤติกรรมไว้ว่า พฤติกรรม หมายถึง ลักษณะ ประสพการณ์ของมนุษย์ และหน้าที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ การร่วมมือเกี่ยวกับการจัดเตรียมทางสังคมในเรื่อง ความสนใจและอนามัยของแต่ละบุคคล ความสัมพันธ์ร่วมกันในรูปของสิ่งที่ควรกระทำและสิทธิ

อริสโตเติล (Aristotle)^๕ นักปรัชญาชาวกรีกผู้ยิ่งใหญ่เคยกล่าวไว้ก่อนคริสต์ศักราชว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม เพราะมนุษย์ชอบรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่มเป็นหมู่ เป็นพวก มีการรวมกลุ่ม ประทะสังสรรค์ปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) การกระทำหรือกิริยาอาการที่มนุษย์แสดงออกในแต่ละวัน จึงมีรูปแบบต่าง ๆ และแตกต่างกันออกไป เป็นธรรมชาติของมนุษย์โดยทั่วไปที่จะแสดงกิริยาอาการหรือการกระทำต่าง ๆ ออกมาทั้งในรูปแบบพฤติกรรมภายนอก (Overt behavior) ที่สามารถ สังเกตได้ และพฤติกรรมภายใน (Covert behavior) อันได้แก่ ความรู้สึก การรับรู้ การคิด การจำ และอารมณ์ต่างๆ เป็นต้น

โคลเบอร์ก (Kohlberg)^๖ กล่าวว่า พฤติกรรม หมายถึง การแสดงออกที่มีพื้นฐานมาจาก ความยุติธรรม คือการกระจายสิทธิและหน้าที่ อย่างเท่าเทียมกัน โดยมีได้หมายถึงกฎเกณฑ์ที่ใช้ บังคับกันอยู่โดยทั่วไป แต่เป็นกฎเกณฑ์ที่มีความเป็นสากล ซึ่งคนส่วนใหญ่รับไว้ในทุกๆ

^๓ Gordon Allport , **The Person in Psychology**, (Boston : Beacon Press, 1968), p. 568., อ้างใน พงศ์พัชรา สัมพันธ์รัตน์, “การศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทศเวทีต่อมารดาบิดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ ๒: กรณีศึกษาโรงเรียนทวีธาภิเศก เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^๔ Piaget, **The Moral Judgment of Child**, (London : Routledge & Kegan Raul, 1960), p. 1. อ้างใน พงศ์พัชรา สัมพันธ์รัตน์, “การศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทศเวทีต่อมารดาบิดาของนักเรียนชั้น มัธยมศึกษาปีที่ ๒: กรณีศึกษาโรงเรียนทวีธาภิเศก เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^๕ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, **มนุษย์กับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๕๑๔.

^๖ Kohlberg, L. “Stages and Sequence : The Cognitive Developmental Approach to Socialization”, **Handbook of Socialization Theory and Research**, (Chicago : Rand McNaiiy and Company, 1969), p. 391. อ้างใน พงศ์พัชรา สัมพันธ์รัตน์, “การศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทศเวทีต่อมารดาบิดาของนักเรียนชั้น มัธยมศึกษาปีที่ ๒: กรณีศึกษาโรงเรียนทวีธาภิเศก เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

สถานการณ์ ไม่มีการขัดแย้งเป็นอุดมคติ ดังนั้น พันธะทางจริยธรรม จึงเป็นการเคารพในสิทธิข้อเรียกร้องของผู้อื่นอย่างเสมอภาค และโคลเบอร์ก^๙ เชื่อว่า “ในการวัดขั้นพัฒนาการทางจริยธรรมนั้น จะต้องใช้เหตุผลเชิงพฤติกรรมเพียงอย่างเดียวเท่านั้น”

ซานเดน (Zanden)^๙ กล่าวถึง ความหมายของพฤติกรรมว่า มุมมองและคุณค่าที่เกิดขึ้นโดยวิธีใช้แนวทางของศาสนาและสามารถส่งผลต่อพฤติกรรมของบุคคล

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต^๙ กล่าวถึง พฤติกรรมว่า การกระทำของบุคคล ซึ่งเป็นการแสดงออกในการตอบสนองหรือได้ตอบสนองสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในสภาพการณ์ใด สภาพการณ์หนึ่งที่สามารถสังเกตเห็นได้ ได้ยิน นับได้อีกทั้งวัดได้ตรงกันด้วยเครื่องมือที่เป็นวัตถุวิสัย หรือเป็นปรนัย ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกหรือการตอบสนองนั้น เกิดได้ทั้งภายในและภายนอกร่างกาย เช่น การร้องไห้ การคิดการกิน การอ่านหนังสือ การเดินของหัวใจ การกระตุกของกล้ามเนื้อ เป็นต้น

พรรณราย ทรัพย์ะประภา^{๙๐} ให้ความหมายไว้ว่า พฤติกรรม (Behavior) คือการกระทำใดๆ ก็ตามซึ่งสามารถสังเกตได้โดยบุคคลอื่น หรือโดยการใช้เครื่องมือ พฤติกรรมมิได้หมายความว่าเฉพาะแต่เพียงการแสดงออกทางด้านร่างกายภายนอกเท่านั้น ยังรวมไปถึงการกระทำหรือกิจกรรมภายในความรู้สึกของบุคคลด้วย

ประสาน – ทิพวรรณ หอมพูล^{๙๐} ได้ให้ความหมายของคำว่า พฤติกรรม ไว้ดังนี้

^๙ Kohlberg, L. “Development of Moral Character and Moral Ideology”, in Review of Child Development Research, (Connecticut : Printers, Inc., 1976), p. 32. อ้างใน พงศ์พัชรา สัมพันธ์รัตน์, “การศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูตเวทีต่อมารดาบิดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒: กรณีศึกษาโรงเรียนทวีธาภิเศก เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^๙ James W. Vander Zanden, **Sociology the Core**, 3rd ed., (New York : McGraw-Hill Inc., 1986), p. 323. อ้างใน พงศ์พัชรา สัมพันธ์รัตน์, “การศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูตเวทีต่อมารดาบิดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒: กรณีศึกษาโรงเรียนทวีธาภิเศก เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^๙ สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, **การปรับพฤติกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๒.

^{๙๐} พรรณราย ทรัพย์ะประภา, **จิตวิทยาอุตสาหกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๒.

^{๙๐} ประสาน – ทิพวรรณ หอมพูล, **จิตวิทยาทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร : พิเศษการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๓-๗๔.

๑. หมายถึง การกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งสิ่งมีชีวิตและบุคคลอื่นสามารถสังเกตเห็นได้จากการกระทำกิจกรรมเหล่านั้น ซึ่งมีทั้งทางดีและทางไม่ดี เช่น การหัวเราะ การร้องไห้ เสียใจ การออกกำลังกาย เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ เป็นผลจากกระบวนการทางจิตวิทยา ได้แก่ การสนใจ การเรียนรู้ การจำ การลืม และความรู้สึกนึกคิด เป็นต้น

๒. หมายถึง กระบวนการต่างๆ ของบุคคลที่ปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อมของบุคคลเหล่านั้นออกมาในรูปของการกระทำ หรือการแสดงออกของมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ภายใต้กลไกของความรู้สึกนึกคิดของตนเอง มนุษย์ทุกคนจะมีกระบวนการของพฤติกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ทุกคนจะมีความต้องการและมีสาเหตุของใจเป็นของตนเองอยู่ตลอดเวลา และสามารถตัดสินใจที่จะกระทำการต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกนึกคิดเป็นของตนเอง สิ่งที่ปรากฏออกมานั้นเป็นพฤติกรรมของมนุษย์

กันยา สุวรรณแสง^{๑๒} ได้ให้ความหมายไว้ว่า พฤติกรรม คือ กิริยา อากักร บทบาท ลีลา ท่าทาง การประพฤติ ปฏิบัติ การกระทำที่แสดงออกให้ปรากฏสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทางใดทางหนึ่งใน ๕ ทวาร คือ โสตสัมผัส จักขุสัมผัส ชิวหาสัมผัส เป็นต้น

สงวน สุทธิเลิศอรุณ^{๑๓} ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมว่า หมายถึง การกระทำหรือ กิริยาที่ปรากฏออกมาทางร่างกาย ทางกล้ามเนื้อ ทางสมอง ทางอารมณ์ และทางความรู้สึกนึกคิด ซึ่งโดยปกติมนุษย์และสัตว์ย่อมแสดงออกมาให้เป็นที่สังเกตเห็นได้ชัด และเห็นไม่ได้ชัด ซึ่งขึ้นอยู่กับ การตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่มากระตุ้นเป็นสำคัญ

สร้อยตระกูล (ดิวนานท์) อรรถมานะ^{๑๔} ได้อธิบายความหมายของพฤติกรรมไว้ว่า พฤติกรรม (behavior) นั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นการกระทำหรืออากักรที่แสดงออกของบุคคล (Action) ทั้งนี้รวมถึงการงดเว้นการกระทำด้วย (Inaction) นอกจากนั้นการตัดสินใจที่รู้สึกได้ของบุคคล กลุ่ม หรือองค์การหรือการกระทำที่ซ่อนเร้นแต่พร้อมที่จะแสดงออก อาทิการมีความคิดริเริ่ม ก็นับเป็นการกระทำเช่นกัน ดังนั้น คำว่า “พฤติกรรม” จึงรวมถึงสิ่งที่บุคคล กลุ่มหรือองค์การประพฤติปฏิบัติ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เปิดเผย (Overt behavior) และยังรวมถึงพฤติกรรมที่ยังไม่แสดง ออกหรือ พฤติกรรมซ่อนเร้น (Covert behavior) ทั้งนี้รวมถึงกระบวนการภายในอื่นๆ ได้แก่ ความคิด ความ

^{๑๒} กันยา สุวรรณแสง, จิตวิทยาทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, ๒๕๔๒), หน้า ๘๒.

^{๑๓} สงวน สุทธิเลิศอรุณและคณะ, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : ชัยศิริการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑.

^{๑๔} สร้อยตระกูล (ดิวนานท์) อรรถมานะ, พฤติกรรมองค์การทฤษฎีและการประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓-๑๔.

รู้สึก ทศนคติ เป็นต้น นอกจากนั้น ยังรวมถึงการงดเว้นการกระทำ หรือการไม่แสดงออกทั้งที่ตั้งใจ และไม่ตั้งใจอีกด้วย

ผู้วิจัยสรุปความได้ว่า พฤติกรรม หมายถึง การแสดงออก การกระทำทุกอย่างของมนุษย์ การกระทำ หรือ อากัปกริยาต่าง ๆ ของมนุษย์ที่ปรากฏออกมา ทางกาย วาจา ใจ ที่ถูกต้องดีงาม อันบุคคลอื่น สามารถสังเกตเห็นได้ ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และไม่สามารถสังเกตเห็นได้ โดยการกระทำนั้นมีทั้งดีและไม่ดี อันเป็นผลมาจากการตอบสนองความรู้สึกที่มีต่อสิ่งเร้า

๓.๒ ความสำคัญของพฤติกรรม

นักวิชาการได้กล่าวถึงความสำคัญของพฤติกรรมไว้ ดังนี้

ชัยพร วิชาวุธ^{๙๕} อ้างถึง โคลเบอร์ก (Kohlberg) ที่ชี้ให้เห็นว่า พัฒนาการทางพฤติกรรมของบุคคลจะเป็นไปตามลำดับขั้น จะกระโดดข้ามขั้นไม่ได้ พฤติกรรมแต่ละขั้นเป็นผลของการคิดไตร่ตรอง มีการใช้ข้อมูลในการจัดระเบียบ และพัฒนาการความคิดของตนเองใหม่ ทำให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างความคิดใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม จนเกิดพฤติกรรมใหม่ขึ้นทดแทนที่พฤติกรรมเก่า และพฤติกรรมใหม่จัดอยู่ในขั้นสูงกว่า

เพียเจต์^{๙๖} ได้ศึกษาพฤติกรรมของเด็ก และได้อธิบายว่า พฤติกรรมจะแฝงอยู่ในกฎเกณฑ์ต่างๆ ทุกชนิด และในการเล่นเกมต่างๆ ของเด็กจะต้องมีกฎเกณฑ์ที่เป็นระบบซับซ้อน แอบแฝงอยู่ในเกม โดยให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ของการเล่นเกมของเด็ก

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจจนึก^{๙๗} ได้กล่าวถึง ทฤษฎีพัฒนาการทางพฤติกรรม ของเพียเจต์ไว้ว่า “พัฒนาการของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับความฉลาด ในการที่จะรับรู้กฎเกณฑ์ และลักษณะต่างๆ ทางสังคม พัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคล จึงขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญาของมนุษย์”

^{๙๕} ชัยพร วิชาวุธ, แนวคิดและพัฒนาการใหม่ในการปลูกฝังคุณธรรม, (กรุงเทพมหานคร : จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๒-๔๓.

^{๙๖} Piaget, Jean, *The Moral Judgment of Child*, (New York : Collier Book, 1962), p. 14. อ้างใน พงศ์พัชรา สัมพันธ์รัตน์, “การศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูของเด็กที่ต่อมารดาบิดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒: กรณีศึกษาโรงเรียนทิววิภาสิศ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^{๙๗} ดวงเดือน พันธุมนาวินและเพ็ญแข ประจันปัจจนึก, จริยธรรมของเยาวชนไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐), หน้า ๓๕-๔๐.

สุดใจ บุญอารีย์^{๑๔} กล่าวไว้ดังนี้ ปัจจัยด้านต่างๆซึ่งมีผลต่อการพัฒนาการทางการใช้เหตุผล หรือมีพฤติกรรม ดังนี้ ๑. ระดับอายุ ระดับอายุกับพัฒนาการด้านการใช้เหตุผลนั้นมีความเกี่ยวข้องกันอยู่บ้าง ผู้มีอายุแตกต่างกันมีผลทำให้พัฒนาการแตกต่างกัน แต่ไม่ใช่เกี่ยวข้องกันอย่างแน่นอนตายตัว ทั้งนี้เพราะแต่ละคนจะมีพัฒนาการในอัตราส่วนที่แตกต่างกัน ๒. ระดับสติปัญญา ระดับสติปัญญา กับความสามารถในการใช้เหตุผล เพื่อตัดสินใจปัญหา มีความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน ๓. ความแตกต่างระหว่างเพศ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ให้ทัศนะว่าความแตกต่างระหว่างเพศก็ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่มีผลต่อพัฒนาการด้านการใช้เหตุผลของคน ซึ่ง ฟรอยด์ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า เพศชายมีพัฒนาการสูงกว่าเพศหญิง และหากมีการทำผิดเกิดขึ้น เพศหญิงมักจะเกิดความสำนึกผิด แต่เพศชายมักจะเกิดความกลัว

จากทฤษฎีผู้วิจัยสรุปความสำคัญของพฤติกรรมได้ดังนี้ มนุษย์เป็นคนหนักแน่นมั่นคง มีความขยัน อดทน ต่อสู้เพื่อเอาชนะความทุกข์ความเดือดร้อนได้ด้วยปัญญา โดยใช้เหตุผลของตนเป็นที่พึ่งของตนเองได้

๓.๓ ความเชื่อและพฤติกรรมด้านความกตัญญูทเวทีต่อมารดาบิดาของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอวังน้อย จังหวัดร้อยเอ็ด

๓.๓.๑ ทฤษฎีเกี่ยวกับหลักความกตัญญูทเวที

๑) ประเภทของบุตรธิดา

มนุษย์ที่เกิดมาได้นั้นย่อมกำเนิดโดยมีบิดามารดา เป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูอุปถัมภ์ เมื่อมารดาบิดาทำนุบำรุงเลี้ยงดูบุตรจนเติบโตพร้อมกับการอบรมให้การศึกษาจนบุตรนั้นเจริญวัยวุฒิและคุณวุฒิต่าง ๆ นับว่าท่านได้ทำหน้าที่ของท่านอย่างดีแล้ว ฉะนั้นบุตรธิดาพึงกระทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด เพื่อตอบแทนบุญคุณมารดาบิดา

พระพุทธศาสนาได้แบ่งบุตรออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้

๑. บุตรเกิดจากตน
๒. บุตรเกิดในเขต
๓. บุตรที่เขาให้
๔. บุตรที่อยู่ในสำนัก^{๑๕}

^{๑๔} สุดใจ บุญอารีย์, การฝึกเหตุผลเชิงจริยธรรม : ทฤษฎีและการปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์พัฒนาการหนังสือ กรมวิชาการ, ๒๕๔๑), หน้า ๗๒-๗๓.

^{๑๕} พ.จ. (ไทย) ๓๐ / ๑๒๗ / ๔๒๑.

บุตรประเภทต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้วสามารถแบ่งออกมาเป็นระดับต่าง ๆ ตามลักษณะพิเศษได้อีก ๓ ระดับ คือ

๑. อติชาตบุตร คือบุตรที่มีคุณสมบัติสูงกว่ามารดาบิดา
๒. อนุชาตบุตร คือบุตรที่มีคุณสมบัติเสมอด้วยมารดาบิดา
๓. อวชาตบุตร คือบุตรที่มีคุณสมบัติต่ำกว่ามารดาบิดา^{๒๐}

อติชาตบุตรเป็นบุตรที่มีจริยธรรมสูงกว่าบิดามารดา เมื่อเกิดมาแล้วได้รับการฝึกฝนอบรมดีมีคุณความดีมากกว่าบิดามารดา ช่วยให้องค์ตระกูลมีความเจริญรุ่งเรืองตามไปด้วยเป็นคนมีศักยภาพสร้างชื่อเสียงเกียรติคุณให้องค์สกุล และดำรงวงศ์สกุลให้เจริญก้าวหน้ายิ่งกว่าบิดามารดา เช่น มีทรัพย์อยู่หนึ่งแสนบุตรมาบริหารมีทรัพย์เพิ่มขึ้นเป็นเจ็ดแสน แปดแสน เป็นล้าน ฯลฯ เมื่อมองเข้าถึงสภาพจิตใจภายใน บุตรมีจริยธรรมยิ่งกว่าบิดามารดา ได้แก่ บิดามารดาไม่มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งเป็นคนไม่รู้จักให้ทาน ไม่มีศีล ไม่รู้จักเจริญภาวนา ไม่สนใจให้ทานรักษาศีลเจริญภาวนา ไม่ดำรงตนในศีลประพฤติเบียดเบียนสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้นแต่บุตรเป็นคนไม่ประพฤติเหมือนบิดามารดาเป็นคนมีจริยธรรม มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง รู้จักให้ทาน รักษาศีลเจริญภาวนา ไม่ประพฤติเบียดเบียนสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ เป็นต้น ดังพุทธดำรัสว่า

มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ไม่ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ไม่ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ไม่ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ไม่งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ไม่งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ไม่งดเว้นจากการประทุษร้ายในกาม ไม่งดเว้นจากการพูดเท็จ ไม่งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นผู้ทุศีล มีกรรมเลวทราม ส่วนบุตรของมารดาบิดาเหล่านั้นถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการประทุษร้ายในกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม อติชาตบุตรเป็นอย่างนี้^{๒๑}

อนุชาตบุตร เป็นบุตรที่มีจริยธรรมเสมอกับบิดามารดา เมื่อเกิดมาแล้วได้รับการฝึกฝนอบรมดีมีคุณความดีที่พอให้บิดามารดาปลื้มใจได้ วงศ์ตระกูลอาศัยบุตรเช่นนี้แล้วดำรงอยู่ได้ ไม่ทำให้ตกต่ำแต่ไม่เสริมให้ดีขึ้นได้เพียงแต่รักษาสภาพต่าง ๆ ให้คงเดิม เท่าบิดามารดาเช่น มีทรัพย์อยู่หนึ่งแสนบุตรมาบริหารทรัพย์หมุนเวียนอยู่แค่นั้นไม่เพิ่มไม่ลดไปยิ่งกว่านั้น ด้านในจิตใจไม่เจริญก้าวหน้าไปกว่าที่ผ่านมา บิดามารดาเป็นคนเช่นไร มีอุปนิสัยการประพฤติ การกระทำ และมีคุณธรรมอยู่ในระดับเดียวกับบิดามารดา ดังพุทธดำรัสว่า

^{๒๐} พุ.พ. (ไทย) ๒๕ / ๗๔ / ๔๓๑.

^{๒๑} พุ.พ. (ไทย) ๒๕ / ๗๔ / ๔๓๑-๔๓๒.

มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ จดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ จดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม จดเว้นจากการพูดเท็จ จดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม แม้บุตรของมารดาบิดาเหล่านั้นก็ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ จดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม จดเว้นจากการพูดเท็จ จดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม อนุชาตบุตรเป็นอย่างนี้^{๒๒}

อวชาตบุตร เป็นบุตรที่มีจริยธรรมน้อยกว่าบิดามารดา เมื่อเกิดมาแล้วแม้จะได้รับการฝึกฝนอบรมอย่างไรก็ไม่สามารถพองตนให้ดีขึ้นเสมอเหมือนบิดามารดาได้เป็นคนที่ไม่ยอมรับความดี มีแต่ความประพฤติที่ต่ำทรามเดินทางสายอบายมุขเป็นหนี่ผู้อื่นบิดามารดาต้องขายทรัพย์สมบัติที่มีอยู่เพื่อใช้หนี้หรือแก้ปัญหาที่บุตรก่อขึ้นเป็นบุตรที่สร้างแต่เรื่องทุกข์ยากลำบากใจให้แก่บิดามารดา ทำลายคุณธรรมความดีของวงศ์สกุลให้พินาศไป ไม่มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ไม่ให้ทาน ไม่รักษาศีล ไม่เจริญภาวนา ประพฤติทุจริตทำผิดกฎหมายบ้านเมือง หลงใหลในอบายมุขต่าง ๆ มีติดสิ่งเสพติด ชอบเที่ยวกลางคืน เป็นต้น มีพุทธดำรัสว่า

มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ จดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ จดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม จดเว้นจากการพูดเท็จ จดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ส่วนบุตรของมารดาบิดาเหล่านั้นไม่ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ไม่ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ไม่ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ไม่จดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ไม่จดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม ไม่จดเว้นจากการพูดเท็จ ไม่จดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นผู้มีศีล มีธรรมเลวทราม อวชาตบุตรเป็นอย่างนี้^{๒๓}

ฉะนั้นบุตรธิดาทุกคนจึงควรทำตนให้เป็นอติชาตบุตร หรืออย่างน้อยก็เป็นอนุชาตบุตรจงพยายามอย่างยิ่งที่จะไม่ทำตนให้ตกต่ำลงจนเป็นอวชาตบุตร

๒) คุณสมบัติของบุตรธิดา

บุตรธิดาแบ่งตามความสัมพันธ์ของบุคคลทั้ง ๒ สถานะ คือ สถานะของการเป็นบิดามารดาและสถานะของบุตรธิดา ซึ่งบุตรธิดามีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อบิดามารดาตามหลักจริยธรรม หากบุตรธิดาได้ปฏิบัติก็กล่าวได้ว่า เป็นสัตบุรุษ คือผู้กระทำความดีต่าง ๆ ได้ถูกต้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม

^{๒๒} พ.บ. (ไทย) ๒๕ / ๗๔ / ๔๓๑-๔๓๒.

^{๒๓} พ.บ. (ไทย) ๒๕ / ๗๔ / ๔๓๒-๔๓๓.

บิดามารดาเป็นที่ตั้งแห่งวัตรปฏิบัติ เพื่อให้บุตรเป็นสัตบุรุษบุตรธิดารู้ความประสงค์ของบิดามารดาและสามารถกระทำตามความประสงค์ของบิดามารดาได้รู้ความเหมาะสมเป็นคนบำรุงเลี้ยงบิดามารดาพระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นสัตบุรุษ

สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูลชื่อว่าเกิดประโยชน์เกื้อกูลและเพื่อความสุขแก่คนหมู่มากคือแก่มารดาบิดา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้ มิตร อำมาตย์ และสมณพราหมณ์ เปรียบเหมือนมหาเมฆทำข้าวกล้าทั้งปวงในห้วงองามชื่อว่ามีเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก^{๒๔}

บุคคลที่เป็นสัตบุรุษนั้นต้องมีคุณธรรมแห่งความเป็นสัตบุรุษ ซึ่งเรียกว่าสัปปริสธรรมมี ๗ ประการคือ

๑. เป็นธัมมัญญ คือผู้รู้จักเหตุ
๒. เป็นอัตถัญญ คือผู้รู้จักผล
๓. เป็นอิตถัญญ คือผู้รู้จักตน
๔. เป็นมัตถัญญ คือผู้รู้จักประมาณ
๕. เป็นกาลัญญ คือผู้รู้จักกาลเวลา
๖. เป็นปริสัณญ คือผู้รู้จักชุมชน
๗. เป็นปุคคลัญญ คือผู้รู้จักบุคคล^{๒๕}

นอกจากนี้ยังมีบัณฑิตบัญญัติ คือข้อที่ท่านสัตบุรุษบัญญัติไว้หรือบัญญัติสำหรับคนดีมี ๓ ประการ คือ

๑. ทาน คือการให้
๒. ปัพพชชา คือการถือบวช
๓. มาตาปิตุอุปัฏฐาน คือการบำรุงมารดาบิดา^{๒๖}

การเลี้ยงดูมารดาบิดานั้นต้องรู้เวลาไหนควรเวลาไหนไม่ควร เช่นบิดามารดาที่ชราสุขภาพไม่ดีต้องการอาหารที่อ่อน ๆ เคี้ยวง่ายย่อยง่าย เป็นต้น เป็นบุตรที่อ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ในตระกูล ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย หรือบิดามารดาของตน บุตรควรเป็นคนมีสัมมาคารวะรู้จักกาลที่ต้องเคารพกราบไหว้ บอกกล่าวเมื่อออกจากบ้านว่าไปไหนมาไหนไปกับใครไปเพื่ออะไร สถานที่ที่ไปเสี่ยงต่อภัยใด ๆ หรือไม่และจะกลับมาเมื่อไรก็แจ้งให้บิดามารดาทราบ จะช่วยลดความกังวลทุกข์ใจเมื่อบิดามารดาไม่เห็นบุตรอันเป็นที่รักอยู่บ้าน หากไม่สามารถกลับมาตามที่บอกไว้ได้ก็ควรใช้

^{๒๔} อนุปญจก. (ไทย) ๒๒ / ๔๒ / ๖๗.

^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๓๓๐ / ๓๓๓.

^{๒๖} อนุ.ติก. (ไทย) ๒๐ / ๔๕ / ๒๐๗.

สื่อสาร เช่น โทรศัพท์ โทรมาบอกให้ทราบ และเมื่อกลับเข้าบ้านก็บอกให้ท่านทราบว่ากลับมาแล้ว บิดามารดาจะได้สบายใจ

การสนทนากับบิดามารดาควรเป็นไปด้วยถ้อยคำที่นุ่มนวลสุภาพแฝงไปด้วยความเคารพรัก ไม่ใช่จากที่ก่อให้เกิดความสะเทือนใจ หรือกล่าววาจาเท็จ ส่อเสียด คำหยาบ และคำเพื่อเจือกับบิดามารดา เป็นผู้ที่ระงับอารมณ์ได้ ไม่แสดงอาการก้าวร้าวใส่บิดามารดาของตนต่อคำว่ากล่าว ตักเตือนของบิดามารดาได้

พระพุทธองค์ตรัสลักษณะของสัตบุรุษ โดยยกคำกล่าว ของเทพชั้นดาวดึงส์ ว่าเทพชั้นดาวดึงส์กล่าวถึงนรชนผู้เลี้ยงมารดาและบิดามีปกติประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลเจรจาแต่คำอ่อนหวาน สมานมิตร ละคำส่อเสียดประกอบในอุบายกำจัดความตระหนี่ มีวาจาสัตย์ ครอบงำความโกรธได้นั้นแล้ว เป็นสัตบุรุษ^{๒๓}

การเป็นสัตบุรุษของบุตรธิดานั้นจะเห็นได้อย่างชัดเจน หากบุตรธิดานั้นมีคุณธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งในตน คุณธรรมนี้ คือ ความกตัญญูกตเวที คือ รู้บุญคุณ ความดีของบิดามารดา กตเวที คือ การตอบแทนบุญคุณความดีของบิดามารดา ผู้ที่มีคุณธรรมนี้จะปฏิบัติตามหลักพุทธ จริยธรรมอื่นๆ ได้ดี และเหมาะสมกับสถานะของตน หากไม่มีคุณธรรมแล้ว บุตรธิดานั้นเรียกได้ว่าเป็นอสัตบุรุษ เพราะสัตบุรุษกับอสัตบุรุษนั้นมีความแตกต่างกันที่มีความกตัญญูกตเวทีกับไม่มีความกตัญญูกตเวที เช่น พุทธดำรัสว่า

ภูมิสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ อสัตบุรุษเป็นคนอกตัญญู เป็นคนอกกตเวที ความเป็นคนอกตัญญู ความเป็นคนอกกตเวที อสัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญ ความเป็นคนอกตัญญู และความเป็นคนอกกตเวที ทั้งหมดนี้เป็นภูมิสัตบุรุษ

ภูมิสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ สัตบุรุษเป็นคนกตัญญู เป็นคนกตเวที ความเป็นคนกตัญญู ความเป็นคนกตเวที สัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญ ความเป็นคนกตัญญู และความเป็นคนกตเวที ทั้งหมดนี้เป็น ภูมิสัตบุรุษ^{๒๔}

ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูล ชื่อว่าเกิดเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก คือ มารดา บิดา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้ มิตร อำมาตย์และสมณพราหมณ์^{๒๕}

^{๒๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕ / ๒๕๔ / ๓๓๗.

^{๒๔} อ.จ.ท.ก. (ไทย) ๒๐ / ๓๓ / ๗๗.

^{๒๕} อ.จ.ป.ญ.จ. (ไทย) ๒๒ / ๔๒ / ๖๖ - ๖๗.

อัสตบรูษ เป็นคนอกตัญญู ไม่รู้บุญคุณที่บุคคลอื่นกระทำต่อตน ไม่พยายามที่จะรับรู้ การกระทำที่ดีงามของบุคคลที่กระทำกับตน การกระทำเช่นนี้ บุคคลที่มีความรู้สึกแบบเดียวกัน ย่อมมีความเห็นที่สอดคล้องกัน กลายเป็นกลุ่มคนอกตัญญูกตเวที ที่ไม่ก่อประโยชน์ให้เกิดกับ บุคคลอื่น นอกจากตัวเอง และพวกพ้องของตนเอง

ส่วนอัสตบรูษเป็นคนกตัญญูกตเวที รู้บุญคุณที่บุคคลอื่นกระทำกับตนแล้วกระทำการ ตอบแทนโดยไม่เห็นแก่ตัว ย่อมแสวงหาโอกาสในการตอบแทนบุคคลผู้มีคุณ อัสตบรูษ จึงเป็นบุคคล ที่เกิดมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่บุคคลทั้งหลายมีมารดาบิดา เป็นต้น

บุคคลเป็นอัสตบรูษนั้นจะได้รับผลของการกระทำที่ต่างกัณดังมีพระพุทธดำรัสไว้ดังนี้
คนพาลผู้ไม่เจียมแหลม เป็นอัสตบรูษ ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล

๑. กายกรรมที่มีความเบียดเบียน
๒. วาจากรรมที่มีความเบียดเบียน
๓. มโนกรรมที่มีความเบียดเบียน

ย่อมบริหารตนให้ถูกก้าจัด ถูกทำลาย มีความเสียหายถูกผู้รู้ติเตียนและประสพ สิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก บัณฑิตผู้เจียมแหลม เป็นอัสตบรูษ ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ

๑. กายกรรมที่ไม่มีความเบียดเบียน
๒. วาจากรรมที่ไม่มีความเบียดเบียน
๓. มโนกรรมที่ไม่มีความเบียดเบียน

ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกก้าจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีความเสียหาย ไม่ถูกผู้รู้ติเตียน และ ประสพบุญเป็นอันมาก^{๓๐}

อัสตบรูษเป็นบุคคลที่เขลาไม่ฉลาดเจียมแหลมเขื่อนง่าย ไร้หลักการและเหตุผลที่ดี งามจึงมักถูกชักชวนไปกระทำสิ่งที่ผิดโดยไม่รู้เท่าทัน กลายเป็นผู้ประพฤติดิฉินในบิดามารดา โดย ประการต่างๆ มิไม่เชื่อฟัง ทะเลาะวิวาทกับบุคคลในบ้าน หรือกับบิดาหรือมารดา บางครั้งอาจ ประทุษร้ายบิดาหรือมารดาให้ได้รับความเจ็บปวด บางคนอาจกระทำปิตุฆาต หรือมาตุฆาตได้เมื่อ ตนถูกความเหินผิดเข้าครอบงำ เช่น พระเจ้าอชาตศัตรู ผู้กระทำปิตุฆาต ในสมัยพุทธกาล แม้ต่อมา จะมีความเห็นถูกต้อง มีศรัทธา ได้รับธรรมจากพระพุทธเจ้าก็ไม่สามารถบรรลุธรรมได้เพราะ ผู้กระทำปิตุฆาตมาตุฆาตนั้นห้ามสวรรค์ ห้ามนิพพาน บุตรเช่นนี้เป็นคนที่กระทำให้ตนประสพ บาปอย่างมาก

^{๓๐} อกฺ.ติก. (ไทย) ๒๐ / ๘ - ๘ / ๑๔๖ - ๑๔๗.

ส่วนสัทบุรุษผู้ฉลาดเฉียบแหลมประพาศปฏิบัติถูกต้องในบิฑามารดา มีการเลี้ยงดูเป็นต้นโดยประการต่างๆ เป็นคนมีหลักการ มีเหตุผล และมีสติปัญญา ย่อมกระทำการที่ปราศจากโทษ บุคคลอื่นรู้แล้วสรรเสริญ เช่น สุวรรณสาม ผู้เลี้ยงบิฑามารดาที่ตาบอด แม้ถูกทำร้ายก็ได้รับการช่วยเหลือให้พ้นภัย แม้ในสังคมไทยบุคคลผู้มีความกตัญญูทวาทิที่โดดเด่นก็มีให้ประจักษ์ ผู้ตั้งตนอยู่ในความกตัญญูทวาทิ จึงประสบบุญ ความดีไม่น้อยเช่นกัน ความเป็นคนดีหรือไม่ดีนั้นใช้ความกตัญญูทวาทิเป็นเครื่องวัด หรือเครื่องหมายให้คนรู้ มีพระบาลีว่า นิमितฺตํ สาธุ รูปานํ กตญฺญูกตวาทิตา แปลความว่า ความกตัญญูทวาทิเป็นเครื่องหมายของคนดี การวัดบุตริธิดาว่าเป็นคนดีหรือไม่ดี จึงวัดที่การทำหน้าที่ตอบแทนคุณมารดาบิดา

๓) หน้าที่ของบุตริธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดา ๕ ประการ

เนื่องด้วยบิฑามารดาเป็นผู้มีพระคุณต่อบุตรอย่างมากเหลือที่จะพรรณนาให้ครบถ้วนได้เริ่มต้นแต่ท่านทั้งสองเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตบุตริธิดาขึ้นมา ประคับประคองทะนุถนอมตั้งแต่อยู่ในครรภ์ จนกระทั่งคลอดออกมา บิฑามารดาก็เลี้ยงดูให้การเติบโตตามลำดับ ให้การศึกษา หาทรัพย์มรดกให้บุคคลผู้เป็นบุตรเมื่อทราบความเป็นบิฑามารดาว่าใช่เป็นได้โดยง่าย ต้องทำสิ่งต่างๆ มากมายต้องต่อสู้กับความทุกข์ยากลำบากนานาประการเพื่อบุตริธิดา ในการกระทำหน้าที่ของความ เป็นบิดาและบุญคุณยากลำบากนานาประการเพื่อบุตริธิดา ในการกระทำการบำรุงบิฑามารดาทั้งในเวลาที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ทั้งในเวลาเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว การตอบแทนที่ถือเป็นหน้าที่ของบุตร ตามหลักจริยธรรมนั้น พระพุทธเจ้าทรงดำรัสไว้ใน สังคาสกสูตร ๕ ประการ คือ

๑. ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ
๒. จักทำกิจของท่าน
๓. จักดำรงวงศ์ตระกูล
๔. จักประพาศตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๓๓}

๔) การเลี้ยงดูบิฑามารดา

การเลี้ยงดูบิฑามารดานั้นเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เป็นบุตริธิดาต้องกระทำ เพราะบิฑามารดาบำรุงเลี้ยงบุตริธิดาตั้งแต่ในครรภ์ กระทั่งคลอดออกมา แล้วบำรุงเลี้ยงด้วยน้ำนมจากอกด้วยข้าวปลา และอาหารนานาชนิดจนเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ในขณะที่เดียวกันบิฑามารดาก็ชราทุกวัน ร่างกายอ่อนแอ เรี่ยวแรงถดถอยน้อยลงไปทุกขณะ จึงเป็นหน้าที่ของบุตริธิดาที่ต้องดูแลเอาใจใส่ท่านทั้งสองนั้นให้ดี โดยสามารถปฏิบัติได้ดังนี้

^{๓๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

๑. การเลี้ยงดูด้านร่างกาย

การเลี้ยงดูด้านร่างกาย ได้แก่ การอุปฐาก เอาใจใส่ดูแลท่าน ด้วยปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อร่างกายได้แก่

๑) อาหาร จัดหาอาหารที่เหมาะสมกับวัย ที่บิณฑาคารรับประทานได้ให้ รับประทานอาหารที่มีรสเลิศ อาหารที่มีคุณค่าทางด้านโภชนาการ หรือที่ดีที่บุตรแสวงหาได้คอยดูแล ขณะรับประทานอาหารคอยพูดคุยสนทนาถามรสของอาหาร เป็นต้น เมื่อบิณฑาคาร รับประทานเสร็จแล้วจึงเก็บภาชนะล้าง

๒) เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม จัดหาหรือซื้อให้ในโอกาสต่างๆ โดยเลือก เสื้อผ้าที่เหมาะสมกับวัย กับฤดูกาลเพื่อให้ร่างกายได้รับความสบายอบอุ่น เครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับบิณฑาคาร ต้องสะอาดเหมาะสมกับสภาพร่างกายของท่าน เวลาที่เสื้อผ้าสกปรกนำไปซักทำความสะอาดให้

๓) ยารักษาโรค คือ ดูแลเอาใจใส่ในสุขภาพอนามัยของท่าน นำไปตรวจเช็คร่างกาย นำไปพบแพทย์รักษาพยาบาลในคราวป่วยไข้ โดยไม่คิดว่าจะต้องสิ้นเปลืองเงินทองเท่าไร เพราะบิณฑาคารมีคุณค่าเหนือกว่าเงินทองหรือสิ่งใดๆ ทั้งปวง และต้องคอยเฝ้าดูแลบิณฑาคารไม่ทอดทิ้งให้บิณฑาคารว่าเหว่ ไม่พูดเสียงดัง ขณะท่านกำลังป่วยไข้ไม่สบาย เวลาบิณฑาคาร อาเจียน หรืออุจจาระปัสสาวะราดรดเสื้อผ้า ก็ต้องพยายามจัดล้างจัดซักอย่างไม่รังเกียจ หรือเปลี่ยนผ้าใหม่ให้ด้วยมือของตนเองด้วยความเต็มใจ ให้เหมือนกับที่มารดาบิดากระทำบุตรและธิดาสมัยยังเป็นทารก

๔) บ้าน หรือที่อยู่อาศัย จัดให้บิณฑาคารอยู่ที่ดีๆ มีอากาศถ่ายเทสะดวก ไม่อับ สะอาด และจัดที่นอน บริเวณที่ท่านอยู่ให้ดีไม่ให้สกปรกหรือมากด้วยสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ

การเลี้ยงดูด้านร่างกายด้วยปัจจัย ๔ เป็นความจำเป็น หากบุตรไม่ใส่ใจ ไม่เลี้ยงดูแล้วใครจะใส่ใจเลี้ยงดู ผู้เป็นบุตรจึงควรใส่ใจดูแลโดยสม่ำเสมอ แม้จะมีกิจธุระใดก็ต้องพยายามปลีกเวลามาดูแล ต้องหาโอกาสไปเยี่ยมเยียน ไม่รอโอกาส เพราะการรอโอกาสอาจไม่มีโอกาสก็ได้ บุตรบางคนรู้บุญคุณบิณฑาคาร แต่ไม่มีโอกาสได้กตเวทิตาการตอบแทน ต้องเสียใจ เพราะบิณฑาคารได้จากโลกนี้ไปแล้ว เพียงการทำบุญอุทิศให้ไหนเลยจะชื่นใจเท่าการบำรุงดูแลในขณะที่บิณฑาคารยังมีชีวิตอยู่

ถ้าบุตรไม่ใส่ใจดูแลบิณฑาคาร ละเลยต่อบิณฑาคารแล้ว คงดีสู้ไม่เท่าไม่ได้ มีคำกล่าวว่า “ไม่เท่าของคนเฒ่า ดีกว่าลูกเฒ่าอกตัญญู”^{๓๒} เพราะไม่เท่านั้นเป็นสิ่งช่วยผู้ที่ชราเวลาถูกใช้ ไม่เท่ายันพื้นพุงกายลูกได้ ในคราวที่ชวนเชจะล้ม ใช้ไม้เท้ายันกันมิให้ล้มได้ หรือหากพลาดล้ม

^{๓๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๐๐/๒๔๘ - ๒๕๐.

ลงไปก็ยังใช้ไม้เท้ายันพื้นพยุงกายลุกขึ้นยืน และเดินต่อไปได้ ในที่นี้ยังคงสามารถใช้ไม้เท้าคำทางเดินไปได้ หากมีหลุมในหนทางที่เดินไป ไม้เท้ายังใช้วัดหรือหยั่งคุได้ ป้องกันมิให้พลาดพลั้งตกลงไปจนเกิดอันตราย หรือมีสิ่งกีดขวางกั้นทางเดิน ผู้ชรานัยน์ตามีคมัว มองอะไรไม่ค่อยเห็น ไม้เท้ายังช่วยบอกให้รู้ และสามารถหลบหลีกได้ แม้มีสัตว์ร้าย จะเข้ามาขบกัดทำร้ายไม้เท้ายังใช้ป้องกันและขับไล่สัตว์เหล่านั้นมิให้เข้ามาทำร้ายได้

ในการบำรุงเลี้ยงบิดามารดานั้นพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า แม้บุคคลนั้นเป็นพระภิกษุก็ต้องเลี้ยงดู ในอรรถกถาเกสัชชกรณวัตถุ ตติยปาราชิกกล่าวว่า “ถ้าภิกษุนำมารดาไปยังวิหารปรนนิบัติอยู่หรืออยู่ถูกต้องพึงทำบริกรรมทุกอย่าง พึงให้ของเคี้ยวของบริโภคด้วยมือตนเอง ส่วนบิดา ภิกษุพึงทำกิจทั้งหลายมีการให้อาบน้ำ และการนวด เป็นต้น บำรุงด้วยมือของตนเหมือนอย่างบำรุงสามเณร ฉะนั้น” แมื่อนามภิกษุบิดา (บิดาที่ภิกษุยังมีได้แต่ต้อง) ภิกษุให้แก่บิดามารดา ก็ไม่เป็นอาบัติ ไม่เป็นการยังสัทธาไทยให้ตกไปหรือไม่ให้เสียสัทธา ภิกษุให้สิ่งของของตนแก่บิดามารดาของตนโดยนำไปให้เอง หรือให้คนอื่นนำไปให้ก็ได้ หรือเรียก บิดามารดามารับเอง ใช้คนอื่นไปเรียกท่านให้มารับเอา ก็ได้ไม่เป็นอาบัติ^{๓๓}

ในอนุฎีกาวิมตินิพนธ์กล่าวว่า ให้สิ่งของแก่บิดามารดาด้วยคิดว่า “ท่านทั้ง ๒ จักขายสิ่งเหล่านี้เลี้ยงชีพ” ย่อมควรเห็นได้ว่า การบำรุงเลี้ยงบิดามารดานั้น แม้บุตรเป็นภิกษุ ยังต้องกระทำ หากบิดามารดาปรารถนา หรือบิดามารดาไม่มีใครดูแลเอาใจใส่เลี้ยงดู ภิกษุสามารถนำบิดามารดาเลี้ยงดูเองได้ นำอาหาร และสิ่งของต่างๆ ที่ได้มาให้แก่บิดามารดาได้ ไม่เป็นอาบัติ

บิดามารดาผู้อ่อนนุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่า พรหม บุรพาจารย์และอาหุไนยบุคคลของบุตร เพราะเหตุนี้ บัณฑิตพึงน้อมสการ และสักการะบิดามารดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ และการล้างเท้าเพราะการปรนนิบัติบิดามารดานั้นบัณฑิตจึงสรรเสริญในโลกนี้เองเขาตายไปแล้วบันเทิงในสวรรค์^{๓๔}

ดังนั้น ทางด้านร่างกายนี้ บุตรธิดาพึงกระทำการตอบแทนบุญคุณบิดามารดาให้สมบูรณ์ตามศักยภาพ ความสามารถของตน บิดามารดาถือเป็นปูชนียบุคคลของบุตร ในฐานะผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูมาแต่คลอดจนเติบโตใหญ่ บรรดาบุคคลและวัตถุที่ควรบูชา เป็นผู้มิอุปการคุณ ในฐานะเป็นบุพการี เป็นพระประจำตัวบุตร จัดเป็นเนืองนาบุญของบุตร

อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของเครื่องยินดี ที่ให้ผู้รับการบูชา เกิดโสมมณัส ปีติความอิ่มใจ เช่น บุตรระลึกถึงคุณของบิดามารดา และบูชาท่านด้วยดอกมะลิ หรือบูชาท่านด้วย

^{๓๓} พระสิริมังคลาจารย์, มังคลัตถทีปนีแปลเล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๓๖, หน้า ๒๐๕ - ๒๑๒.

^{๓๔} อภ.พูก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓.

ปัจจัย ๔ ตามที่ท่านประสงค้อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ที่อาศัย และยาบำบัดโรค ที่คัดสรรแล้วว่าเหมาะสม

บุตรธิดาต้องเคารพบูชาบิดามารดาดังมีพุทธคำรัสตรัส ว่า กุลบุตรในโลกนี้สักการะเคารพ นับถือ บูชามารดาบิดาด้วยโศกทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรมมารดาบิดา ผู้ได้รับการสักการะเคารพ นับถือ บูชาแล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรผู้อันบิดามารดาอนุเคราะห์แล้ว พึงหวังได้ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย^{๓๕}

๕) การเลี้ยงดูด้านจิตใจ

การบำรุงเลี้ยงทางจิตใจ คือ เลี้ยงหัวใจด้วยการประพฤติปฏิบัติตนเป็นบุตรดีที่ประทับใจ ประครองจิตใจของบิดามารดาให้มีโสมนัสอยู่เสมอ ไม่ให้ท่านต้องทุกข์ใจ ลำบากใจ ตรอมใจ หรือกระทำจิตใจ ของบิดามารดาให้หม่นหมองเพราะปัจจุบันบุตรบางคนประพฤติตนไม่ดี ไม่รักษาน้ำใจบิดามารดา เป็นคนเอาแต่ใจตน ไม่อยู่ในโอวาท ไม่รับฟังคำบอก คำเตือนของบิดามารดา แม้ในการเลี้ยงทางกายด้วยวัตถุต่างๆ นั้นต้องมีทางจิตใจเจืออยู่ด้วยตลอดเวลา ในขณะที่ปัจจัย ๔ ต้องให้ด้วยความเคารพ ด้วยรักษา ด้วยความรัก ด้วยการบูชา ดังนักปราชญ์กล่าวว่า

หากบุตรเพียงแต่เลี้ยงดูบิดามารดาด้วยให้อาหารอย่างเพียงพอ มีที่ให้อยู่อาศัย มีเสื้อผ้าให้สวมใส่ นำไปรักษายามเจ็บป่วย และมีความรัก แต่ปราศจากความรู้สึกเคารพและเชื่อฟังอย่างลึกซึ้งต่อบิดามารดา ความสัมพันธ์ที่เขามีต่อบิดามารดาจะไม่แตกต่างจากความสัมพันธ์ที่เขามีต่อสัตว์เลี้ยงในบ้าน^{๓๖}

การเคารพ และเชื่อฟังบิดามารดาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้บิดามารดาสบายใจภูมิใจ เป็นการบำรุงเลี้ยง ทางด้านจิตใจด้วย เพราะว่า บุตรที่ประเสริฐที่สุด ก็บุตรที่เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา ปณิบัติบิดามารดา บุตรอาจจะแสดงอาการดื้อรั้นอย่างสุภาพเป็นบางครั้ง แต่ถ้าเห็นว่าการเห็นของตนถูกละเลย ก็ควรจะแสดงความเคารพเชื่อฟังบิดามารดาต่อไป อย่าได้แสดงความไม่สุภาพออกมาเป็นอันขาด ไม่ว่าบิดามารดาจะทำให้ได้รับความกระวนกระวายใจหรือความทุกข์ยากใจ อย่างไรก็ตาม ควรเอาใจใส่ดูแลบิดามารดา โดยไม่บ่นหรือพลั้งวาจาที่ไม่ดีออกมา

ปฏิบัติบูชา คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติต่อบิดามารดาด้วยดี มีแสดงความเคารพ เชื่อฟัง ขยัน ไม่ดื้อ ค้างตนอยู่ในโอวาทของท่าน เสริมสร้างตนให้มีคุณธรรมสูงขึ้น มากขึ้น ปฏิบัติตนดี ไม่ประพฤติ สิ่งที่เกี่ยวข้อง นับเป็นการปฏิบัติบูชา ในพรหมกสูตรพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

^{๓๕} อกุ.ปญจก. (ไทย) ๒๒ / ๕๘ / ๑๐๕ - ๑๐๖.

^{๓๖} วุฒิชัย มูลศิลป์ และจันทน์ อติวัฒน์สิทธิ์, จรรยาสุภาพชนในทัศนะของขงจื้อและปราชญ์ท่านอื่น ๆ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นอ้อย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘.

ภิกษุทั้งหลาย บุตรของสกุลใดบูชาบิดามารดาในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามิพรหม.. มิบุรพเทพ มิบุรพาจารย์..มีอาหุไนยบุคคล^{๓๓}

บุตรพึงเข้าใจว่าสกลกายของตน ที่เป็นอย่างนี้เนื่องมาจากบิดามารดา ส่วนตัวของเราแท้ มีแต่วิญญาณจิตที่เรียกว่าปฐิสณจิต กับกุศลอกุศลเป็นผู้อุปถัมภ์ให้ประณีต และไม่ประณีตเท่านั้น ตัวของเราชาตินี้ต้องถือเอาความว่า แบ่งมาจากบิดามารดา มาเป็นสกลกายของตนตามธรรมเนียมจนถึงคลอด เมื่อคลอดมาแล้ว ยังต้องดื่มน้ำนมของมารดา บำรุงร่างกายของตนเจริญขึ้นตามลำดับ ในสมัยยังหาเลี้ยงตนเองไม่ได้ ต้องอาศัยบิดามารดาเลี้ยงชีวิต สกลกายนี้จึงเนื่องอยู่กับบิดามารดา ให้เห็นว่าบิดามารดามีอยู่ในตนตลอดเวลา ส่วนที่แบ่งให้เราแล้วตัวเรายังมีอยู่ตราบใด ก็ชื่อว่าท่านยังอยู่ตราบนั่น อวัยวะทุกส่วนของร่างกาย บุตรชาตินั้น ได้มาจากบิดามารดา ซึ่งคำนวณค่าไม่ได้ แม้ดวงตาข้างหนึ่ง หากมีคนให้เราถึงแสนบาท เชื่อว่าเป็นบุตรธิดาไม่กล้าขายนั้น คือ บิดามารดาให้สิ่งที่มีค่าที่สุด กระทั่งประมาณด้วยราคาไม่ได้ ถ้าผู้ที่เป็นบุตรธิดาคิดไว้อย่างนี้ การอุปฐากก็เกิดอุปนิสัยด้วยอามิส และการปฏิบัติ ก็จักไม่รังเกียจและจักไม่กล้ากระทำความชั่ว เพราะเห็นแก่บิดามารดา การไม่ทำความชั่ว ชื่อว่าเป็นการบูชา บิดามารดาด้วยการปฏิบัติบูชา ลักษณะการบูชา มีอยู่ ๔ ประการ คือ^{๓๔}

๑) ตักการะเคารพ ตักการะนี้ ในความหมายของกิริยา คือ การทำดี การแสดงกิริยาสุภาพ เช่น ไม่แสดงอาการเดินกระต๊อเท้าใส่ กล่าววาจาสุภาพ ไพเราะ นุ่มนวลแฝงด้วยความเคารพ และใจสุภาพ คือ ไม่แสดงอาการปิ่นปึงใส่ หรืออารมณ์ไม่ดีกับท่าน มีความรู้สึกที่ดีงามเคารพบิดามารดา

๒) ครุการะ หมายถึงความรักความห่วงใย บุตรที่ความรักความห่วงใยในบิดามารดา พยายามรักษาน้ำใจ กระทำตนให้เป็นທີ່เบาใจของบิดามารดา ประพฤติตนให้เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย อยู่ในโอวาทของบิดามารดา

๓) มานนา แปลว่า ความนับถือ ยกย่องเชิดชู คือ มีกิริยาวาจาที่ดีงาม ประพฤติตนยกย่องเชิดชูรักใคร่ยำเกรงบิดามารดา ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยาม ไม่นินทา ไม่ทะเลาะโต้เถียงบิดามารดา คือกล้าที่จะบอกกับบุคคลอื่นว่า บุคคลนี้เป็นบิดามารดาของตน

๔) วันทนา การเคารพ กราบไหว้และชมเชย ท่านกล่าวว่าชมเชยคุณความดีของบิดามารดา คือกล้าที่จะกล่าวหรือพรรณนาคุณงามความดีของบิดามารดา

^{๓๓} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐ / ๓๑ / ๑๘๓.

^{๓๔} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมชโร), มงคลยอดชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: องค์การคำคุณฐา), หน้า ๖๕.

๖) การเล็งดูด้านทฤษฎีสติปัญญา

การตอบแทนพระคุณของบิดามารดาได้นั้น ในขั้นที่สูงที่สุด ทางพระพุทธศาสนายกย่อง คือ พยายามเปลี่ยนทัศนคติของบิดามารดาที่เป็นมิจฉาทิฎฐิให้เป็นสัมมาทิฎฐิ คือ จากความเห็นผิดมาสู่ความเห็นถูกต้อง ดังนี้

ส่วนบุคคลใดให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีศรัทธา สมาทาน ตั้งมั่นดำรงอยู่ในสัทธาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา) ให้บิดามารดาผู้ทุศีล สมาทาน ตั้งมั่นดำรงอยู่ในศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล) ให้มารดาและบิดาผู้ตระหนี่ สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในจาคสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ) ให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีปัญญาสมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในปัญญาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยปัญญา) ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล การกระทำอย่างนั้นชื่อว่าบุตรได้ทำและทำตอบแทนแก่มารดาและบิดา^{๓๕}

บิดามารดาที่เป็นสัมมาทิฎฐิ มีสติ มีปัญญาอยู่แล้วให้มีโอกาสในการประพฤติธรรมให้ยิ่งขึ้นไป ให้บิดามารดามีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เพราะเมื่อบิดามารดาถึงธรรมด้วยปัญญามีธรรมที่พึง ไม่สร้างกรรมชั่วด้วยตนเอง ย่อมเป็นการปิดทางแห่งอบายภูมิ คือ แม้สิ้นชีวิตก็ไม่ไปเกิดในอบายภูมิ ๔ มินรก เปเรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน แต่จะเลื่อนชั้นตนเองเป็นอริขณ เป็นพระอริยบุคคลพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ด้วยการพยายามให้บิดามารดาดำรงอยู่ในฐานะ อย่างนี้ บุตรจึงเชื่อว่าเป็นการตอบแทนที่แท้จริง

การตอบแทนที่ดีอีกวิธีหนึ่ง คือ ในสังคมชาวพุทธโดยเฉพาะสังคมไทยพุทธ บิดามารดาที่มีบุตรชายก็หวังว่าจะได้บวชในพระศาสนา การบวชนี้เป็นการช่วยปิดทางอบายให้บิดามารดาเพราะพระลูกชายได้ศึกษาธรรมแล้วนำมาแสดงแนะนำบิดามารดาให้ละเว้นจากอกุศลธรรมต่างๆ ดำเนินชีวิตไม่ผิดพลาดเคลื่อนไปจากธรรม เป็นการชักชวนบิดามารดาให้มีศีล มีธรรม ซึ่งจะปิดทางอบายได้ด้วยการกระทำดีอันเป็นที่พึงของบิดามารดา

อนึ่ง การบวชนั้นเชื่อว่าเป็นการกระทำคนให้เป็นคนดี เมื่อบุตรนั้นเป็นคนดี บิดามารดาย่อมเบาใจ เย็นใจเหมือนได้ขึ้นสวรรค์ การกระทำตัวของบุตรให้เป็นคนดีที่สุด จนกระทั่งเป็นผู้บริสุทธิ สะอาดหมดจดจากกิเลส สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ก็เชื่อว่าตอบแทนบุญคุณของบิดามารดาได้ เพราะเนื้อตัวของเรานี้ล้วนเป็นของที่ไดมาจากบิดามารดาทั้งสิ้น

วิธีการตอบแทนบิดามารดา คือ

๑. การเล็งดูด้านร่างกาย เป็นการเล็งดูด้วยปัจจัย ๔ มี อาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม บ้านที่อยู่อาศัย และยามเจ็บป่วยดูแลเอาใจใส่เข้าไปพบแพทย์เพื่อรักษาพยาบาล ฝ้าดูแลยามป่วยใช้เป็นต้น

^{๓๕} อจ.พท. (ไทย) ๒๐/๓๔/๗๘.

๒. การเลี้ยงดูด้านจิตใจได้แก่ การประพุดิตนอยู่ในโอวาทมีโอวาทมีความพยายามอดทนเชื่อฟังคำสั่งสอนบิดามารดา ขยันปฏิบัติตาม เคารพกราบไหว้ สักการบูชาบิดามารดาด้วยความเต็มใจ ไม่ดื้อกระด้าง ไม่สร้างปัญหาให้บิดามารดาต้องทุกข์ใจ รู้จักใช้วาจาให้บิดามารดาสุขใจสบายใจ

๓. การเลี้ยงดูด้านทฤษฎีสติปัญญา ด้วยการเชยชวนบิดามารดาให้ประพุดิตธรรมให้มีศรัทธา มีศีล มีจาคะ และมีปัญญาแก้ความทุกข์ ความเศร้าหมองของจิตใจ ได้เชยชวนบิดามารดาให้เป็นผู้เข้าถึงธรรม เป็นพระอริยบุคคลพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง หรือบุตรธิดานั้นกระทำตนเองให้เข้าถึงธรรม บริสุทธิ์สะอาดหมดจดจากกิเลส สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลด้วยตนเอง เชื่อว่าเป็นการตอบแทนบิดามารดาที่ดีที่สุด

๑). การช่วยทำกิจธุระของบิดามารดา

บุตรธิดาต้องเอาใจใส่ในกิจธุระของบิดามารดาประหนึ่งว่าเป็นงานของตนเอง ช่วยทำงานของท่านให้เท่ากับงานของตนเอง การงานอะไรเป็นธุระของบิดามารดาที่จะช่วยได้ ไม่ควรปล่อยให้บิดามารดาทำเอง บุตรธิดาต้องทำแทน แม้งานบางอย่างพอจะทำเองได้ ก็ให้อินดีทำอย่าให้ถึงกับให้ท่านออกปากใช้ หรือเมื่อบิดามารดาใช้ก็รับทำด้วยความยินดี ไม่ผัดผ่อนว่าเดี๋ยวก่อน รอก่อน เป็นต้น และกระทำให้ดูถูกต้อง สะอาด เรียบร้อย ไม่ฝืนใจ หรือกระทำอย่างเสียไม่ได้ เพราะการกระทำเช่นนั้นจะกลายเป็นโทษ บุตรธิดาต้องเอาใจใส่ในกิจธุระของบิดามารดาดังรากไม้ งดัญญา ไม้ที่ถอดอกกับอุปสรรคที่จะเข้ามาขวางทำให้จิตใจไม่มั่นคง คือ เป็นผู้พร้อมที่จะแบ่งเบาระความเหนื่อยยากของบิดามารดาตลอดเวลา

๑. กิจภายในบ้าน ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของบิดามารดาภายในบ้านกิจหน้าที่เช่นนี้ บุตรธิดา ต้องพยายามช่วยท่านทำงานตามสมควรแก่กำลังของตนเอง เช่น เมื่อยังเป็นเด็ก เมื่อกลับจากโรงเรียน ก็ควรช่วยบิดามารดากวาดบ้าน ถูเรือน รดน้ำต้นไม้ ปรุงอาหาร ซักผ้า ล้างถ้วยชาม หรือ กรอกน้ำใส่ตู้เย็น ล้างห้องน้ำ เป็นต้น ตามสมควรแก่กรณีที่เราพอจะกระทำได้

เมื่อโตแล้วก็ช่วยทำงานที่หนักหรือภาระสำคัญๆ ต่อไป คืองานใดๆ ที่เป็นภาระของบิดามารดาแล้ว ต้องพยายามทำทุกอย่าง คือ ต้องถือว่าเป็นหน้าที่ที่เราต้องกระทำแทนท่านโดยตรง ไม่ประพุดิตนเป็นคนขี้เกียจ เช่น บิดามารดาให้ทำงานสิ่งนี้ไม่ทำหรือยังทำไม่เสร็จ หนีไปเที่ยวเสีย เห็นแก่ความสุข ความสำราญของตนอย่างเดียว ไม่ช่วยเหลือบิดามารดานั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ

๒. กิจภายนอกบ้าน หมายถึงหน้าที่การงานที่ต้องกระทำนอกบ้าน ได้แก่ อาชีพที่ต้องออกไปกระทำนอกบ้าน หรือกิจที่เป็นสาธารณะประโยชน์กิจบางอย่างบุตรธิดา ไปช่วยได้ กิจ

บางอย่างไม่สามารถไปช่วยได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในกิจนั้นๆ หรือกิจที่เป็นอาชีพ เช่น ถ้าขาย เป็นต้น บุตรธิดาไม่เป็นคนดูดาในกิจต่างๆ เช่นนี้ บิดามารดาย่อมสบายกายสุขใจ

๓. ไม่เพิ่มภาระให้บิดามารดาหนักใจ บิดามารดานั้นเป็นผู้ที่มีภาระหน้าที่การงานมากอยู่แล้ว ทั้งการงานภายในบ้าน อีกทั้งการงานที่ต้องไปกระทำนอกบ้าน ซึ่งเป็นการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว สร้างฐานะทรัพย์สมบัติไว้ให้บุตร หากว่าบุตรประพฤติไม่เรียบร้อยเป็นคนเกรงไม่ใส่ใจในการศึกษาพัฒนาตนเองให้มีความรู้มีศักยภาพ ไม่สนใจโอวาทการกล่าวสอนของบิดามารดา ไม่นำโอวาทคำสั่งสอนนั้นมาประพฤติปฏิบัติ บอกกล่าวไม่ค่อยได้นั้น ย่อมเป็นที่หนักใจเป็นภาระที่หนักอกของบิดามารดา ประสิทธิภาพในการทำงานของบิดามารดาลดลง รายได้ย่อมน้อยลงไปด้วย ยิ่งบุตรไม่รู้จักประหยัด ใช้จ่ายไม่รู้จักประหยัด ยิ่งเป็นภาระ และเป็นปัญหาที่หนักใจของบิดามารดา ประสิทธิภาพในการทำงานของบิดามารดาลดลง รายได้ย่อมน้อยลงไปด้วย ยิ่งบุตรไม่รู้จักประหยัด ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยด้วยแล้ว ยิ่งเป็นภาระ และปัญหาที่หนักใจของบิดามารดา

ดังนั้น บุตรจึงควรช่วยทำกิจธุระของบิดามารดา ทั้งภายในบ้าน ภายนอกบ้าน ด้วยความสมัครใจ ตามกำลังและสติปัญญาของตน เป็นการแบ่งเบาภาระของบิดามารดา มีความยินดีเมื่อบิดามารดาใช้งาน และไม่ควรกระทำตนให้เป็นภาระที่หนักใจให้กับบิดามารดา เป็นบุตรที่เชื่อฟังโอวาท ประพฤติปฏิบัติตาม ไม่คือกระด้างต่อบิดามารดาเพียงเท่านี้ก็เชื่อว่าเป็นการช่วยกิจธุระของบิดามารดา

๒) การดำรงวงศ์สกุล

การดำรงวงศ์สกุลหรือวงศ์ตระกูลคำว่าตระกูลนี้ในปัจจุบันมีคำที่เข้าใจง่ายๆ คือ นามสกุล ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ว่า บุคคลนั้นสืบเชื้อสายมาจากวงศ์ตระกูลใด จึงเป็นความประสงค์อันสำคัญของบิดามารดาที่ได้พยายามเลี้ยงบุตรให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ด้วยความมุ่งหมาย ว่าบุตรธิดาจะรักษานามสกุล เกียรติยศชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลให้คงอยู่มิให้เสียหาย และบุตรธิดาจะปกครองทรัพย์สมบัติวงศ์สกุลต่อไป วงศ์สกุลเป็นที่นับถือกัน ผู้ที่ต้องการบุตรธิดาก็เพื่อให้สืบวงศ์สกุล พวกพราหมณ์ถือกันเป็นข้อสำคัญว่า ถ้าใครไม่มีบุตรชายเป็นบาปมากชาวจีนก็เช่นกัน ต้องการบุตรชายเอาไว้สืบแซ่ หรือเชื้อสาย บุตรธิดาจึงต้องรักษาวงศ์ตระกูลให้ตั้งมั่นอยู่ยั่งยืนมีความเจริญรุ่งเรือง บุตรธิดาพึงคำนึงถึงความมุ่งมั่นปรารถนา ความยากลำบากของบิดามารดาที่ได้รักษาวงศ์ตระกูลให้ยืนยาวมาจนถึงรุ่นของตน บิดามารดาใช้ชีวิตอย่างถูกต้องดำรงตนอยู่ในธรรม บุตรธิดาต้องเดินตามการดำเนินชีวิตของบิดามารดานั้น เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายอันดีงามของชีวิต เรียกว่าเดินตามทางของผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นการสืบทอดต่อเชื้อสายวงศ์สกุลแห่งความดีมิให้หายขาด บุตรธิดาต้องพยายามทำความดีตามแบบอย่างบิดามารดาที่ได้ประพฤติ นำเอาการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องของบิดามารดา หรือของบรรพบุรุษมาศึกษาเป็นบรรทัดฐานใช้ในชีวิตประจำวันของตน

๑. ความสมบูรณ์ด้วยวัตถุสมบัติ

บุตรต้องสืบต่อวงศ์ตระกูลไว้มิให้ล้มละลายในช่วงของตน โดยไม่ทำลายทรัพย์มรดกที่มีประจำวงศ์สกุล ที่บรรพบุรุษได้สร้างสมมา รวมทั้งรักษาและการกระทำให้เพิ่มทวีคูณขึ้นด้วย เว้นจากเหตุที่ทำให้ตระกูลตั้งอยู่ได้ไม่นาน

๑. เหตุที่ทำให้ตระกูลเสื่อม ตั้งอยู่ได้ไม่นาน ๔ ประการ

๑. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว

๒. ไม่ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า

๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค

๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษทุศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน^{๔๐}

พระผู้มีพระภาคยังตรัสต่อไปถึงเหตุแห่งความเจริญ และความมั่นคงแห่งวงศ์ตระกูลว่า ภิภุชทั้งหลาย ตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความเป็นใหญ่ใน โลกทรัพย์แล้ว ย่อมตั้งอยู่ได้นาน เพราะสาเหตุ ๔ ประการ หรือสาเหตุใดสาเหตุหนึ่ง ๒ เหตุที่ทำให้ตระกูลเจริญตั้งอยู่ได้นานประกอบด้วย

๑. แสวงหาพัสดุที่หายไป

๒. ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า

๓. รู้จักประมาณในการบริโภค

๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษมีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน^{๔๑}

ฉะนั้น บุตรทุกคนจึงควรทำตนเป็นบุตรที่ดีธำรงรักษาสมบัติของตระกูลไว้ และกระทำให้ดียิ่งขึ้นๆ ขึ้นไปอีก เช่น ตระกูลเคยมีไร่นาทรัพย์สมบัติอย่างไร บุตรรักษาไว้ได้ไม่เสียหายหรือหมดไปอย่างไรประโยชน์ และเพิ่มเติมเสริมสร้างให้เจริญงอกงามเพิ่มพูนขึ้นไป

๒. ความสมบูรณ์ด้วยธรรม

ธรรมสมบัติเป็นคุณธรรมประจำตระกูลที่เคยประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นเกียรติเป็นชื่อเสียงที่ดั่งามของวงศ์ตระกูล ถือว่าเป็นทรัพย์ภายใน เป็นอริยทรัพย์ เป็นทรัพย์อันประเสริฐติดตัวอยู่ภายในใจ มีคุณค่ามากกว่าทรัพย์ภายนอก เช่น แก้วแหวน เงินทอง เป็นต้น เพราะโจรหรือผู้อื่น ลักขโมยแย่งชิงไปไม่ได้ ไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายต่างๆ ทำใจให้ไม่ให้อ้างว้างยากจน และทำให้เป็นคน ประเสริฐอย่างแท้จริง เรียกว่า อริยทรัพย์มี ๗ ประการ คือ

๑) สัทธาณะ (ทรัพย์คือศรัทธา)

๒) สीलธนะ (ทรัพย์คือศีล)

๓) หิริธนะ (ทรัพย์คือหิริ)

^{๔๐} อญ.จตุกก. (ไทย) ๒๑ / ๒๕๘ / ๓๗๕.

^{๔๑} อญ.จตุกก. (ไทย) ๒๑ / ๒๕๘ / ๓๗๖.

๔) โอดตปปะระณะ (ทรัพย์คือโอดตปปะ)

๕) สุตระณะ (ทรัพย์คือสุตะ)

๖) จาคะระณะ (ทรัพย์คือจาคะ)

๗) ปัญญาณะ (ทรัพย์คือปัญญา)^{๔๒}

วงศ์ตระกูลที่จะดำรงอยู่ได้นานนั้น จำต้องอาศัยความสามัคคีแห่งญาติพี่น้อง ที่มีความรักใคร่กลมเกลียวกันเป็นปึกแผ่นแน่นหนาประดุจดังความหนาที่บึงแห่งกอไผ่ที่มีหนามแฉะล้อมอยู่รอบข้าง วงศ์สกุลจึงควรมีความรัก และสามัคคีกันในหมู่ญาติพี่น้อง ทุกคนหันหน้าเข้าปฏิบัติดีต่อกัน ผู้อ่อนวัยกว่าด้วยลาภยศ หรืออำนาจวาสนา ก็ไม่หยิ่งอวดดีทะนงตน คงเคารพญาติ ผู้มีวัยเสมอกันก็นับถือกันให้สมกับชั้นฐานะวัย หรือผู้ที่ใหญ่กว่าก็แสดง อหยาศัย ไม่ตรีแก่งอแง และญาติผู้น้อย ซึ่งแต่ละฝ่ายรักสามัคคีกันก็เป็นการสืบวงศ์สกุลให้ดำรงมั่นคงอยู่ดังเดิมได้

๓. การประพฤติดนให้สมควรได้รับทรัพย์มรดก

บุตรธิดาต้องประพฤติดนเป็นดีให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทที่จะรับทรัพย์มรดกของวงศ์ตระกูลและรักษาทรัพย์ทรัพย์นั้นไว้ให้ได้ เพราะเมื่อบุตรธิดาประพฤติดน เป็นพลเมืองดี มีวิริยะอุตสาหะ ในการประกอบอาชีพโดยสุจริตชอบธรรม ไม่หลงไหลในอบายมุข อันเป็นทางแห่งความเสื่อมของทรัพย์สมบัติ และเป็นที่ตั้งแห่งการล่มสลายของวงศ์สกุลแล้ว บิดามารดาย่อมยินดีมอบทรัพย์มรดกให้ ถ้าบุตรธิดาหลงในอบายมุข บิดามารดาอย่าหวังใจไม่ลงที่มอบทรัพย์มรดกให้ เพราะกลัวความเสื่อมสลายแห่งทรัพย์สมบัติที่สะสมไว้ อยาามุขนั้นมีอยู่ ๖ ประการคือ^{๔๓}

๑) คึมน้ำเมา ดิดสิ่งเสพติดชนิดต่างๆ และทำให้เกิดโทษอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๖ ประการคือ

(๑) เสียวทรัพย์ทันตาเห็น

(๒) ก่อการทะเลาะวิวาท

(๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค

(๔) เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง

(๕) เป็นเหตุให้ไม่รู้จักอาย

(๖) เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา^{๔๔}

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๐ - ๓๓๑.

^{๔๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๔/๒๐๒.

^{๔๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๔/๒๐๒ - ๒๐๓.

๒) ที่เกี่ยวข้องคือ ความเสื่อม และเสียหายจากอบายมุขย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้หลงใหล
นั้น มีโทษในการประกอบเนื่องๆ ซึ่งการเที่ยวไปในตรอกหรือตามแหล่งสถานบันเทิง ต่าง ๆ ใน
กลางคืน ๖ ประการ คือ

- (๑) เชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาดน
- (๒) เชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษานุตรภรรยา
- (๓) เชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
- (๔) เป็นที่สงสัย ของคนอื่นด้วยเหตุต่าง ๆ
- (๕) มักถูกใส่ร้ายด้วยเรื่องไม่เป็นจริง
- (๖) ทำให้เกิดความลำบากมากหลายอย่าง^{๔๕}

๓) เกี่ยวดูการละเล่น ก่อให้เกิดโทษในการเที่ยวดูมหรสพการเล่นต่าง ๆ ๖ ประการคือ

- (๑) มีรำที่ไหนไปทีนั้น
- (๒) มีขับร้องที่ไหน ไปทีนั้น
- (๓) มีการประโคมที่ไหน ไปทีนั้น
- (๔) มีเสภาที่ไหน ไปทีนั้น
- (๕) มีบรรเลงที่ไหน ไปทีนั้น
- (๖) มีเถิดเทิงที่ไหน ไปทีนั้น^{๔๖}

๔) เล่นการพนัน ก่อให้เกิดโทษในการประกอบเนื่องๆ ซึ่งการพนันเป็นที่ตั้งแห่งความ
ประมาท ๖ ประการคือ

- (๑) ผู้ชนะยอมก่อเวร
- (๒) ผู้แพ้ย่อมเสียทรัพย์ที่เสียไป
- (๓) เสียทรัพย์ทันตาเห็น
- (๔) ถ้อยคำที่เป็นพยานในศาล ก็เชื่อถือไม่ได้
- (๕) ถูกมิตรอำมาตย์ ดูหมิ่น

(๖) ไม่มีใครประสงค์แต่งงานด้วย เพราะเห็นว่าชายผู้นี้เป็นนักเลงการพนัน ไม่
สามารถจะเลี้ยงดูภรรยาได้^{๔๗}

^{๔๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๓/๒๐๓.

^{๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๓/๒๐๓-๒๐๔.

^{๔๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๓/๒๐๔.

๕) คบคนชั่วเป็นมิตร ก่อให้เกิดโทษในการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการคบคนชั่วเป็นมิตร

๖ ประการ คือ

- (๑) เขามีนักเลงการพนันเป็นมิตรสหาย
- (๒) เขามีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย
- (๓) เขามีนักเลงเหล้าเป็นมิตรสหาย
- (๔) เขามีคนหลอกลวงเป็นมิตรสหาย
- (๕) เขามีคนโกงเป็นมิตรสหาย
- (๖) เขามีโจรเป็นมิตรสหาย^{๔๘}

๖) เกียจคร้านทำงาน ก่อให้เกิดโทษในการประกอบเนื่อง ๆ ๖ ประการ คือ

- (๑) มักอ้างว่า หนาวเกินไป แล้วไม่ทำงาน
- (๒) มักอ้างว่า ร้อนเกินไป แล้วไม่ทำงาน
- (๓) มักอ้างว่า เวลาเย็นเกินไป แล้วไม่ทำงาน
- (๔) มักอ้างว่า เวลาเช้าเกินไป แล้วไม่ทำงาน
- (๕) มักอ้างว่า หิวเกินไป แล้วไม่ทำงาน
- (๖) มักอ้างว่า ทรายเกินไป แล้วไม่ทำงาน^{๔๙}

เมื่อบุตรธิดาหลีกห่างจากอบายมุข เว้นความชั่ว ทำความดี รู้สิ่งที่เป็นคุณเป็นโทษ ปฏิบัติตนแต่ในทางที่ดีอยู่ในโอวาทเชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา นับว่าเป็นบุตรธิดา ที่ประเสริฐ ท่านก็เบาใจและบิดามารดา ยังหวังให้บุตรธิดารู้จักประหยัศทรัพย์ที่หามาได้ ให้ใช้จ่ายแต่พอเหมาะพอควร บิดามารดาก็ปลื้มปลื้มสมนัส สบายใจได้ว่า บุตรธิดาของเรจะสามารถปกครองทรัพย์มรดกได้ จึงมอบทรัพย์มรดกให้เป็นทายาทสืบวงศ์สกุลต่อไป

๔. เมื่อบิดามารดาล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้

เมื่อบิดามารดาสิ้นชีวิตไปแล้ว หน้าที่ของบุตรธิดาต้องทำบุญอุทิศให้ ความตายนี้เป็นไปตามธรรมดาของสังขาร บุตรธิดาไม่ควรแต่จะเศร้าโศกเสียใจร้องไห้รำพัน กระทั่งไม่มีจิตใจทำมาปณกิจของบิดามารดา ควรจะระงับความทุกข์ใจ เพราะเหตุนี้ บุตรธิดาควรพิจารณาให้เห็นความจริงว่าบิดามารดาต้องตายไปตามธรรมดา ชีวิตของคนทุกคนที่เกิดมาต้องตายทั้งสิ้น ปู่ย่าตายาย ทวดของเราทุกคนล้วนแต่ตายทั้งสิ้น และบุคคลเหล่านั้น ก็ได้เอาอะไรไปเลย แม้สิ่งที่ท่านรักดังดวงใจท่านก็เอาไปไม่ได้ แม้ตัวเราเองก็เช่นเดียวกันในไม่ช้าก็ต้องตายไปอีกเช่นเดียวกับบิดามารดา หน้าที่ของบุตรธิดา เมื่อบิดามารดาสิ้นชีวิตไปแล้วต้องทำบุญอุทิศผลบุญนั้น ๆ ไปให้แก่

^{๔๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๕ - ๒๐๕.

^{๔๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๕.

บิณฑบาตเท่านั้น เพราะจะเป็นอย่างอื่นก็ไม่ถูก ไม่ควร ด้วยว่าบิณฑบาตไม่มีชีวิตเสียแล้ว จะบำรุงอะไร ไม่ได้ทั้งสิ้น นักปราชญ์กล่าวไว้ว่า บุญกุศลที่อุทิศไปให้เท่านั้น หากท่านได้มีโอกาสรับแล้ว อนุโมทนา ก็จะสำเร็จประโยชน์เป็นความสุขความเจริญแก่บิณฑบาตผู้สิ้นชีวิตไปแล้วได้

บุตรธิดาจึงต้องไม่ลืมบิณฑบาต เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วบุตรธิดาควรรับภาระหน้าที่ต่างๆ เริ่มตั้งแต่จัดงานประกอบพิธีบำเพ็ญกุศลศพ กระทั่งที่สุดคือการปลงศพตามประเพณีของศาสนาที่ตนศรัทธา นับถือ จากนั้นก็ควรหาโอกาสกระทำทักษิณาทานถึงบิณฑบาต ในพิธีกรรมที่สำคัญๆ ที่บรรพบุรุษนำปฏิบัติมา พิธีทำบุญในเทศกาลสงกรานต์ พิธีทำบุญครบรอบ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน พิธีทำบุญอัฐิ พิธีทำบุญประจำปี พิธีทำบุญเทศกาลสารทไทย พิธีทำบุญเทศกาลอื่นๆ ตามประเพณีท้องถิ่น

การทำบุญอุทิศผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปุพพะเปตะพลี และญาติพลี ต้องทำบุญบังสุกุลกรวดน้ำอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้บุคคลที่ล่วงลับไปแล้ว การทำบุญอุทิศให้บิณฑบาตนี้เป็นหน้าที่ของบุตรและธิดาทุกคนการบำรุงบิณฑบาตจากโลกนี้ไปแล้วจึงคิดถึงอุปการคุณอยากตอบแทน เมื่อถึงเวลาเช่นนี้ผู้ไม่เลียดูบิณฑบาตย่อมเสียใจ ย่อมเดือดร้อนภายหลังว่า เราสามารถพอที่จะเลียดูบิณฑบาตผู้แก่ชราได้ก็มีได้เลียดูท่าน และในโศกนั้นชาดกกล่าวไว้ว่า

เพราะเหตุนี้ บัณฑิตพึงนอบน้อมและพึงสักการะมารดาบิดาทั้ง ๒ นั้นด้วยข้าวและน้ำ ด้วยผ้าห่มผ้าห่มและที่นอน ด้วยการอบตัวและอาบน้ำให้และด้วยการล้างเท้าทั้ง ๒ ให้ท่านเพราะการบำรุงมารดาและบิดาทั้ง ๒ นั้นบัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้ที่เดียวเขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์ ดังนี้แล^{๕๐}

ดังนั้น การบำรุงบิณฑบาตจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น ที่บุตรต้องกระทำหน้าที่ที่โอกาสในปัจจุบันนี้ โดยไม่ต้องรอโอกาสให้มาถึงแต่ต้องเป็นผู้แสวงหาโอกาสในการอุปัฏฐากดูแลบิณฑบาต

๓.๓.๒ ความเชื่อเรื่องความกตัญญูกตเวทีในพระพุทธศาสนา

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงความกตัญญูไว้ดังนี้ ในการกตัญญูกตเวทีบำรุงเลี้ยงมารดาบิดา ในพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ตรัสว่า ถ้าภิกษุนำมารดาไปยังวิหารปรนนิบัติอยู่ อย่างถูกต้อง พึ่งทำบริกรรมทุกอย่าง พึ่งให้ของเลี้ยวของบริโภคด้วยมือตนเอง ส่วนบิดา ภิกษุพึงทำกิจทั้งหลาย มีการให้อาบน้ำและการนวด เป็นต้น บำรุงด้วยมือของตน เหมือนอย่างบำรุงสามเณร ฉะนั้น เมื่อนามภริยาบิดา (บิดาที่ภิกษุยังมีได้แต่ต้อง) ภิกษุทำให้แก่บิณฑบาตก็ไม่นับว่าเป็นอาบัติ ไม่เป็นการยังสหชาติไทยให้ตกไปหรือไม่ให้สหชาติไทยให้ตกไปหรือไม่ให้เสียสหชาติ ภิกษุให้ของตนแก่

^{๕๐} พุ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๘๒ - ๑๘๓/๘๔.

บิดามารดาของตน โดยนำไปให้เองหรือให้คนอื่นนำไปให้ก็ได้ หรือเรียกบิดามารดามารับเอง ใช้ให้คนอื่นไปเรียกท่านให้มารับเอาก็ได้ไม่เป็นอาบัติ^{๕๑}

ในคติกถชาดก ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นบัณฑิตกุมาร เรื่องที่มารดาบอกให้บิดาฆ่าปู จึงช่วยปูให้รอดตายและออกอุบายให้บิดาขับไล่มารดาออกจากบ้านเพื่อให้สำนักและพระโพธิสัตว์ได้ปรารภธรรมว่า “ผู้ใดมีความชั่วช้า เบียดเบียนพ่อแม่ผู้ไม่ประทุษร้ายตน เมื่อตายไปชาติหน้า ผู้นั้นจะตกนรกอย่างไม่ต้องสงสัย ส่วนผู้ใดบำรุงพ่อแม่ด้วยข้าวและน้ำเมื่อตายไปชาติหน้า ผู้นั้นจะขึ้นสวรรค์อย่างไม่ต้องสงสัย”^{๕๒}

ในสุวรรณสามชาดก ได้กล่าวถึง พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุวรรณสามดาบสเลี้ยงดูมารดาบิดาผู้เป็นดาบสตาบอดอยู่ในป่า ต่อมาวันหนึ่งสุวรรณสามดาบสไปตักน้ำและถูกพระเจ้าปิลยักข์ยิงด้วยลูกศร ด้วยความเข้าใจผิด คิดว่าสุวรรณสามเป็นคนไล่เนื้อให้หนีไป ก่อนจะสลบล้มลงไป สุวรรณสามได้ทูลขอชื่อว่า ให้พระเจ้าปิลยักข์ช่วยเหลือมารดาบิดาแทนท่านเจ้าปิลยักข์เข้าพระทัยว่าสุวรรณสามดาบสตายแล้ว จึงเสด็จไปนำมารดาบิดาของสุวรรณสามมาดูศพเมื่อดาบสทั้งสองสัมผัสร่างของบุตร จึงพากันร้องไห้คร่ำครวญอย่างน่าเวทนา จากนั้นจึงได้ทำสักการียาขอให้พิษร้ายออกจากร่างกายของสุวรรณสาม นอกจากนี้เทพธิดาซึ่งเคยเป็นมารดาของสุวรรณสามก็มาช่วยทำกิริยาด้วย เมื่อสุวรรณสามฟื้นขึ้นจึงแสดงธรรมแก่พระเจ้าปิลยักข์และให้ตั้งอยู่ในศีลห้าและแสดงหลักความกตัญญูกตเวที ความว่า

บุคคลใดเลี้ยงดูมารดาและบิดาโดยธรรม แม้เทวดาก็เฝ้าช่วยรักษามิให้บุคคลผู้เลี้ยงดูมารดาและบิดานั้น บุคคลใดเลี้ยงดูมารดาและบิดาโดยธรรม แม้ยักษ์ปราชญ์ทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญบุคคลนั้นในโลกนี้ บุคคลนั้นละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์^{๕๓}

ในโสณนันทชาดก ซึ่งกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ เมื่อสมัยเสวยพระชาติเป็นโสณบัณฑิตในเรื่องนี้มีเนื้อหาแสดงความกตัญญูกตเวที ไว้ความว่า

บัณฑิตพึงนอบน้อม และพึงสักการะมารดาและบิดาทั้งสองนั้นด้วยข้าวและน้ำ ด้วยผ้านุ่งผ้าห่ม และที่นอนด้วยการอบตัวและอาบน้ำให้และด้วยการล้างเท้าทั้งสองให้ท่านเพราะการบำรุงมารดาบิดาทั้งสองนั้นบัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้ที่เดียว เขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์^{๕๔}

ในชยัททิสชาดก ได้กล่าวถึง พระโพธิสัตว์สมัยเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโอรสของพระเจ้าชยัททิสทรงพระนามว่า อลินัสตตุกุมาร ทรงแสดงความกตัญญูยอมสละพระชนม์ชีพของ

^{๕๑} พระสิริมงคลจารย์, มงคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๐๕-๒๑๒.

^{๕๒} คุราลละเอียดใน พ.ช. (ไทย) ๒๗/๘๗-๘๘/๓๓๓.

^{๕๓} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๔๐๘-๔๐๙/๒๔๔.

^{๕๔} คุราลละเอียดใน พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๘๒-๑๘๓/๘๔.

พระองค์ให้ยักษ์กินแทนบิดา แต่ยักษ์เกิดเลื่อมใส จึงยอมปล่อยไปและตั้งอยู่ในโอวาทของพระองค์ คำสอนที่พระโพธิสัตว์แสดงแก่ยักษ์ความว่า “บุคคลใดยอมตายเพื่อปลดเปลื้องบิดาตนหรือเพราะเหตุแห่งมารดา บุคคลนั้นไปสู่ปรโลก แล้วเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยความสุขและอารมณ์อันเลิศ”^{๕๕}

ชาดกเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า บุตรธิดาผู้ตั้งอยู่ในคุณธรรม คือความกตัญญูตเวทีด้วยการยอมสละชีวิตของตน เพื่อปกป้องคุ้มครองมารดาบิดาของตนไว้ ย่อมประสบแต่ความสุขความเจริญทั้งในขณะที่มีชีวิตอยู่และหลังจากล่วงลับจากโลกนี้ไปแล้ว ลักษณะการแสดงความกตัญญูตเวทีของพระโพธิสัตว์ต่อบุพการีในชาดก ก็คือการยอมสละชีวิตของตนเองเพื่อปกป้องชีวิตบิดาให้รอดพ้นจากการถูกยักษ์กิน

ชาดกเรื่องนี้เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่แสดงถึงลักษณะ การแสดงความกตัญญูตเวทีของพระโพธิสัตว์ที่มีต่อมารดาอย่างแรงกล้า ด้วยผลแห่งความตั้งมั่นในกตัญญูตเวทีธรรม จึงส่งผลให้เกิดสิ่งที่ดีแก่ชีวิตในที่สุด

หมอชีวกโกมารภัจ ผู้รู้คุณเป็นหมอที่มีชื่อเสียงสมัยพุทธกาล และเป็นหมอประจำพระองค์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งหนึ่งเมื่อเรียนจบวิชาการแพทย์ใหม่ๆ ได้รักษาเศรษฐีท่านหนึ่งจากโรคที่เรื้อรัง รักษาไม่หาย มีหมอหลายคนได้พยายามรักษาให้ สุดท้ายเมื่อตรวจดูอาการแล้ว ต่างก็บอกป่วยเบี่ยงและขอตัวกลับเนื่องจากเห็นว่า “หมดทาง” เสียแล้วหมอชีวกโกมารภัจตรวจดูอาการก็ทราบทันทีว่าเศรษฐีท่านนี้เป็นโรคอะไรและถ้าไม่รับรักษาก็จะตายภายในห้าวันเจ็ดวัน อย่างที่หมอก่อนๆ พูดยุติ ท่านจึงลงมือรักษาอาการ จากนั้นไม่นานเศรษฐีท่านนั้นก็หายขาดจากโรคดังกล่าว สร้างความยินดีปรีดาแก่เศรษฐี ตลอดจนบุตรและภรรยาเป็นอย่างมาก เศรษฐีได้มอบเงินจำนวน ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ พร้อม ทาส ทาสีและรถม้าเป็นค่าตอบแทน หมอชีวกโกมารภัจได้นำค่ารักษาทั้งหมดนี้ไปถวายแด่พระเจ้าอภัย เป็นการทดแทนพระคุณที่ตนรอดชีวิตมาได้เพราะอาศัยพระเจ้าอภัยนี่เป็นผู้เก็บมาชุบเลี้ยง จากการที่ตนถูกแม่นำไปทิ้ง เจ้าอภัยเห็นความกตัญญูและเพื่อจะแสดงความกตัญญูของหมอชีวกให้เป็นที่ปรากฏ พระองค์ไม่ทรงรับเงินรางวัลนั้น แต่มอบให้หมอดชีวกคืนและให้นำไปสร้างบ้านอยู่ในวังของพระองค์^{๕๖}

นักวิชาการ ได้กล่าวถึง ความเชื่อเรื่องความกตัญญูตเวทีในพระพุทธศาสนา ดังนี้

สุพัตรา สุภาพ^{๕๗} ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาถึงความรู้ความเชื่อและการปฏิบัติตนตามหลักจริยธรรมด้านความกตัญญูตเวที ของนักเรียนเพื่อเป็นแนวทางในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมศีลธรรม และกระตุ้นให้นักเรียนตระหนักถึงหน้าที่ของตนที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน สัตว์สิ่งแวดล้อม

^{๕๕} บ.ช. (ไทย) ๒๗/๘๖/๕๕๑-๕๕๒.

^{๕๖} คูรายละเอียดยใน วิ.มหา. (ไทย) ๕/๓๓๐/๑๘๔.

^{๕๗} สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรม, หน้า ๕๕.

ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐาน ของสังคม ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเด็กอย่างยิ่งครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นสังคมหน่วยแรกที่มนุษย์จะต้องเจอ ตั้งแต่ เกิดเติบโต จนกระทั่งตาย การวางพื้นฐานของมนุษย์ทั้ง ๔ ด้าน คือ ทางร่างกาย ทางความคิดสติปัญญา ทางอารมณ์และทางสังคมจะมาจากการอบรมของครอบครัว บุคคลสำคัญที่จะทำให้กำเนิดชีวิต หรือกำหนดชีวิตของเยาวชนบุตรธิดาของเราก็คือมารดาบิดา

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)^{๕๘} ได้กล่าวไว้ว่า บุญคุณที่อยู่เหนือศีรษะและน้ำสำหรับดับไฟในชีวิต สารของเรื่องบุญคุณที่อยู่เหนือศีรษะ ความสำคัญของความกตัญญูคุณงามความดีที่มีความกตัญญูคุณงามความดี ย่อมรู้ถึงทุกสิ่งในโลก รู้คุณค่าของสิ่งทั้งหลาย ทำให้โลกสงบร่มเย็นน้ำดับไฟชีวิต กล่าวถึงชีวิตของคนเราเมื่อเกิดมาไม่ว่าจะอยู่ในวัยไหน ประกอบอาชีพอะไร ต้องมีความรู้ธรรมะไว้เป็นน้ำดับกิเลส เพราะการที่เราอยู่โดยไม่มีธรรม ก็ย่อมประสบแต่ความทุกข์ ไม่มีความสุขที่แท้จริง

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พมพ รมมธโร)^{๕๙} ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาตีความคำสอนพระพุทธศาสนาตามสภาพสังคมเพื่อให้สอดคล้องกับท้องถิ่นนั้น ๆ พระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐาน ในประเทศไทยทำให้พุทธศาสนิกชนคนไทยมีหลักความเชื่อถือและการประพฤติปฏิบัติ ที่สืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนาอันส่งผลให้มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น เป็นพระพุทธศาสนาแบบคนไทย ความกตัญญูไม่ได้มีขอบเขตอยู่แค่มนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น แต่มีกับสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อีก พืช สัตว์ ป่าไม้ แม่น้ำ ลำคลอง เพื่อสร้างวัฏจักรที่ดีให้แก่ธรรมชาติ ซึ่งจะเกิดผลดีกับทุกสิ่งที่เป็นธรรมชาติ ทำให้สิ่งเหล่านี้เอื้อประโยชน์ให้แก่กันและกัน ในฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนย่อยส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มนุษย์จึงมีความกตัญญูคุณงามความดีเป็นอย่างยิ่ง ทั้งต่อมนุษย์ด้วยกันเองและต่อสิ่งแวดล้อม ที่อยู่ร่วมโลกเดียวกัน เพราะความกตัญญูคุณงามความดีเป็นคุณธรรมค้ำจุนโลกให้อยู่รอดและเป็นคุณธรรมที่สร้างความรักความผูกพันให้มนุษย์ สัตว์ สถาบัน ธรรมชาติแวดล้อม อยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนและสมดุล

วุฒิพงศ์ ถายะพิงค์^{๖๐} กล่าวถึงกตัญญูคำชีวิตในพยานภาพแห่งความกตัญญู ความรู้สึกกตัญญูรู้คุณอย่างยิ่งยวดเต็มหัวใจ เต็มความรู้สึกเป็นปัญญา ในขณะที่จิตนิ่งสงบและการจดจ่ออยู่กับการณ์ที่รู้คุณนั้น ส่งผลให้พบกับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตที่เป็นปฏิหารย์ได้จริงเสมอ ภาวะจิตที่จดจ่อด้วยการสำนึกกตัญญูรู้คุณอย่างแน่วแน่และแนบเนียนนั้น คือภาวะจิตที่เป็นหนึ่งเดียวกับสิ่ง

^{๕๘} พุทธทาสภิกขุ, กตัญญูคุณงามความดี เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, หน้า ๒.

^{๕๙} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พมพ รมมธโร), มงคลยодชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๔๕๐.

^{๖๐} วุฒิพงศ์ ถายะพิงค์, พยานภาพแห่งความกตัญญู, หน้า ๑๓๗.

ที่ยกมาเป็นอารมณ์กรรมฐาน (เอกัคคตา) เป็นภาวะที่จิตเข้าสู่สมาธิในระดับภาวนามยปัญญาที่บุคคลต้องใช้ความเพียรพยายาม ซึ่งแต่ละคนสะสมมาในระดับที่ต่างกัน ส่งผลให้เกิดการสื่อสารข้ามมิติ และเกิดอิทธิปาฏิหาริย์ได้ต่างกันเช่นกัน แต่ถึงอย่างไรก็ยังส่งผลที่เป็นคุณเป็นกุศลต่อทั้งฝ่ายที่รู้สึกกตัญญูรู้คุณและฝ่ายที่ได้รับการตอบแทนคุณเช่นกัน นั่นเป็นผลรวมของคุณธรรมระดับสูง ซึ่งเกิดขึ้นที่จิตใจและอารมณ์ความรู้สึกอย่างยิ่งใหญ่ ความกตัญญู คำนี้นิยามว่าไม่เคยล้าสมัย ไม่เคยคลายความศักดิ์สิทธิ์ แม้กระทั่งถึงวันที่ความตายมาอยู่ตรงปลายจมูก บารมีของแม่ยังคุ้มหัวลูกเลย ทุกคนที่มีความกตัญญูเป็นหลักใจ ย่อมนำพาให้ชีวิตแห่งตนรอดได้ ทุกคนผู้ร่วมสังคมมีความกตัญญูในการน่านาวาแห่งชีวิต สังคมและโลกย่อมจะรอดตายไปด้วย ดังเช่นที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์พุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า “โลกรอดได้เพราะความกตัญญู”^{๖๐} ความกตัญญูหรือสำนึกรู้คุณนั้นเป็นกุศลอย่างยิ่งเป็นการทำความดี เมื่อทำความดีก็ได้ดี และได้สิ่งที่ดีๆ สะท้อนกลับมาเสมอ จะช้าหรือเร็ว จะรูปแบบใดๆ นั้นก็ต่างกรรมต่างวาระ แต่เมื่อทำความดีก็ได้รับผลดีเสมอ ขอให้เชื่อเรื่องกรรมพุทธศาสนา สอนให้เชื่อเรื่องกรรม ว่ากรรมมีจริง สอนให้เชื่อว่าผลแห่งกรรมก็มีจริง และทุกๆ คนมีกรรมเป็นของตน ก็เพราะตนเองเป็นคนสร้างกรรมด้วยตนเอง ทั้งกายกรรม มโนกรรมและวาจากรรม คนที่รู้จักกตัญญูรู้คุณถือว่าเป็นคนดี

ดังคำกล่าวที่ว่า กตัญญูกตเวทิตาเป็นเครื่องหมายของคนดี นอกจากความกตัญญูรู้คุณจะเป็นปัญญาญาณที่ข้ามภพข้ามชาติมากับภวังคจิตแล้ว การอบรมเลี้ยงดูจากพ่อแม่ผู้ปกครอง ก็มีหน้าที่จะขัดเกลาให้เด็ก ๆ รู้จักการกตัญญูรู้คุณได้เช่นกัน

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ความเชื่อเรื่องความกตัญญูกตเวทิตาในพระพุทธศาสนา เป็นคุณธรรมที่สร้าง ความรักความผูกพันให้มนุษย์ เป็นปัญญาญาณที่ข้ามภพข้ามชาติมากับภวังคจิต เมื่อทำความดีก็ได้ดี และได้สิ่งที่ดีๆ สะท้อนกลับมาเสมอ ดังนั้นครอบครัวจึงเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเด็กอย่างยิ่ง ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นหลักยึดเหนี่ยวของจิตใจทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข และบุคคลสำคัญ ที่จะทำให้หรือกำหนดชีวิตของเยาวชนบุตรธิดา ของเร ก็คือมารดาบิดา

๓.๓.๓ การปฏิบัติตนตามหลักกตัญญูกตเวทิต่อมารดาบิดา

ในมงคลสูตร กล่าวไว้ว่า “การบำรุงมารดาบิดาเป็นมงคลอันสูงสุด”^{๖๑} ทั้งนี้เพราะมารดาบิดามีอุปการคุณ เลี้ยงดูบุตร แสดงโลกนี้แก่บุตร ตลอดจนมารดาเป็นผู้ที่ทำงานที่ทำได้ยากมีคุณค่าจนได้รับยกย่องว่าเป็นพรหม เป็นบุรพเทพ เป็นบุรพาจารย์ เป็นอาหุไนยบุคคล ตลอดจนเป็นมิตรในเรือนตนของบุตร ดังนั้น บุตรจึงมีหน้าที่ที่จะต้องกตัญญูกตเวทิตาบำรุงมารดาบิดา

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๖๑} ดูรายละเอียดใน พ.พ. (ไทย) ๒๕/๖/๓.

ในสังคาลกสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงวิธีที่บุตรกตัญญูกตเวที บำรุงมารดาบิดาไว้ว่า บุตรพึงกตัญญูกตเวทีมารดาบิดา ผู้เป็นทิศเบื้องหน้า โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ ๒) จักทำกิจของท่าน ๓) จักดำรงวงศ์ตระกูล ๔) จักประพฤติดนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศไปให้^{๖๓}

ในปฐมเทวสูตร ได้กล่าวถึง คุณธรรมของท้าวสักกะจอมเทพที่ได้ปฏิบัติต่อบุพการีไว้ ๗ ประการ คือ ๑. เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต ๒. เราพึงประพฤติดนร้อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ๓. เราพึงพูดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต ๔. เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ๕. เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ มีมือชุ่มเป็นนิศย์ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ๖. เราพึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต ๗. เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดโดยฉับพลันทันที^{๖๔}

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าภิกษุทั้งหลายสัตบุรุษแลย่อม เป็นคนกตัญญูกตเวที ความเป็นผู้กตัญญูกตเวทีนี้ สัตบุรุษทั้งหลายบัญญัติขึ้นไว้ความเป็นผู้กตัญญูกตเวทีนี้ เป็นภูมิของสัตบุรุษล้วนสัตบุรุษคือบุรุษผู้สูงสุดเป็นคนดีที่โลกต้องการ ได้แก่ เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล และความประพฤดี มีวาจาสำหิรีในใจเปรียบเหมือนแท่งทองบริสุทธิ์บุคคลใดมีจิตปรารถนาพระโพธิญาณ จงอุตสาหะอภิบาลบำรุงบิดามารดา ประพฤติกุศลสุจริตธรรม จักสมปรารถนาทุกประการ ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูลย่อมเกิดมา เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก คือ แก่บิดามารดา แก่บุตร ภริยา ทาส กรรมกร คนรับใช้ มิตรสหาย สมณพราหมณ์ เปรียบเหมือนฝนหาใหญ่ยังข้าวกล้าทั้งปวงในห้วงอภาม เชื่อว่าย่อมมีมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก คือ แก่บิดามารดาเป็นต้น ฉะนั้นเหมือนกัน^{๖๕}

ดังนั้นเรื่องความกตัญญูจึงเป็นสิ่งที่สำคัญต่อมนุษย์ทั้งหลาย ที่พึงปฏิบัติต่อผู้มีพระคุณ มีบิดามารดา เป็นต้น ซึ่งในทางพระพุทธศาสนามุ่งเน้นเป็นอย่างมาก เพราะเป็นหลักแก่การปฏิบัติที่จะทำให้ทุกคนมีแต่ความสุขความเจริญ นั่นหมายถึง ผู้น้อยต้องมีความเคารพต่อผู้ใหญ่ จึงจะทำให้ผู้ใหญ่ให้ความส่งเสริม สนับสนุน ไปแต่ในทางแห่งความสุขความเจริญต่อไป

จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพฤติกรรมด้านความกตัญญูกตเวทีที่นักเรียนพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดา มีขอบข่ายการศึกษาดังนี้ ๑. ด้านท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ นักวิชาการ ได้กล่าวถึง การปฏิบัติตนด้านกตัญญูกตเวทีในพระพุทธศาสนา ดังนี้

^{๖๓} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๖๔} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๕๘/๓๗๗.

^{๖๕} คุราลละเอียดใน ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๕๘/๓๗๗.

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ)^{๖๖} กล่าวถึงกตัญญูไว้ว่าคนในสมัยโบราณเขามองเห็นการณ์ไกลว่า อะไรจะเกิดขึ้น เขาจึงย้ำสอนกันมากในเรื่องนี้และถือว่าความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่สำคัญและมีความจำเป็นแก่สังคม นักปราชญ์ในอินเดีย ได้เขียนสอดแทรกความกตัญญูไว้ในวรรณกรรมทุกเรื่องเพื่อสอนใจเยาวชนทางด้านวรรณคดีในพระพุทธศาสนา ได้แก่ชาดกต่างๆเป็นนิทานสอนใจ ก็แฝงไว้ด้วยความกตัญญูตเวทีเกือบทุกเรื่อง เพื่อสอนให้ลูกมีความกตัญญูตเวทีต่อบิดามารดา ไม่ประทุษร้ายพ่อแม่ ไม่ทำอะไรให้พ่อแม่เข้าใจ เจ็บไข้ดูแลรักษา ช่วยเหลือกิจการงานของพ่อแม่ กตัญญูต่อพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย สอนให้บุคคลรู้จักเคารพบนอบนับถือผู้มีพระคุณ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๖๗} ได้กล่าวไว้ว่า มารดาบิดาเป็นบุพชนิยบุคคลของลูก กล่าวคือ ท่านเป็นพระพรหม เป็นบูรพาจารย์ เป็นอรหันต์ของลูกจึงควรแก่การกราบไหว้เคารพบูชาของลูกตลอดกาล มารดาบิดา คือนุคคลที่ควรเคารพภักขุซาวอย่างสูงสุด มารดาบิดาเป็นเหมือนพระพรหมของลูก เพราะประกอบด้วยคุณธรรมที่สำคัญอันเรียกว่า พรหมวิหารธรรม ๔ ประการคือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มารดาบิดาจัดเป็นบูรพาจารย์ คือครูอาจารย์คนแรกที่คอยแนะนำสั่งสอนให้ความรู้แก่ลูก นอกจากนี้มารดาบิดายังเป็นผู้ที่ทำหน้าที่สำคัญอีก ๕ ประการ คือ ๑) ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว ๒) ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔) เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร ๕) มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส ส่วนผู้ที่เป็นลูกนั้นก็ต้องตั้งอยู่ในความกตัญญูตเวทีโดยพึงเคารพมารดาบิดา ผู้เป็นเสมือนทิศเบื้องหน้า โดยการดูแลมารดาบิดาด้วยการเลี้ยงท่านตอบ

ผู้วิจัยสรุป ความกตัญญูตเวทีในพระพุทธศาสนาด้านท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านอบ ได้ดังนี้ มารดาบิดาเป็นบุคคลที่ควรเคารพภักขุซาวอย่างสูงสุด มารดาบิดาเป็นเหมือนพระพรหมของลูก มารดาบิดาจัดเป็นบูรพาจารย์ คือครูอาจารย์คนแรกที่คอยแนะนำสั่งสอนให้ความรู้ผู้เป็นบุตรธิดาควรปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และเลี้ยงดูมารดาบิดา ให้สมกับที่ท่านได้ให้ความรักความเมตตาและเลี้ยงเรามา ด้วยการเลี้ยงท่านตอบ ให้อยู่ต่ออย่างสุขสบายในยามแก่ชรานั้นปลายของชีวิต

^{๖๖} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), **ลูกต้องปลุกนิสัยที่ดี**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **คุณบิดามารดาสุดพรรณามหาศาล**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๗.

๒. ด้านช่วยทำงานของท่าน

ชมรมผู้รักบุญ^{๖๘} ได้กล่าวถึงความกตัญญูของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หลวงปู่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ในตอนหนึ่งไว้ว่า พระเดชพระคุณในวัยเด็กท่านได้ศึกษาเล่าเรียน จนสามารถอ่านเขียนทั้งหนังสือไทย และขอมได้คล่องแคล่ว เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ท่านก็กลับมาช่วยบิดามารดาประกอบอาชีพค้าข้าว จนอายุ ๑๔ ปีเศษ บิดาถึงแก่กรรม ท่านเป็นลูกชายคนโตจึงต้องหาเลี้ยงครอบครัวแทนบิดา อายุ ๑๕ ปีเศษ ท่านเกิดกรรมสังเวยว่าการหาเงินเลี้ยงชีพนั้นลำบาก ท่านอยากออกบวชเพื่อแสวงหาหนทางพ้นทุกข์ จึงจุดธูปบูชาพระและอธิษฐานว่า “ขออย่าให้เราตายเสียก่อนเลยขอให้ได้บวช ถ้าบวชแล้วจะไม่สึกจนตลอดชีวิต” อายุได้ ๒๒ ปี ท่านได้บรรพชาอุปสมบท ณ วัดสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ฉายาว่า “จนฺทสโร” นับแต่วันแรกที่บวชก็เริ่มปฏิบัติทุกวันตลอดมา ความรู้ไปกับการเรียนคันถธุระ

พระราชมงคลบัณฑิต^{๖๙} กล่าวไว้ว่า การประกอบอาชีพ ประกอบกิจการ ในทางสัมมาอาชีพจะจึงควรใส่ใจให้รู้จักทั้งหาให้รู้จักทั้งให้ คือ ให้ขยันหมั่นเพียรในการค้าขายหาทรัพย์สินในดินสินในน้ำ เพราะว่าทรัพย์ส่วนนี้เป็นของกลางมีมากหลาย อยู่บนผิวโลกทั่วทุกด้านแดน ไม่อดไม่ยาก ผู้มีดวงตา คือปัญญาและความเพียรอันแรงกล้า ย่อมได้เป็นเจ้าของแห่งทรัพย์ส่วนนี้ เว้นแต่ผู้บอด มีปัญญาเท่าทางอ้อมทั้งเกียจคร้าน ย่อมไม่ได้เป็นเจ้าของแห่งทรัพย์การค้าขายหาทรัพย์ในดินในน้ำนั่นคือการทำอะไรทำสวนทำนา เป็นต้น ให้รู้จักหัวใจของกิจการงานนั้น เมื่อทำไร่ให้รู้จักหัวใจไร่ เมื่อทำสวนให้รู้จักสวน เมื่อทำนาให้รู้จักหัวไถนา เมื่อรู้จักแล้วต้องทำให้ถูกใจมัน แม้ถึงกิจการทุกแผนกบรรดาในโลกก็ควรสำเนียงให้รู้หัวใจมันและทำให้ถูกใจมัน เมื่อผู้ทำรู้จักใจมันและทำให้ถูกใจมันแล้ว จักอำนวยการให้เป็นอย่างงามทุกประการ

ส. ผ่องสวัสดิ์^{๗๐} ได้กล่าวไว้ในครอบครัวอบอุ่นเกี่ยวกับแนวทางสำหรับสร้างครอบครัวอบอุ่นบนหลักการพื้นฐาน ที่มีปรากฏไว้ในพระพุทธศาสนาและคำสอนของปู่ย่าตายาย การที่ถูกจะเติบโตขึ้นมาเป็นคนดีหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับนิสัยที่พ่อแม่ถ่ายทอดจากการเลี้ยงดูให้แก่เขา โดยมีข้าวแต่ละคำ น้ำแต่ละอึก นมแต่ละอิมเป็นอุปกรณ์การถ่ายทอดนิสัยอย่างถูกวิธี ปัญหาครอบครัวที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ สาเหตุเกิดจากพ่อแม่เลี้ยงดูลูกอย่างไม่รู้จักควบคุมลูก การจะสร้างครอบครัวอบอุ่นได้ จึงต้องมีหลักการฝึกฝนอบรมตนเองเพื่อการจัดและควบคุมกิเลส อยู่ ๓ ประการ ดังนี้

^{๖๘} ชมรมผู้รักบุญ, คำ สอนหลวงปู่ สุโลกปัจจุบัน พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เอส.เอ็ม.เค พรินต์ติ้ง, ๒๕๕๑), หน้า ๕๕.

^{๖๙} พระราชมงคลบัณฑิต, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิง พระพรหมมุนี (บุญ สุฉินฺโณ ป.ธ.๕), (กรุงเทพมหานคร : ธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑๐-๓๑๑.

^{๗๐} ส. ผ่องสวัสดิ์, คัมภีร์ปฏิรูปมนุษย์ ภาค ครอบครัวอบอุ่น, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๓-๕.

๑. ควบคุมกิเลสในตัวไม่ให้แพร่เชื้อร้ายหรือนิสัยไม่ดีออกไปติดต่อกับผู้อื่น

๒. นำ ความรู้ความสามารถและความดีที่ตนเองมีอยู่มาถ่ายทอดให้ผู้อื่น

๓. ซึมซับความดีที่ผู้อื่นมีนำมาฝึกฝนและพัฒนาเพิ่มพูนนิสัยดี ๆ ให้ตัวเอง

ครั้งที่ลูกยังเยาว์วัยผู้ที่ป็นพ่อแม่ได้ปลูกฝังสั่งสอนอบรมสิ่งดีๆ หรือภาระหน้าที่ที่ลูกพึงประพฤติปฏิบัติ อย่างเช่น พ่อแม่ต้องทำงานหนักมากขึ้นเพื่อเลี้ยงดูลูกให้อยู่สุขสบาย ยังมีลูกมากเท่าไร ภาระการเลี้ยงดูของพ่อแม่ก็ท่วมท้นมากขึ้นเท่านั้น

ดังนั้นลูกๆ ก็ต้องแบ่งเบาภาระงานของพ่อแม่ช่วยพ่อแม่ทำงานและประพฤติตนเป็นคนดีมีความกตัญญูรู้คุณอย่าให้ท่านต้องหนักใจให้ท่านรู้สึกภาคภูมิใจในตัวทายาท

ปัญญานันทภิกขุ^{๑๑} ได้กล่าวว่าความกตัญญูทศเวทเป็นวัฒนธรรมที่งดงามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยได้สอดแทรกความกตัญญูทศเวทไว้เกือบทุกเรื่อง เช่นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย การบวช วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันลอยกระทง เป็นต้น

ความกตัญญูทศเวทที่ทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมมั่นคง ซึ่งนับว่าเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่อันเหมาะสมของตนเอง โดยเริ่มจากความรับผิดชอบต่อนตนเองความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพการี และบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูทศเวท อันจะขยายผลในระดับสังคมที่กว้างออกไป ความกตัญญูช่วยให้โลกอยู่รอดไม่มีปัญหา ปัญหาคนชราไม่มีคนเลี้ยง ปัญหาสงคราม ปัญหาความโหดร้ายทารุณ ปัญหาการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ ฯลฯ ก็จะหมดไป

ผู้วิจัยสรุป ความกตัญญูทศเวทในพระพุทธศาสนาด้านช่วยทำกิจธุระ การงานของท่านได้ดังนี้ กล่าวคือ เราเป็นลูกควรมีความกตัญญูทศเวทที่รู้คุณต่อผู้มีพระคุณ โดยเฉพาะมารดาบิดา เราควรช่วยเหลือการงานของท่านและเมื่อมีกำลังในการหาเลี้ยงตัวเองได้แล้ว ควรหยิบยื่นเงินทองดูแลความเป็นอยู่ของท่านให้อยู่สุขสบาย อย่าให้ท่านอึดอัดเดือดร้อนในการหาเลี้ยงครอบครัว เราทำหน้าที่ ดูแลธุรกิจการงานให้ และตอบแทนเลี้ยงดูมารดาบิดาให้เหมือนที่ท่านได้อุปถัมภ์อุ้มชูเลี้ยงดูเรามาเป็นอย่างดี

๓. ด้านดำรงวงศ์ตระกูล

นักวิชาการ ได้กล่าวถึง การปฏิบัติตนด้านกตัญญูทศเวทไว้ดังนี้

ศ. ผ่องสวัสดิ์^{๑๒} ได้กล่าวว่า ลูกจะมีนิสัยประหยัดได้ เมื่อพ่อแม่ประหยัดเป็นแบบอย่างให้ลูกดู การเพาะนิสัยต้องทำตั้งแต่ลูกยังเล็กๆ คือ ๑. ฝึกให้ลูกรู้จักคุณค่าของเงิน ๒. ฝึกให้เว้นของ

^{๑๑} ปัญญานันทภิกขุ, กตัญญูทศเวทเป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๖-๗.

^{๑๒} ศ. ผ่องสวัสดิ์, คัมภีร์ปฏิรูปมนุษย์ ภาค ครอบครัวอบอุ่น, หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

ฟุ่มเฟือย ๓. ฝึกให้รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ๔. ฝึกลูกให้รู้จักเก็บออมทรัพย์ ๕. เลือกเพื่อนที่มีนิสัยประหยัดให้ลูกคบ ๖. ฝึกให้ลูกรู้จักรักษาศีล ๘ ในวันพระ หรือวันหยุด หากทุกคนรอบครัวทำได้ อย่างนี้ ย่อมเป็นหลักประกันความมั่นคงด้านเศรษฐกิจของครอบครัวต่อไป ภายหน้า ทรัพย์สมบัติที่พ่อแม่มอบให้เป็นมรดกก็จะไม่ถูกไปใช้ในทางวอดวายเสียหาย หรือถึงแม้พ่อแม่อาจจะไม่มีสมบัติมอบเป็นมรดกให้แก่เขาเลย ก็เป็นอันมั่นใจได้ว่าเขาจะสามารถสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้แก่ตนเองได้อย่างแน่นอน เพราะจุดรู้ว่ไหลทางอบายมุขไม่มี การปลูกฝังความกตัญญูให้ได้ผลเร็ว เมื่อพ่อแม่ให้ลูกมีส่วนร่วมในการปรนนิบัติดูแลปู่ย่าตายายแล้ว จะต้องพรรณนาพระคุณของท่านให้ลูกฟัง ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ด้วยการทำอย่างนี้จะทำให้เขาเห็นภาพบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทีได้ชัดเจนจากพ่อแม่ของเขา

ณรงค์ โชควัฒนา^{๓๓} ได้กล่าวไว้ว่า การปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อการดำรงวงศ์ตระกูลเช่น ขยันอดทน สร้างความเชื่อถือ (สร้าง Credit) คบคนดี ไม่สร้างศัตรู ไม่เอาเปรียบคนอื่น คำนวณปฏิบัติสรุปทบทวน ทบทวนอดีต ถอดคิดสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โอกาสนั้นบางที ๑๐ ปีมาครั้งเดียว บางที ๑ ปีมาหลายครั้ง เพราะฉะนั้นต้องศึกษาหาความรู้ให้พร้อมอยู่เสมอ โอกาสไม่ใช่เป็นของทุกคน แต่โอกาสเป็นของคนที่มีพร้อมที่สุดเท่านั้น ด้วยการนำเอาเรื่องอดีตมาทบทวนเปรียบเทียบกับปัจจุบัน เพื่อคาดคะเนอนาคตให้ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่อาศัยเวลาผสมผสานกับความสามารถความอดทน และความพยายาม หลายอย่างประกอบกันขึ้น รูปกายดับ (แต่) ความดีชื่อเสียงทั้งหลายดับตามไปด้วยไม่

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การกตัญญูกตเวทีรู้คุณค่าต่อผู้มีพระคุณนั้นทำได้หลายทาง ซึ่งเราเป็นลูกจะต้องสืบเชื้อสายวงศ์ตระกูลและดำรงวงศ์ตระกูลของมารดาบิดา ไม่ให้เสื่อมเสีย เช่นช่วยเหลือการทำงานของท่าน ประพฤติตนให้เป็นที่ยกย่อง สร้างชื่อเสียงให้กับวงศ์ตระกูล ไม่ประพฤติตนไปในทางเสื่อม รักษาเกียรติยศชื่อเสียงเงินทองให้ท่าน ไม่ทำให้ท่านเดือดร้อน ทำหน้าที่ดูแลบ้านเรือน และการทำงานแทนท่าน เลี้ยงดูมารดาบิดาในบั้นปลายชีวิตให้มีความสุข

๔. ด้านประพฤติดนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท

นักวิชาการ ได้กล่าวถึง การปฏิบัติตนด้านกตัญญูกตเวทีไว้ดังนี้

ทศพร ศรีคำ^{๓๔} กล่าวถึง ความกตัญญูกตเวทีของพระพุทธเจ้า ในหนังสืออยากเป็นพระพุทธเจ้า ภาคต้นกำเนิดพระพุทธเจ้า ไว้ดังนี้ ท้าวมหาพรหมชั้นสุทธวาส เสด็จแลดูสัตว์โลก คิด

^{๓๓} ณรงค์ โชควัฒนา, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเทียม โชควัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประสานศิลป์, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕-๕๑.

^{๓๔} ทศพร ศรีคำ, อยากเป็นพระพุทธเจ้า ปฐมภาค : ภาค ๑ ภาคต้นกำเนิดพระพุทธเจ้า, หน้า ๖๔-๖๕.

ตระหนักว่ามาถึงบัดนี้ ล่วงแล้ว ๑ อสงไขย จะมีบุรุษใดที่จะบังเกิดเป็นพระพุทธเจ้าจะมีไหม สายพระเทรทิพย์อันยาวไกลของพระองค์ พลันแลเห็นกลางมหาสมุทรเรือแตกอับปาง มีพระโพธิสัตว์ผู้ยากจนกำลังสละชีวิตของตนเอง แแบมารดาว่ายน้ำข้ามมหาสมุทรอันลึกกว้างใหญ่หาที่สุดไม่ได้ อย่าง ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ก็รู้ได้ในทันทีว่ามหาบุรุษผู้นี้ เพียรพยายามมุ่งมั่น มั่นคง มีอริยาศยชอบช่วยเหลือผู้อื่น เมตตาสื่อสรวปสัต์ว ท่านผู้นี้มีโอกาสจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในอนาคตกาลแน่นอน ลำดับนั่นเอง พระโพธิสัตว์โดนพรหมคลาญกุศลจิตอันมากมายฝ่ายในกระตุนก็เกิดความคิดขึ้นในใจอย่างไม่เคยรู้สึกมาก่อนว่า เราละเรตายไม่ได้ หากเราตายชะตอนนี้แม่เราตายแน่ แม่ของเราต้องมีชีวิตอยู่ต่อไป แรงฮึดนี้ทำให้เขาต้องพยายามต่อสู้กับชะตาชีวิตที่เลวร้ายในครั้งนั้น ครั้นเกิดความรู้สึกเช่นนั้นแล้ว ท่านก็พยายามว่ายน้ำข้ามมหาสมุทรถึง ๒๓ วัน ถึงฝั่งพร้อมมารดารอดตายมาได้อย่างปาฏิหาริย์ ตั้งแต่นั้นมาพระโพธิสัตว์ผู้ยากจนก็พยายามเลี้ยงดูมารดาของท่านอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้จนสิ้นชีพ ครั้นตายแล้วท่านก็ไปเกิดในเทวโลก ฝ่ายมารดาของท่านได้ไปตาชดากรรม

วุฒิพงศ์ ถาษะพิงค์^{๕๕} ได้กล่าวไว้ว่า ความรู้สึกกตัญญูรู้คุณ ช่วยให้นับคนให้เกิดภาวนามยปัญญาได้ จึงไม่ใช่เรื่องแปลกและเรื่องเหนือธรรมชาติ สำหรับบุคคลที่มีความกตัญญูรู้คุณอย่างยิ่งยวดจะพบอิทธิปาฏิหาริย์ใดๆ เพราะ ผู้ที่เจริญภาวนามยปัญญา จนได้อภิญญานั้นซึ่งอภิญญาแปลว่า ความรู้ยิ่ง หมายถึง ปัญญาหรือความรู้ที่สูงเหนือกว่าปกติ เป็นความรู้พิเศษที่เกิดขึ้นจากการอบรมจิต เจริญสติปัญญาหรือบำเพ็ญกรรมฐาน อภิญญาเป็นคุณลักษณะพิเศษของพระอริยบุคคล ซึ่งเป็นเหตุให้มีฤทธิ์ต่างๆ ๖ อย่าง คือ อิทธิวิธี ทิพโสตา เจโตปริยญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ทิพจักขุ อาสวขยาญาณ (ซึ่งมีเฉพาะในพระอรหันต์เท่านั้น) สามารถมีหุทิพย์ ตาทิพย์ หยั่งรู้จิตใจผู้อื่นได้ และสามารถประจักษ์กับอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ อันเกิดจากสำนักกตัญญูรู้คุณได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้ การสำนึกกตัญญูรู้คุณจึงเป็นเหตุให้เกิดปาฏิหาริย์ได้ทั้งในระดับพื้นๆจนถึงระดับที่ซับซ้อน จนไม่อาจอธิบายด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้าได้ พระอริยสงฆ์ทั้งหลาย จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้สำนึกกตัญญูรู้คุณอย่างแท้จริง ดังนั้นความกตัญญูรู้คุณจึงเป็นคุณธรรมทั้งในระดับสมมติสัจจะและปรมัตถธรรมชั้นสูงสุด

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๕๖} ได้กล่าวไว้ว่า ความกตัญญู เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่นและสิ่งอื่น ชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่าง ๆ มีบิดามารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น นอกจากนั้น

^{๕๕} วุฒิพงศ์ ถาษะพิงค์, พลาญภาพแห่งความกตัญญู, หน้า ๑๗๒-๑๗๓.

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเหล่านี้อีก เช่น อาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ ในส่วนจิตใจ มนุษย์ก็ได้รับการปลูกฝังอบรม ลักษณะคุณค่าทางจิตใจจากบุคคลอื่น มีบิดามารดา เป็นต้น ให้มีทัศนคติ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม อันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตให้ความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ ความกตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติ

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ความกตัญญูคุณทวดช่วยให้พัฒนามนุษย์เป็นคนดี คนดีจะต้องมีความกตัญญูคุณทวดที่รู้คุณท่านโดยการประพาดิตนต่อมารดาบิดา ไม่ทำอะไรให้พ่อแม่เข้าใจ ช่วยเหลือกิจการเมื่อพ่อแม่ต้องการ ไม่ประทุษร้ายพ่อแม่ ยามเจ็บป่วยใช้หมั่นดูแลรักษาและให้กำลังใจท่าน ในยามอ่อนล้าจากภาระกิจการงานและการดำรงชีพในสังคม ประพาดิปฏิบัติตนเป็นคนดี เป็นที่ชื่นใจของมารดาบิดา ไม่ทำให้ท่านเดือดร้อนทำให้ท่านมั่นใจฝากชีวิตไว้กับเราได้ในยามแก่ชรา

๕. ด้านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

นักวิชาการ ได้กล่าวถึง การปฏิบัติตนด้านกตัญญูคุณทวดไว้ดังนี้

๘. ผ่องสวัสดิ์^{๓๓} กล่าวไว้ในปฐมนิยบุคคลประจำบ้านในครอบครัวอบอุ่นว่า ในประเทศไทย มีสถิติผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าสามแสนคนต่อปี ขณะที่บ้านพักคนชรารองรับได้เฉลี่ยเพียงสองร้อยคนต่อปี สาเหตุมาจากลูกหลานเกิดความเบื่อหน่ายผู้เฒ่า และไม่ต้องการเป็นภาระเลี้ยงดู แนวโน้มผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งเพิ่มขึ้นเช่นนี้ สร้างความสลดหดหู่ใจต่อผู้พบเห็นยิ่งนัก ปัญหาการทอดทิ้งพ่อแม่ผู้มีพระคุณ ให้ตกกระกำลำบากในยามแก่ชรา ถือเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เพราะพระพุทธศาสนาสอนว่าพ่อแม่มีความสำคัญ เหมือนเป็นพระอรหันต์ของบ้าน แทบเท้าของท่านเป็นต้นทางสวรรค์ของลูกทุกคน ปู่ย่าตาทวดให้ข้อคิดว่า คนเราจะทำอะไรเจริญก้าวหน้าได้ขนาดไหน ก็ดูที่เขาคอบแทนพระคุณพ่อแม่อย่างไร เพราะในโลกนี้ไม่มีใครมีพระคุณมากกว่าพ่อแม่อีกแล้วแต่ถ้าขนาดกับพ่อแม่ยังทำไม่ดี ก็ไม่มีทางที่เขาจะกตัญญูคุณทวดกับใครได้ หนทางเจริญยอมไม่มีในคนที่ทอดทิ้งพ่อแม่ ดังนั้นสิ่งที่ถูกต้องคือการตอบแทนพระคุณท่านให้สมกับที่ท่านยอมรับเราเป็นลูก เลี้ยงดูเรา ไม่ทอดทิ้งเรา แม้บางครั้งลำบากต้องอดมืออดตีนมื่อ ท่านก็ยอมอดเพื่อให้เราอิ่มก่อน อดทนสารพัดเพื่อหาทางเลี้ยงให้เราเติบโตใหญ่ได้ทุกวันนี้

ปิ่น มุทุกันต์^{๓๔} กล่าวถึง ความกตัญญู ไว้ดังนี้ ๑. ประกาศคุณท่าน คือ การประกาศว่าผู้มีพระคุณของเราคืออะไรบ้าง เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ จะต้องกล่าวสรรเสริญยกย่องพ่อแม่ให้คนอื่นฟังว่าท่านดีกับเราอย่างไร ที่คนนิยมทำกันมากคือ เขียนประวัติประกาศคุณของพ่อแม่ใน

^{๓๓} ๘. ผ่องสวัสดิ์, ปฐมนิยบุคคลประจำบ้าน : ครอบครัวอบอุ่น, หน้า ๒๑๑-๒๑๕.

^{๓๔} ปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต ภาค ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๐๑-๓๐๗.

หนังสืองานศพวิธีนี้แม้จะใช้ได้ แต่มีใช้วิธีที่ดีที่สุด วิธีประกาศคุณพ่อแม่ที่ดีที่สุด คือประกาศที่ตัวเราเอง คนเราทุกคนคือตัวแทนของพ่อแม่ตนทั้งนั้น เพราะเลือดของตนเป็นเลือดเนื้อเดียวกับพ่อแม่ตลอดจนนิสัยใจคอและความประพฤติก็ได้รับการอบรมถ่ายทอดมาจากการดาบิดา ฉะนั้น ความประพฤติของเราเองนี้แหละจะเป็นตัวประกาศคุณท่าน หรือประจานท่านอย่างโจ่งแจ้งที่สุดไม่ว่าเราจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ๒. ตอบแทนคุณท่าน คือ เมื่อรู้ว่าท่านมีคุณหรือมีอุปการะ ต้องตอบแทน เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่บุตรธิดาสามารถตอบแทนได้ดังนี้ ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ๒) ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ๓) ดำรงวงศ์ตระกูล ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร)^{๓๕} ได้กล่าวไว้ในมงคลยодชีวิต ดังนี้ ๑. ความกตัญญูต่อบุคคลผู้มีพระคุณ (บุพการี) คือ บิดา มารดา อาจารย์ผู้ป้ชฌาย์ และพระสัฌมาสัพพทเจ้า ๒. ความกตัญญูต่อสิ่งที่มีบุญคุณ (บุญ) ในฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนย่อยส่วนหนึ่งของธรรมชาติมนุษย์ จึงควรมีความกตัญญูทว่ที่เป็นอย่่างยิ่ง ทั้งต่อมนุษย์ด้วยกันเอง และต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่ร่วมโลกเดียวกัน เพราะความกตัญญูทว่ที่เป็นคุณธรรมค้ำจุนโลกให้อยู่รอดและเป็นคุณธรรมที่สร้างความรักความผูกพันให้มนุษย์

๓. ผ่องสวัศดี ได้กล่าวไว้ในกัมมธิรปฐิรูปมมนุษย์ ภาค ครอบครัวยอบุณั ดังนี้เมื่อคนทุกคนเกิดมาแล้วต้องตาย คนเราเกิดมาทำไม ในส่วนลึกๆ ของมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะยากดีมีจนจะเป็นสามัญหรือกษัตริย์ ต่างก็มีคำถามค้างใจอยู่ประการหนึ่งเหมือนกันว่า เราเกิดมาทำไม อะไรคือเป้าหมายชีวิตที่แท้จริงของชีวิต เราเกิดมาเพื่อปิดนรกให้แก่ตัวเอง เพื่อทำความดี แก้ไขปรับปรุงตนเองให้ดียิ่งๆ ขึ้น จนกว่าจะหมดกิเลสไปพระนิพพานในชาติใดชาติหนึ่ง เกิดมาเพื่อเข้าใจโลกและชีวิตว่าคนเราตายแล้วไม่สูญ ตายแล้วต้องไปเกิดอีกนับชาติไม่ถ้วน ตราบใดยังปราบกิเลสในตัวเองยังไม่หมด ก็ยังต้องเกิดอีกต่อไป กรรมดี กรรมชั่ว ทำแล้วมีผลแน่นอน ส่งผลทั้งชาตินี้ชาติหน้าไม่หายไปไหน นรกสวรรค์มีอยู่จริง นรกเป็นที่ลงโทษทัณฑ์ของผู้ที่ทำชั่วมาทว่ สวรรค์เป็นที่อยู่ของผู้ที่ทำดีมาทว่ คนที่ทำบุญมาทว่ จะได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ ส่วนคนที่ทำบาปมาทว่จะไปเกิดเป็นสัตว์นรก ถูกทัณฑ์ทรมานจากนายนิรบาลในนรก เรายกระดับจิตใจให้สูงขึ้นด้วยการสั่งสมบุญบารมี มุ่งหวังว่าชาติใดชาติหนึ่งในเบื้องหน้า เมื่อมีบุญบารมีเต็มส่วนแล้วก็จะสามารถปราบกิเลสในตัวเองได้หมดพ้นจากทุกข้ออย่างถาวร เข้านิพพานตามพระสัฌมาสัพพทเจ้าไปได้ในที่สุด ทำอย่่างไรจึงปิดนรกให้ตัวเอง ปิดนรกให้มารดาบิดาผู้ให้กำเนิด

^{๓๕} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยодชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๔๕๐.

เกิดกาย ปิณฺดรกให้ปุ๋ยตาขายและไปสู่สุคติภูมิ ในยามที่มารดาบิดายังมีชีวิตอยู่ต้องเลี้ยงดูพาท่านไปทำบุญ เพื่อปิดทางนรกตามหลักการดำรงชีวิตในฆราวาสธรรม^{๕๐}

๓.๓.๔ ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg)

จะเห็นได้ว่าทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจต์ (Piaget) และโคลเบอร์ก (Kohlberg) มีแนวคิดเชิงสัมพัทธ์นิยม (Relativism) ซึ่งเชื่อว่า จริยธรรมมีความสัมพันธ์กับสถานการณ์ และองค์ประกอบอื่น ๆ พัฒนาการทางจริยธรรมจึงเน้นสติปัญญา เพียเจต์เชื่อว่า การเรียนรู้ของมนุษย์เกิดจากการปรับตัว และเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างสติปัญญา และสภาวะแวดล้อมที่จะทำให้มนุษย์ดำรงอยู่ ส่วนพัฒนาการมีความต่อเนื่องและเจริญขึ้นตามวุฒิภาวะ เพราะเกิดจากกระบวนการทางปัญญาที่มีการเรียนรู้มากขึ้น เนื่องจากการพัฒนาทางจริยธรรมแต่ละขั้นไม่สามารถเกิดจากการท่องบ่นสั่งสอนแต่เป็นผลจากการปัญญาไตร่ตรอง ซึ่งเป็นทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์เป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้จากแม่แบบ การที่บุคคลได้เห็นพฤติกรรมที่แปลกใหม่ และเหมาะสมจากผู้อื่นจะช่วยขึ้นการกระทำได้ และยังช่วยมิให้เกิดการผิดพลาดจากการกระทำนั้นๆ ด้วย ในกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม แม่แบบจะเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้มาก เมื่อบุคคลได้เห็นการกระทำของแม่แบบก็จะสามารถรับรู้ความหมายของการกระทำนั้นได้อย่างเหมาะสมกระบวนการเรียนรู้จากแม่แบบนี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้จากการสังเกต ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. กระบวนการให้ความสนใจ (Attention Process) เป็นกระบวนการรับรู้ลักษณะสำคัญๆ ของแม่แบบไว้อย่างละเอียด โดยการสังเกต และรวบรวมสิ่งที่รับรู้มาอย่างเป็นขั้นตอน บุคคลจะไม่สามารถเรียนรู้ได้เลย ถ้าขาดความสนใจจะขาดความรู้พฤติกรรมที่แม่แบบแสดงออก สิ่งที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการให้ความสนใจในการเรียนรู้ด้วยการสังเกตนี้ คือ

๑.๑ ลักษณะของผู้สังเกต ในด้านการรับรู้ การรวบรวมและการแปลความหมายจากสิ่งที่ได้สังเกต อันเป็นผลจากประสบการณ์เดิมของผู้สังเกต ได้แก่ อารมณ์ การรับรู้ แรงเสริม หรือรางวัลที่เคยรับ

๑.๒ ลักษณะหรือการแสดงออกที่เด่นชัด จดจำได้ง่าย แปลก หรือดึงดูดความสนใจ นอกจากนี้ถ้าพฤติกรรม กิจกรรมและลักษณะของแบบมีความสำคัญใกล้เคียง และเกี่ยวข้องกับผู้สังเกต รวมทั้งพฤติกรรมที่แม่แบบแสดงออก มีประโยชน์ต่อผู้สังเกตจะโน้มน้าวจิตใจผู้สังเกตให้สนใจได้มาก

^{๕๐} ศ. พ่วงสวัสดิ์, คัมภีร์ปฏิรูปมนุษย์ ภาค ครอบครองอุณ, หน้า ๒๑๑-๒๑๕.

๒. กระบวนการจำ (Retentional Process) เป็นการรวบรวมรูปแบบพฤติกรรมของแม่แบบที่ได้สังเกตทุกครั้ง การเก็บจำนี้จะทำในรูปแบบสัญลักษณ์ ซึ่งจะช่วยให้จำพฤติกรรมของแม่แบบ แม้จะเห็นแม่แบบเพียงช่วงเวลาอันสั้น

๓. กระบวนการแสดงออก (Motor Reproductional Process) เป็นกระบวนการที่ผู้สังเกตเปลี่ยนสัญลักษณ์ซึ่งเป็นพฤติกรรมของแม่แบบที่เก็บไว้ในรูปแบบของความจำมาเป็นการกระทำ หรือการแสดงออกที่เหมาะสม โดยการใช้ความคิด เพราะฉะนั้นกระบวนการแสดงออกจึงขึ้นอยู่กับระดับความคิดของผู้สังเกตและความซับซ้อนของพฤติกรรมในระยะแรก การดัดแปลงสัญลักษณ์ให้เป็นการกระทำที่เหมาะสมนั้นทำได้ยาก แต่เมื่อทราบข้อบกพร่องระหว่างสัญลักษณ์กับการดัดแปลงให้เป็นพฤติกรรม ก็จะช่วยให้เกิดการกระทำตามแม่แบบในคราวต่อไปถูกต้องมากยิ่งขึ้นทั้งปี ผู้เรียนจะสังเกตพฤติกรรมของตนเองเทียบกับแม่แบบและจะคิดตามผลของการแสดงนั้นๆด้วย ถ้าได้ผลเป็นที่น่าพอใจ การเรียนรู้ย่อมเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว

๔. การกระทำการจูงใจ (Motivational Process) เป็นกระบวนการที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างความรู้ที่ได้รับมากับการแสดงออกตามปกติในการรับรู้ของมนุษย์ในการแสดงออกนั้น ในชีวิตจริงบุคคลจะไม่สามารถกระทำตามแม่แบบได้ทั้งหมด บุคคลจะเลือกที่จะกระทำเมื่อการกระทำนั้น ก่อให้เกิดผลดีตอบแทนมากกว่าการกระทำที่ก่อให้เกิดผลเสีย ผู้สังเกตจะเลียนแบบพฤติกรรมที่พึงพอใจนั้นไว้ แล้วนำมาดัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสมยิ่งขึ้น กระบวนการจูงใจโดยการให้รางวัลหรือการเสริมแรงทางบวกเพื่อกระตุ้นให้ผู้สังเกตแสดงพฤติกรรมการเลียนแบบออกมา และเป็นการเสริมแรงให้พฤติกรรมนั้นเกิดมากขึ้น จะเห็นได้ว่าตัวแบบที่มีพฤติกรรมที่เหมาะสมจะได้รับผลตอบแทนที่ดีจากพฤติกรรม จะก่อให้เกิดการเลียนแบบได้เป็นอย่างดีจากคนส่วนใหญ่

ดังนั้น การเรียนรู้จากแม่แบบจะต้องจัดจนวนรูปแบบองค์ประกอบของการเรียนรู้จากแม่แบบอย่างเหมาะสม โดยกระตุ้นให้ผู้เรียนสนใจต่อแม่แบบอย่างแท้จริงจนสามารถจำและสร้างสัญลักษณ์แทนพฤติกรรมของแม่แบบได้ ประกอบกับการจูงใจอย่างเหมาะสมและเพียงพอจะทำให้ผู้เรียนแสดงการตอบสนอง คือ การเลียนแบบพฤติกรรมของแม่แบบได้ในที่สุด

ในการนำทฤษฎีของเบนจามินไปใช้เพื่อให้ผู้สังเกตเลียนแบบพฤติกรรมต่าง ๆ เพิ่มขึ้นนั้น Blackman Silberman ได้สรุปไว้ดังนี้

๑. กำหนดพฤติกรรมที่ต้องการให้ผู้สังเกตเรียนรู้
๒. มีแม่แบบซึ่งแสดงพฤติกรรมที่ต้องการให้ผู้สังเกตเรียนรู้ที่เหมาะสม
๓. ให้แรงเสริมกับแม่แบบ เมื่อแม่แบบสามารถแสดงพฤติกรรมที่ต้องการให้ผู้สังเกตเรียนรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม นักจิตวิทยากลุ่มนี้เห็นว่า สิ่งแวดล้อมทางสังคมหรือวัฒนธรรม เป็นตัวการในการกำหนดเงื่อนไขทางสังคม (Social Contingency) ให้กับเด็กตั้งแต่เกิดและดำเนินต่อไปเรื่อยๆ จนกระทั่งโตเป็นผู้ใหญ่โดยนำเอาหลักการเสริมแรง และหลักการเชื่อมโยงมาอธิบายวิธีการ และขบวนการที่บุคคลได้รับอิทธิพลจากสังคมในการควบคุมพฤติกรรม แม้ว่ามนุษย์จะไม่มีจริยธรรม หรือความต้องการจริยธรรมติดตัวมาตั้งแต่เกิดก็ตาม เมื่อเกิดมาและเจริญเติบโตขึ้นจะมีจริยธรรม และพฤติกรรมไปตามแนวโครงสร้างทางวัฒนธรรมในสังคม ซึ่งได้มาจากการเสริมเรงนั่นเอง ทฤษฎีความเชื่อเบื้องต้นดังนี้

๑. พัฒนาการทางจริยธรรมเกิดจากการเจริญเติบโตและการพัฒนาของการคล้อยตามกฎเกณฑ์จริยธรรมของสังคมทางด้านความคิดความประพฤติและอารมณ์ มากกว่าเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางสมอง (Cognitive Structure Change)

๒. แรงจูงใจพื้นฐานที่ทำให้พฤติกรรมทางจริยธรรม ทุกจุดมีรากฐานมาจากความต้องการทางชีวภาพ หรือความต้องการรางวัลจากสังคมและการหลีกเลี่ยงการลงโทษ

๓. พัฒนาการทางจริยธรรม มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม

๔. พื้นฐานทางจริยธรรม (Basic Moral Norm) เกิดขึ้นในจิตใจโดยมีสาเหตุมาจากกฎเกณฑ์วัฒนธรรมภายนอก

๕. สิ่งแวดล้อมจะมีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางจริยธรรมมากน้อยเท่าใดขึ้นกับปริมาณของรางวัล การลงโทษ การห้าม และการเห็นแบบอย่างของพ่อแม่ และบุคคลอื่นซึ่งเป็นตัวแทนของสังคม (Socializing Agent)^{๕๑}

จากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าการส่งเสริมคุณธรรมในกลุ่มเด็กเยาวชนและข้าราชการภาครัฐมีวิธีการดำเนินงานส่งเสริมคุณธรรม ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์กรการจัดกิจกรรม การจัดงบประมาณ การประสานงานและการประเมินผลเพื่อให้ มีคุณธรรมที่พึงประสงค์ประกอบด้วยความซื่อสัตย์ การข่มใจ ความอดทน การเสียสละ ความรับผิดชอบ ความมีสติสัมปชัญญะ ความขยันหมั่นเพียร ความมีวินัย การประหยัด ความกตัญญูความสามัคคีความพอเพียง ในการดำเนินงานมีปัจจัยเงื่อนไขในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมได้แก่ องค์กรทางศาสนา สถาบันครอบครัว สื่อมวลชน องค์กรชุมชน มูลนิธิและเครือข่ายประชาสังคม และ องค์กรภาครัฐ กระบวนการในการปลูกฝังคุณธรรม ได้แก่ การอบรมสั่งสอน การปฏิบัติ กิจกรรมทางศาสนา การเสริมสร้างประสบการณ์การสร้างภูมิคุ้มกันและการสร้างเครือข่าย การส่งเสริมคุณธรรม

^{๕๑} อังโน นวลลออ วรชิตา, ผลของโปรแกรมพัฒนาการแสดงความกตัญญูตเวทีของเด็กไทย, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑.

โดยการเป็นแบบอย่างที่ดี การสร้างระบบสื่อสาร การมีสื่อส่งเสริมคุณธรรม และการมีส่วนร่วมส่งเสริม

๓.๔ บริบทพื้นที่สถานศึกษา โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบล เขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

๑. ชื่อสถานศึกษา โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตั้งอยู่ที่ ๑๐๐ ถนน – ตำบล เขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด รหัสไปรษณีย์ ๔๕๑๓๐ โทรศัพท์ ๐๘๖-๒๒๑๘๓๕๖

โทรสาร – wiroje๑๐๑@hotmail.com

๒. สังกัด สพฐ.

๓. เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาร้อยเอ็ด เขต ๑

๔. เปิดทำการสอนตั้งแต่ ระดับอนุบาล ๑ ถึงมัธยมศึกษาปีที่ ๓

๕. เขตพื้นที่บริการ ๑). บ้านหนองช้าง หมู่ที่ ๖ ๒). บ้านโพธิ์แก้ว หมู่ที่ ๗

๓). บ้านคอนแคน หมู่ที่ ๘ และ ๔). บ้านพรหมจรรย์ หมู่ที่ ๑๐

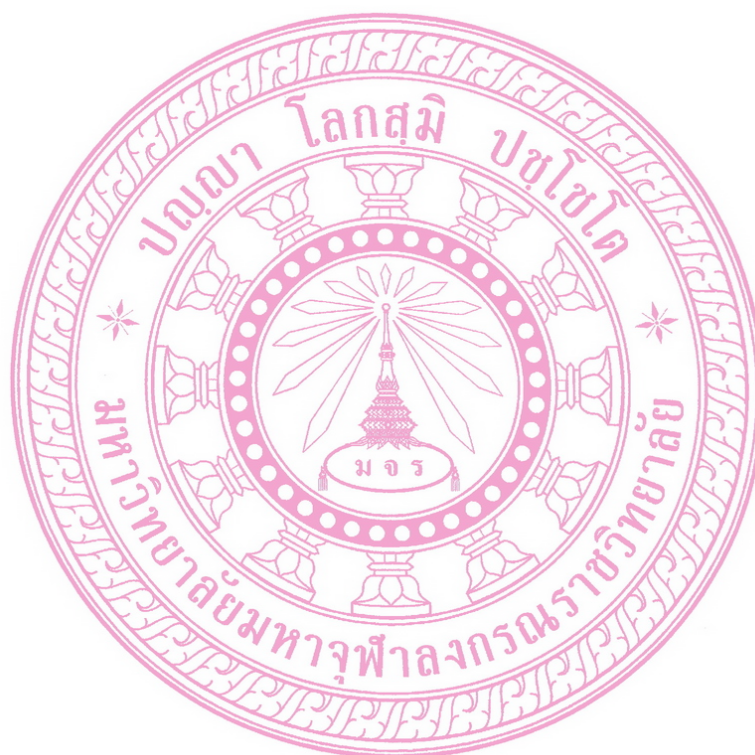
ประวัติโรงเรียน

โรงเรียนบ้านหนองช้าง ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ เดิมชื่อโรงเรียนวัดบ้านหนองช้าง ครั้งแรกเป็นอาคารชั่วคราวจากเงินศัน มร.ว.ศิกฤทธิ ปราโมทย์ นายกรัฐมนตรี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๑ ได้อาคารแบบ รอ.๑๐๑/๖ สร้างอยู่ในบริเวณวัดบ้านหนองช้างและต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนบ้านหนองช้าง”

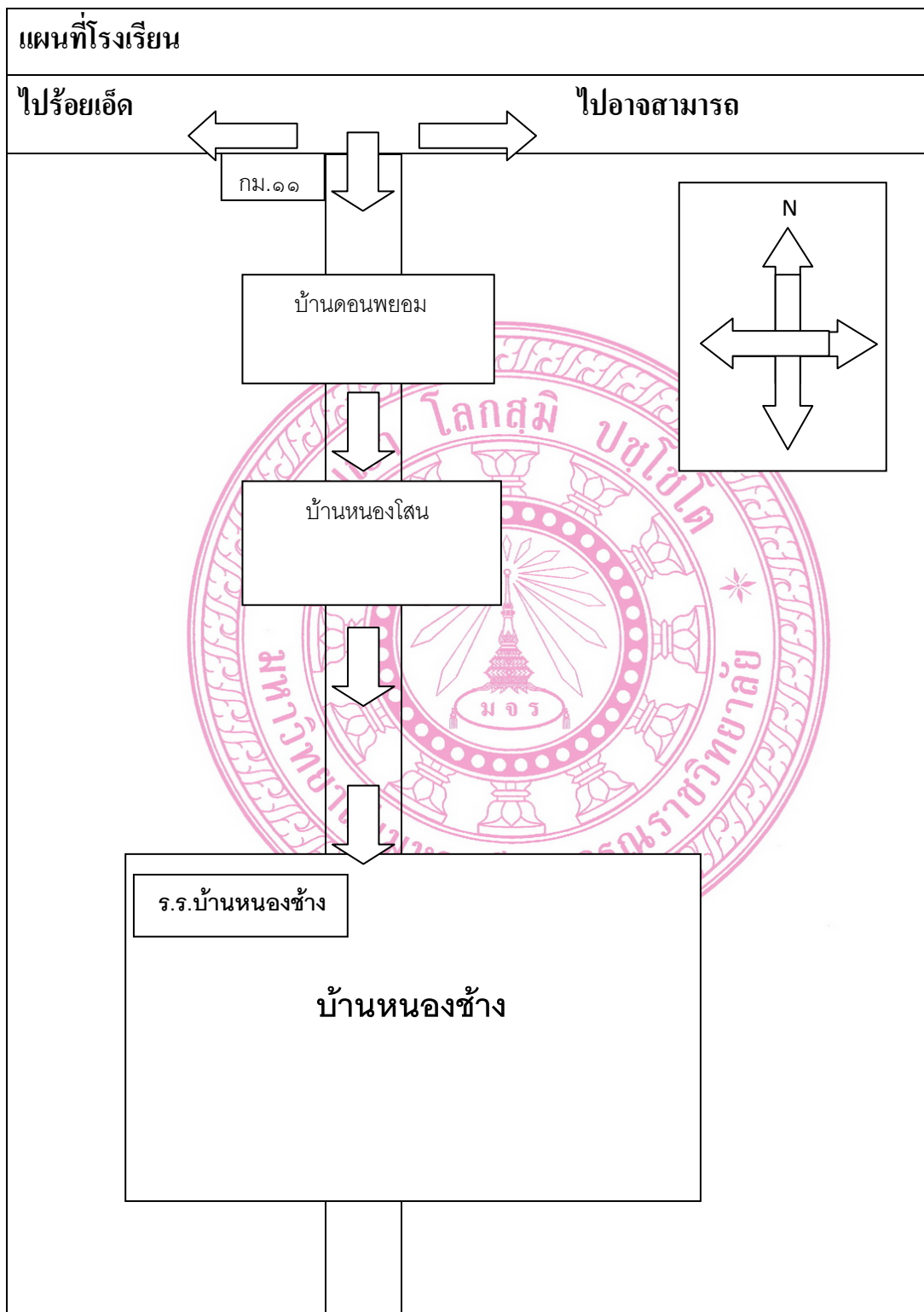
พ.ศ. ๒๕๔๐ ชาวบ้าน คณะครู และผู้นำจากกรุงเทพฯ ได้ร่วมกันบริจาคเงินซื้อที่ดินให้โรงเรียน และได้งบประมาณแบบ สปช. ๑๐๕/๒๕ และได้ย้ายโรงเรียนออกจากวัด เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๒ และต่อมาได้รับงบประมาณต่อเติมชั้นล่างอาคาร ๔ ห้องเรียน

ปัจจุบัน โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ ๖ ตำบล เขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ดังแผนที่ตามภาพที่ ๓.๑ ได้เปิดทำการสอนตั้งแต่ ระดับอนุบาล ๑ ถึงมัธยมศึกษาปีที่ ๓ จำนวนนักเรียนทั้งหมด ๑๓๐ คน จัดการศึกษา ๓ ช่วงชั้น ผู้บริหาร ๑ คน ครูทั้งหมด ๑๑ คน ครูช่วยราชการ ๑ คน พนักงานราชการ ๑ คน ลูกจ้างชั่วคราวครูรายเดือน ๒ คน ช่างครุภัณฑ์ ๑ คน สังกัดสำนักเขตพื้นที่การศึกษาประถม ศึกษาร้อยเอ็ด เขต ๑ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ข้อมูลผู้บริหาร ชื่อ นายวิโรจน์ หล้ามูลชา วุฒิการศึกษาสูงสุด ปริญญาโท ตำแหน่ง
ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๑^{๘๒}

^{๘๒} เอกสารรายงานประจำปี ของสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๔

ตารางภาพ ๓.๑ แผนที่ โรงเรียนบ้านหนองซ้าง หมู่ที่ ๖ ตำบลเขวาสัน อำเภอนาคู

จังหวัดร้อยเอ็ด

บทที่ ๔

แนวทางในการปลูกฝังความกตัญญูทศเวทีต่อ บิดามารดาสำหรับนักเรียนชั้น

มัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวutung

อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

การวิจัยแนวทางในการปลูกฝังความกตัญญูทศเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้น
มัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวutung อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับ หลักการ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้

๔.๑ การปลูกฝังความกตัญญูทศเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น
โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวutung อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

๔.๒ แนวทางการปลูกฝังความกตัญญูทศเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
ตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวutung อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

๔.๓ แนวทางการปลูกฝังพฤติกรรมการปฏิบัติตนด้านความกตัญญูทศเวทีต่อบิดามารดา
ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวutung อำเภอธวัชบุรี จังหวัด
ร้อยเอ็ด

๔.๔ ผลการสัมภาษณ์นักเรียนที่ผ่านกิจกรรมแล้ว

๔.๑ การปลูกฝังความกตัญญูทเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวุ้ง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

ทฤษฎีการปลูกฝังความกตัญญูทเวที

จากการศึกษาแนวทางการปลูกฝังความกตัญญูทเวทีของนักเรียนที่พึงมีต่อมารดาบิดา มีนักการศึกษาได้เสนอแนวทางการปลูกฝังความกตัญญูไว้ดังนี้

อ้อมเดือน สดมณีและคณะ ได้ศึกษาสภาพการจัดฝึกอบรมและการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของคนไทย ในเชิงลึกจากองค์กรที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินการฝึกอบรมด้านคุณธรรมจริยธรรม ๒๐ แห่ง โดยได้รับทุนการวิจัยจากศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม พบว่าสภาพการจัดฝึกอบรมและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม แบ่งได้เป็น ๓ รูปแบบ คือ การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมโดยผ่านการปฏิบัติธรรม และการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมโดยผ่านกระบวนการทักษะชีวิต มีรายละเอียดดังนี้

๑. การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้การจัดฝึกอบรมเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชนผ่านกระบวนการเรียนรู้ จะเน้นทั้งความรู้ การปฏิบัติ และความตระหนักในความเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี โดยกิจกรรมจะหนัก เบาตามกลุ่มอายุผู้เข้าอบรม และใช้สื่อต่าง ๆ เข้ามาประกอบในการทำกิจกรรมอยู่เสมอ การจัดค่ายไม่ได้จัดแบบเน้นการฝึกปฏิบัติทางพุทธศาสนา และใช้เทคนิคการสอนของครูเข้าไปประยุกต์ให้เหมาะสมกับพัฒนาการเด็กด้วยรูปแบบการพัฒนาคุณธรรมที่เหมาะสมในแต่ละกลุ่มวัยทั้งด้านเนื้อหาและวิธีการ เช่น ใช้นิทานสำหรับเด็กเล็ก มีการลงมือปฏิบัติจริงเพื่อให้ผู้รับการอบรมได้เห็นคุณค่าของสิ่งนั้น ได้ใช้ปัจจัยต่าง ๆ มาช่วยให้การจัดฝึกอบรม เช่น บรรยายกาศที่เน้นธรรมชาติและเงียบสงบ มีกระบวนการกลุ่มช่วยผลักดันร่วมกับการได้รับการถ่ายทอดทางสังคมจากสถาบันศาสนา การจัดการฝึกอบรมจะใช้วิธีการจัดแบ่งคนเป็นกลุ่ม ซึ่งเป็นตัวช่วยในการขับเคลื่อนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้มากกว่าฝึกอบรมเป็นรายบุคคล เพื่อนในกลุ่มมีอิทธิพลอย่างมากต่อพฤติกรรมคุณธรรมจริยธรรม เช่น การเป็นกัลยาณมิตร การเป็นแบบอย่าง การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ กัน ส่วนวิทยากรส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ที่เป็นตัวแทนของสถาบันศาสนาที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ชิดและมีอิทธิพลสูงต่อการดำเนินชีวิต ได้สร้างความศรัทธาแก่ผู้เข้ารับการอบรม

๒. การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมโดยผ่านการปฏิบัติธรรมการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมโดยผ่านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เป็นรูปแบบที่เน้นการพัฒนาจิตของบุคคลให้เกิดความสงบ มีสมาธิ ก่อให้เกิดปัญญาและสามารถนำไปสู่การมี

พฤติกรรมที่ ดึงามทั้งทางกาย วาจาและใจ แนวทางการปฏิบัติธรรมมี อยู่หลายแนวทาง เน้นทั้ง ใน ภาคปริยัติ (ทฤษฎี) และภาคปฏิบัติควบคู่กันไป โดยพิจารณาให้เหมาะสมกับระดับความสามารถ หรือความรู้ พื้นฐานของผู้เข้าร่วมฝึกปฏิบัติซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของนักทฤษฎี กลุ่มพัฒนาการ ทางความคิดที่เชื่อว่าการพัฒนาทางจริยธรรมของแต่ละบุคคลแตกต่างกันขึ้นอยู่กับพัฒนาการทาง สติปัญญาและวัยของบุคคล

๓. การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมโดยผ่านกระบวนการทักษะชีวิตการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมโดยผ่านกระบวนการทักษะชีวิต เป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ที่ สำคัญ ตามแนวคิดทางสังคมวิทยาโดยผ่านตัวแทนการขัดเกลาทางสังคมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น พระสงฆ์ครูอาจารย์ พ่อ แม่ เพื่อน เป็นต้น ในการปลูกฝังความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและหลักการ ปฏิบัติที่ ดึงาม การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมโดยผ่านกระบวนการทักษะชีวิตขององค์กรต่างๆ เป็น รูปแบบที่เป็นการผสมผสานการพัฒนาเข้ากับวิถีการดำเนินชีวิต โดยเน้นการใช้ธรรมควบคู่กับการ ออมเงินการจัดหลักสูตร เนื้อหา หรือกิจกรรมให้เหมาะสมกับช่วงวัยของกลุ่มผู้เข้ารับการอบรมนั้น สอดคล้องกับทฤษฎีพัฒนาการทางความคิดที่เชื่อว่าการพัฒนาทางจริยธรรมของแต่ละบุคคล แตกต่างกันขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญา อาชีพ ระดับการศึกษาและวัยของบุคคลเริ่มจากการ ใ้บุคคลมีโอกาสรับรู้และสนใจในเรื่องที่จะปลูกฝัง มีโอกาสในการตอบสนองต่อสิ่งที่สนใจ เห็นคุณค่าของสิ่งที่ปฏิบัติและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างสม่ำเสมอ และท้ายที่สุดก็คือการ พัฒนาเป็นลักษณะนิสัยส่วนบุคคลจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต ซึ่งเป็นอีก รูปแบบหนึ่งของการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม สอดคล้องกับแนวคิดทางศาสนาที่ว่าปัญหาของ สังคมไทยในปัจจุบันสามารถแก้ไขหรือบรรเทาเบาบางลงได้ด้วยพระพุทธศาสนา เนื่องจากต้นเหตุ ของปัญหาต่าง ๆ ในสังคมนั้นมาจากการกระทำของมนุษย์ การแก้ปัญหาก็ต้องแก้ไขที่ตัวมนุษย์ เอง มนุษย์ที่สามารถพัฒนาตนได้ ก็สามารถช่วยตนเองให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความสงบสุข และสามารถนำตนไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ในที่สุด นอกจากนั้นการรวมกลุ่มกันนับว่าเป็นการช่วย พัฒนาตนเองให้เป็นผู้ มีคุณธรรมจริยธรรมเกิดจิตใต้สำนึกที่ดีในการประหยัด อดออม รู้จักรักษา สัจจะ และมีระเบียบวินัย รวมทั้งเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลบุคคลอื่นด้วย อันส่งผลให้เกิดความ สามัคคีปรองดองขึ้นภายในชุมชน*

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ได้จัดทำโครงการศึกษาวิจัยทำวิจัยเรื่องการจัดทำ โครงการวิจัยศึกษารูปแบบการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ๔ รูปแบบ คือ รูปแบบของบ้าน (ครอบครัว) วัด โรงเรียน (สถานศึกษา) และชุมชนดังต่อไปนี้

* อ้อมเดือน สดมณิและคณะ, ศึกษาสภาพการจัดฝึกอบรมและการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมของคนไทย, รายงานการวิจัย ฉบับที่ ๑๐๖, ๒๕๔๕, หน้า ๑ - ๘๕.

๑. รูปแบบการปลูกฝังคุณธรรม เรื่องความกตัญญูแก่เด็ก โดยครอบครัว มีเนื้อหาสำคัญ คือ ด้านความรู้ได้ แก่ ความรู้เรื่องความดี/ความชั่ว พระคุณ หน้าที่ ระเบียบวินัย กติกาสังคมและ ศาสนาวัฒนธรรม ความรู้เหล่านี้ ฝึกพฤติกรรมทางกายได้โดยปลูกฝังความสุภาพ มีน้ำใจ กตัญญู มี ระเบียบ ทำตามหน้าที่พึ่งตนเอง และอดออม ด้านการสร้างทัศนคติให้ตระหนัก รัก เคารพ เชื่อมั่น อดทน มีสำนึกขณะจะกระทำ สำหรับวิธีการอบรมปลูกฝังทำได้โดยวิธีอบรมด้วยวาจา ด้วยการ ปฏิบัติเอง ด้วยการปฏิบัติให้เห็นและกระตุ้นให้คิด ทั้งนี้ต้องอาศัยความใกล้ชิดและทำตัวเป็น แบบอย่างของพ่อแม่

ในกรณีที่เด็กทำดีควรชมเชยย้าผลการทำความดีที่เด็กทำให้เด็กพึง และควรยกย่อง ต่อหน้าผู้อื่น เมื่อเด็กกระทำผิดควรพูดคุยอธิบาย ย้าผลการกระทำผิดให้เด็กพึง และพยายามลด พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ด้านการวัดประเมินผล จะวัดจากพฤติกรรมและทัศนคติของเด็ก ผลที่ คาดว่าจะได้รับ คือ เด็กสุภาพ มีน้ำใจ กตัญญูมีระเบียบวินัย ทำหน้าที่พึ่งตนเอง อดออม ตระหนัก และเคารพ เชื่อมั่น อดทนและมีสำนึกที่ดี

๒. รูปแบบการปลูกฝังคุณธรรม เรื่องความกตัญญูแก่เด็ก โดยโรงเรียน (สถานศึกษา) มีเนื้อหาที่สำคัญ คือ ด้านความรู้ได้ แก่ ความรู้ในเรื่องความดี/ความชั่ว ความกตัญญู พระคุณ หน้าที่ ระเบียบวินัย การพัฒนาตนความเป็นไทยสิ่งแวดล้อม และศาสนาวัฒนธรรม ความรู้เหล่านี้ฝึก พฤติกรรมทางกายได้โดยปลูกฝังความมีสำจะจะมีน้ำใจ กตัญญูทำหน้าที่ มีระเบียบวินัย ฝึกฝน สม่่าเสมอเรียนรู้จากความคิด พึ่งตนเองปฏิบัติตามคำสอน รักษาวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และทำตน ให้เป็นประโยชน์ด้านการสร้างทัศนคติให้ตระหนัก รัก/ภาคภูมิใจมุ่งมั่น เชื่อฟัง มีเหตุผล มีสำนึก ขณะจะกระทำอย่างรอบคอบ สำหรับวิธีการอบรมปลูกฝังและการประเมินผลทำเช่นเดียวกับ รูปแบบของครอบครัว แต่ รูปแบบนั้นผู้ที่ต้องทำตัวเป็นแบบอย่างคือ ครูอาจารย์ผู้สอน ผลที่คาดว่าจะ ได้รับ คือ เด็กมีสำจะ มีน้ำใจ มีกตัญญู รู้หน้าที่มีระเบียบวินัย เรียนรู้ผิดถูก รักษาวัฒนธรรม สร้าง ประโยชน์ มีความภาคภูมิใจ มุ่งมั่น มีเหตุผล และมีสำนึกที่ดี

๓. รูปแบบการปลูกฝังคุณธรรม เรื่องความกตัญญูแก่เด็ก โดยสถาบันศาสนา มีเนื้อหา ที่สำคัญ คือด้านความรู้และวิธีการอบรมเช่นเดียวกับรูปแบบครอบครัว แต่ผู้ที่ทำหน้าที่ขัดเกลา คือ พระสงฆ์ หรือนักบวช บุคลากรทางศาสนา ส่วนผลที่คาดว่าจะได้รับ คือ เด็กเป็นคนสุภาพ มีน้ำใจ กตัญญูเอื้อเฟื้อมีระเบียบวินัย ขยัน ซื่อสัตย์ประหยัด อดทน ตระหนักในความดีเคารพตัวเอง เชื่อมั่น มีความรักและเมตตา รวมทั้งมีสำนึกที่จะทำดี

๔. รูปแบบการปลูกฝังคุณธรรม เรื่องความกตัญญูแก่เด็ก โดยชุมชน มีเนื้อหาที่สำคัญ คือ ด้านความรู้ได้ แก่ ความรู้วิธีการอบรมปลูกฝัง เช่นเดียวกับรูปแบบที่ ๑ แต่ผู้ที่ทำหน้าที่อบรม คือ กระบวนการภายในชุมชน ส่วนผลที่คาดว่าจะได้รับคือ เด็กรับผิดชอบต่อสังคม เสียสละ รักษา

สิ่งแวดล้อมบำเพ็ญประโยชน์และเคารพกติกา พฤติกรรมและทัศนคติของเด็ก ส่วนผลที่คาดว่าจะได้รับ คือ เด็กเป็นคนสุภาพ มีน้ำใจ กตัญญูเอื้อเฟื้อมีระเบียบวินัย ขยัน ซื่อสัตย์ประหยัด อดทน ตระหนักในคุณค่าการของตัวเอง เชื้อมน มีความรักและเมตตา รวมทั้งมีสำนึกที่จะทำดี

ดังนั้นจะเห็นว่ารูปแบบของการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม หากจะได้ผลดีต้องมีการกระทำทั้ง ๔ ส่วนไปพร้อม ๆ กันและโดยเฉพาะสถาบันครอบครัว เป็นสถาบันที่มีความสำคัญในการปลูกฝังคุณธรรมและวิธีการปลูกฝังที่ได้ผลในเชิงลึกซึ้งก็คือการอบรมคุณธรรมจริยธรรม โดยในการอบรมนั้นต้องมีกระบวนการทำ ๒ ประการคือ

๑. การทำซ้ำ ๆ การปลูกฝังคุณธรรมโดยการทำซ้ำ ๆ นับเป็นหัวใจสำคัญของความจำ ซึ่งเป็นคำสอนของนักปราชญ์ที่มีมาแต่โบราณ ในการสอนบุตรหลานให้รู้จักทำดี ซึ่งหมายถึงการที่จะให้มนุษย์สามารถจดจำได้อย่างดีนั้น ต้องสอนหรือให้กระทำซ้ำ ๆ หรือบ่อย ๆ ในเรื่องเดิมหรือในเรื่องที่ต้องการจะให้จดจำ ดังนั้นหากต้องการที่จะปลูกฝังค่านิยม หรือความคิดใด ๆ ให้กับใครก็ตามไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ ก็ใช้วิธีการทำซ้ำ ๆ ด้วยกิจกรรมต่าง ๆ เช่นการเล่นิทาน การใช้ภาพยนตร์ ภาพนิ่ง เครื่องบันทึกเสียง การตั้งความหวังการยกคำพูดผู้อื่นมาอ้าง การบรรยาย การเทศนา การตักเตือน การยกย่อง การสรรเสริญชมเชย การแก้ไขวิจารณ์ข้อบกพร่อง การตัดสินใจ และการให้รางวัล การให้คะแนนการประกวด การประเมินค่า ระเบียบข้อบังคับ เกณฑ์ การสาบาน พิธีกรรมต่าง ๆ ขนบธรรมเนียมประเพณี การใช้วิธีการปลูกฝังค่านิยม คุณธรรมจริยธรรมเดือนละ ๑ เรื่อง ตลอดจนการใช้สัญลักษณ์ ป้ายประกาศ คำขวัญ คำคม คำพังเพย สุภาษิต อบรมคุณธรรม ค่านิยม จริยธรรมให้อธิบายคำถามทางจริยธรรม สอนจริยศาสตร์ให้เด็กมีความรู้เห็นอกเห็นใจผู้อื่นหาวิธีให้เด็กรู้คุณค่าของตนเอง เช่น การเล่นกีฬา เป็นต้น

๒. สอดแทรกคุณธรรมลงในกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้สามารถพัฒนาคุณธรรมให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนได้โดยไม่ต้องมีวิชาคุณธรรมให้เรียนพิเศษ เช่น การฝึกทดลองทำงานร่วมกับผู้อื่น ฝึกทดลองด้วยตนเอง เพราะการทำงานร่วมกับผู้อื่นต้องมีความรับผิดชอบ ความตรงต่อเวลา ความอดทน ความเสียสละ ความซื่อสัตย์สุจริต หากทำได้มาก ๆ บ่อย ๆ ก็จะกลายเป็นเจตคติเป็นความเชื่อ หากปฏิบัติอยู่เสมอก็จะกลายเป็นความเคยชิน เป็นสำนึกที่จะต้องปฏิบัติเช่นนั้น อยู่เสมอ การปลูกฝังคุณธรรมต้องเลือกที่จะปลูกฝังเรื่องใดแก่ใครก่อน แล้วจึงออกแบบวิธีการต่าง ๆ ข้างต้น สุดท้ายจึงนำไปปลูกฝังให้กับบุคคลเป้าหมายโดยผ่านทางประสาทตาหูหรือประสาทสัมผัสอื่น ๆ เพื่อให้เข้าไปอยู่ในบันทึกความทรงจำของสมองโดยการทำซ้ำ ๆ จนกลายเป็นความทรงจำ ความเชื่อ และสำนึกสุดท้ายการพัฒนาจิตใจให้มีความรู้คู่คุณธรรมนั้นก็ต้องพัฒนาผู้ใหญ่ควบคู่กันไปไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ครูอาจารย์ ข้าราชการ นักการเมืองต้องพัฒนาตนเองให้มีความรู้คู่คุณธรรม และผู้ใหญ่ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีของเด็ก สื่อมวลชนต้องเสนอข่าวคนดีที่เป็นตัวอย่างที่ดี

ยกย่องคนคือย่ำส่งเสริมสิ่งชั่วชวนให้กำเริบซึ่งส่งผลให้เกิดเป็นปัญหาสังคมอย่างที่เห็นในปัจจุบัน เราต้องช่วยกันเผยแพร่คุณธรรมเข้าสู่จิตใจประชาชนเมื่อคนในสังคมมีศีลธรรมและมีศีลธรรมประจำใจจะเป็นเหตุให้คิดดี ทำดี พุทธิ ความสุขสงบจะเกิดขึ้นในครอบครัวในสังคมอย่างแน่นอน

จะเห็นว่าในการปลูกฝังคุณธรรมให้กับวัยรุ่นนั้น จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนทั้งจากสถาบันการศึกษาและสถาบันครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับโรงเรียนแลสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญด้านหลักสูตรและวิธีการสอนแบบปลูกฝังพฤติกรรม^๒

ฤกษ์ชัย ฤกษ์อุปการ ได้เสนอทฤษฎีที่สามารถใช้สอนและฝึกอบรมให้ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีคุณธรรมและจริยธรรมที่พึงประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การปลูกฝังจริยธรรมโดยวิธีกระจำจ่านิยม หมายถึง การกระตุ้นให้บุคคลเข้าใจค่านิยมของตนเองและค่านิยมของผู้อื่นได้ อย่างชัดเจน ซึ่งความเข้าใจดังกล่าวจะช่วยให้นักเรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น การมุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจค่านิยม คุณธรรม และจริยธรรมของตนเองได้ อย่างชัดเจนเพื่อป้องกันความสับสนและความลังเลใจในการประพฤติปฏิบัติทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ผู้เรียนมีอิสระในการพิจารณาถูกผิดได้ด้วยตนเอง กล่าวคือสิ่งใดที่ผู้เรียนคิดว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องและดีงาม สิ่งนั้นก็จะกลายเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงามของผู้เรียนซึ่งบุคคลที่เกี่ยวข้องจะต้องเข้าใจและยอมรับสิ่งที่ถูกต้องและดีงามดังกล่าวของเขาด้วย ในกรณี ที่ค่านิยมของผู้ใดไม่ถูกต้องตามหลักคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมของสังคมไม่ควรตัดสินใจว่าค่านิยมของเขาผิดและบังคับให้เขาเปลี่ยนค่านิยม แต่ควรส่งเสริมให้เขาได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและค่านิยมกับผู้อื่นจนกระทั่ง เขายอมรับค่านิยมถูกต้องตามหลักคุณธรรมและจริยธรรมด้วยตนเอง การเปลี่ยนค่านิยมด้วยวิธีการดังกล่าวจึงเป็นวิธีการเปลี่ยนค่านิยมหรือพฤติกรรมโดยที่ผู้เปลี่ยนไม่สูญเสียความเป็นตัวของตัวเองและมีความเชื่อมั่นว่าตนได้กระทำในสิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสมซึ่งถือว่าเป็นความสำเร็จสูงสุดของการเปลี่ยนเจตคติและพฤติกรรมของบุคคล

การปลูกฝังจริยธรรมโดยให้เหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นวิธีการที่สามารถนำมาใช้สอนและฝึกอบรมให้เป็นคนมีคุณธรรมและจริยธรรมที่พึงประสงค์โดยเหตุผลเชิงจริยธรรมจะทำหน้าที่เป็นเหตุจูงใจให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ บุคคลจึงสามารถประเมินคุณธรรมและจริยธรรมของผู้อื่นได้โดยการสังเกตและซักถามเหตุผลที่ อยู่เบื้องหลังการกระทำต่างๆของเขา”

ดวงเดือน พันธุมนาวิน ได้เสนอวิธีการยกระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมไว้ดังต่อไปนี้

^๒ <http://www.inspect6.moe.go.th> [๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓, อ้างใน นางสาวพุทธชาติ แผนสมบุญ, กระบวนการปลูกฝังความกตัญญูแก่เยาวชน, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^๓ ฤกษ์ชัย ฤกษ์อุปการ, หลักการและทฤษฎีการปลูกฝังจริยธรรม, ๒๕๓๕, หน้า ๗๘-๒๓๓.

๑) การให้ความรู้ขั้นสูงขึ้นแก่นักจิตวิทยาได้ใช้วิธีการให้เหตุผลที่เหนือกว่าที่เด็กใช้ ทั้งนี้เพื่อให้เด็กได้ความรู้ในขั้นที่สูงขึ้นกว่าที่ตนมีอยู่เมื่อเด็กได้รับเหตุผลใหม่เด็กจะนำไปใช้เปรียบเทียบกับเหตุผลเดิมของตน ซึ่งการเปรียบเทียบนี้เด็กจะเกิดความรู้สึกที่ขัดแย้งกัน ซึ่งความขัดแย้งนี้จะป็นเครื่องกระตุ้นให้เด็กปรับปรุงโครงสร้างทางความคิดของตนเพื่อให้เกิดความสมดุลซึ่งจะช่วยให้เด็กเข้าใจและยอมรับเหตุผลในขั้นที่สูงขึ้นกว่าขั้นของตนได้

๒) การแสดงบทบาท วิธีนี้เกิดความเข้าใจที่ว่าคนที่คนเราจะเข้าใจก็ควรเกี่ยวข้องกับจริยธรรม โคลเบอร์ก^๔ ได้กล่าวว่า การสวมบทบาทนั้นได้แก่ การรับเอาทัศนคติของผู้อื่นการรับรู้ในความคิดและความรู้สึกของผู้อื่น การนำตนเองไปอยู่ในฐานะของคนอื่น กระบวนการดังกล่าวจะทำให้มีความคิดกว้างขวาง และเกิดความคิด ความเข้าใจแตกต่างไปจากเดิมไม่ยึดอยู่แต่ตัวเอง

๓) การใช้อิทธิพลของกลุ่มให้เกิดการคล้อยตาม การแสดงเหตุผลเชิงจริยธรรมเพื่อเป็นการยกระดับจิตใจของเด็กนั้น อาจทำได้โดยการใช้อิทธิพลของกลุ่มเพื่อน ซึ่งแสดงออกทางจริยธรรมในระดับเดียวกันเด็กจะยึดถือเพื่อนเป็นแบบอย่างและคล้อยตามลักษณะของเพื่อนไปโดยง่าย การปฏิสัมพันธ์ต่อเพื่อนจะมีผลต่อจริยธรรม เด็กที่ได้ร่วมสังคมกันจะมีความก้าวหน้ามากกว่าเด็กที่แยกเดี่ยวจากเพื่อน ทั้งนี้เพราะการที่เด็กมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้โต้แย้งกับเพื่อนจะทำให้เขาได้รับความคิดเห็น และทัศนคติใหม่ ๆ ต่างไปจากที่ตนมีตนมีอยู่ถ้าเขาได้พิจารณาเปรียบเทียบกับความรู้เดิมที่เขา มีอยู่ และสามารถปรับให้เข้ากันได้ เขาก็จะมีโครงสร้างของความรู้และเหตุผลใหม่ขึ้นมา

๔) การให้เลียนแบบจากตัวแบบการใช้ตัวแบบแสดงพฤติกรรมต่างๆ ให้ถูกต้องจะเป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้ผู้ถูกทดลองทำพฤติกรรมต่าง ๆ ตามตัวแบบได้เป็นการให้ความรู้แก่ผู้ทดลองอีกวิธีหนึ่ง ลักษณะและความเหมาะสมของตัวแบบเป็นสิ่งสำคัญมากเพราะตัวแบบจะต้องมีลักษณะดึงดูดและชักชวนให้ผู้อื่นสังเกตเห็นเกิดความเชื่อถือและคล้อยตามได้^๕

ธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้ปาฐกถาพิเศษ เรื่องคุณธรรมจริยธรรมกับปัญหาเยาวชนไทยในสังคมได้กล่าวว่าสำหรับการฝึกอบรมคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชนนั้นผู้ที่มิบทบาทสำคัญ ๆ ได้แก่ครู อาจารย์ สถานศึกษาและพ่อแม่ โดยอิทธิพลของครูอาจารย์ที่มีต่อนักเรียนนั้นล้าลึกและยาวนาน ดังนั้นครูดีย่อมจะเป็นคุณอนันต์แก่นักเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการฝึกอบรมด้านคุณธรรมและจริยธรรมนั้นเป็นหน้าที่ที่สำคัญของครูนอกเหนือจากการให้

^๔ อังใน นวลลออ วรชีนา, ผลของโปรแกรมพัฒนาการแสดงความกตัญญูต่อเวทีของเด็กไทย, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑.

^๕ ดวงเดือน พันธุมนาวิน, จริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน, รายงานการสัมมนาโครงการพัฒนาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๒๒), หน้า ๔๕ - ๕๒.

ความรู้ทางวิชาการในทุกวิชาครูที่ดีคือครูที่นอกจากจะต้องหนักและเข้าใจศิษย์และอุทิศตนให้แก่การสอนแล้ว ต้องรู้จักส่งเสริมจุดเด่นแก่จุดด้อยให้กับศิษย์ทั้งยังต้องปลูกฝังให้ศิษย์ได้ตระหนักในหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม นอกจากนี้ยังได้เสนอแนะแนวทางในการฝึกอบรมเด็กและเยาวชน ดังนี้

๑. สร้างเสริมระบบการให้รางวัลและการลงโทษ (Reward and Punishment) ในการฝึกอบรมเด็กเรื่องการปลูกฝังคตินั้นใช้ วินัย เป็นตัวกำกับมีการให้รางวัลแก่ผู้กระทำดีและมีการลงโทษแก่ผู้กระทำชั่ว ทั้งรางวัลและการลงโทษนี้มีเกณฑ์กำหนดว่าต้อง ได้สัดส่วนกับความดีความชอบหรือหนักเบาพอดีกับความร้ายแรงของการกระทำความผิด ส่วนเรื่องของการให้รางวัลที่ประกอบคุณงามความดีนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะทำให้เด็กมีจิตสำนึกว่าตัวเขานั้นมีเกียรติศักดิ์ศรีและมีคุณค่า (Self – Esteem) ทั้งยังมีศักยภาพที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสรรค์สิ่งดีงามเพื่อจรรโลงสังคมและเป็นฟันเฟืองเล็ก ๆ ที่มีความสำคัญในการสร้างความเจริญมั่นคงให้กับประเทศชาติและการยกย่องให้รางวัลนั้นยังเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้อื่นปฏิบัติตามด้วย

๒. ปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนคุณธรรมและจริยธรรมให้ชัดเจนเห็นภาพเรื่องคุณธรรมจริยธรรมเป็นเรื่องราวธรรมจึงต้องมีวิธีการสอนที่จูงใจ ผู้สอนจึงควรนำตัวอย่างที่ผู้เรียนสามารถเห็นภาพได้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องจริงจากข่าวเหตุการณ์ปัจจุบัน นิทานหรือภาพยนตร์ และละครต่าง ๆ ที่ผู้สอนสามารถนำมาแยกแยะและสอดแทรกคำสอนลงในอุทาหรณ์จากเรื่องเหล่านั้นหรือแสดงให้เห็นว่าสิ่งใดเป็นสิ่งถูกต้องชอบธรรมและควรปฏิบัติตามหรือสิ่งใดเป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่ควรถือเป็นแบบอย่าง

๓. ต้องมีตัวอย่างที่ดีอันเป็นแบบฉบับในการรักษาคุณธรรมจริยธรรมในการอบรมปลูกฝังคตินั้นแก่เยาวชนสิ่งสำคัญยิ่งประการหนึ่ง คือตัวอย่างที่ดีที่เป็นแรงจูงใจให้คนรุ่นใหม่ได้ถือปฏิบัติตามสถาบันศึกษาหรือองค์กรวิชาชีพต่าง ๆ จึงควรส่งเสริมให้มีการประกวดเรียงความหรือการเรียบเรียงชีวประวัติของปราชญ์บุคคลเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนได้รู้อุดมการณ์และเรียนวิธีการทำงานและการดำรงชีวิตในทางชอบธรรมต่อไป

ในส่วนของผู้ปกครองนั้นการอบรมสั่งสอนจากพ่อแม่ผู้ปกครองมีความสำคัญยิ่งนักจิตวิทยาการกล่าวว่าการอบรมสั่งสอนบุตรนั้น ทั้งบิดามารดาต้องร่วมกันทำหน้าที่นี้เองจะมอบให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจัดการมิได้โดยเฉพาะในเรื่องทางเพศของชายและในทางกลับกันมารดาพูดได้ดีกว่า

บิดาในเรื่องปัญหาต่าง ๆ ของเด็กหญิงและและการฝึกอบรมนี้มีใช้ด้วยความจำใจหรือทำอย่างเสียมิได้ หากแต่ต้องทำด้วยความรักความเมตตาและความห่วงใย^๖

๔.๒ แนวทางการปลูกฝังความกตัญญูทศเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

โดยวิธีผ่านการจัดทำโครงการกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้นักเรียนร่วมกิจกรรม แล้วนำมา
วัดผล เพื่อให้ทราบข้อมูลที่ต้องการ ดังเช่น โครงการดังต่อไปนี้

กิจกรรมค่ายคุณธรรม

ชื่อโครงการ โครงการ “ปฏิบัติธรรม พัฒนาตนเอง”

แผนงาน พัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนสนองแผนกลยุทธ์ ด้านการ
พัฒนาการจัดการและคุณภาพการเรียนรู้สนองกรอบกลยุทธ์โรงเรียนในฝัน ด้านการเรียนรู้และการ
พัฒนาสนองแผนการดำเนินงานโรงเรียนในฝัน แผนพัฒนาครู และบุคลากรทางการศึกษา
หน่วยงานที่รับผิดชอบ ฝ่ายกิจการนักเรียน โรงเรียนบ้านหนองช้าง ลักษณะโครงการ ๓ วัน ๓ คืน

หลักการและเหตุผล

สภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและความก้าวหน้า
ทางด้านเทคโนโลยี ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างสถาบันครอบครัว พ่อแม่ห่างเหินจากลูก ครูอาจารย์
และนักเรียนห่างเหินกัน ทำให้เกิดปัญหามากมาย การพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกันเริ่มลดลง
คุณธรรมจริยธรรมเริ่มถดถอย เด็กเลวร้ายเมื่อเกิดปัญหาขึ้นกับตนเอง บางคนสามารถหาทาง
ออกที่ดีให้กับตนเองได้ บางคนหันไปพึ่งสิ่งที่คิดว่าจะช่วยให้ตนเองมีความสุข ลืมทุกข์ได้ชั่วขณะ
เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่สังคมรับรู้และตระหนักดี โรงเรียนบ้านหนองช้างตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว
จึงจัดให้มีโครงการอบรม “ปฏิบัติธรรม พัฒนาตนเอง” ขึ้น

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อให้นักเรียนเป็นผู้มีระเบียบวินัย มีความอดทน และมีความกตัญญูทศเวทีต่อ
มารดาบิดาและครูอาจารย์

๒. เพื่อฝึกให้นักเรียนรู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และร่วมกันแก้ไขปัญหายาเสพติด
ในสถานศึกษา

^๖ธานินทร์ กรัยวิเชียร, ศาสตราจารย์, “คุณธรรมจริยธรรมกับปัญหาเยาวชนไทยในสังคม”,
วารสารข้าราชการ, ปีที่ ๕๒, ฉบับที่ ๔, กรกฎาคม-สิงหาคม ๒๕๕๐, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดวุฒิ
พันธ์การพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗.

๓. เพื่อให้นักเรียนเข้าใจหลักธรรมของพระพุทธศาสนา
๔. เพื่อให้นักเรียนมีความรู้คุณธรรมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน
๕. เพื่อให้นักเรียนสามารถปฏิบัติธรรมได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามพุทธวิธี
๖. เพื่อให้นักเรียนมีภูมิคุ้มกันด้านยาเสพติด

เป้าหมาย

๑. ด้านปริมาณ

- นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ จำนวน ๒๘ คน
- นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ จำนวน ๒๑ คน
- นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ จำนวน ๒๔ คน
- รวม ทั้งหมด ๗๓ คน

๒. ด้านคุณภาพ

นักเรียนที่เข้ารับการอบรมมีคุณธรรมและรู้จักนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตและ มีความกตัญญูทดแทนคุณครูอาจารย์

วิธีดำเนินการ

๑. ประชุมคณะกรรมการ
๒. แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน
๓. ติดต่อวิทยากร
๔. เตรียมนักเรียนเข้ารับการอบรม
๕. ดำเนินการจัดอบรม
๖. สรุปและประเมินผลและรายงานผลการอบรม

สถานที่

วัดบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

ระยะเวลาดำเนินการ

ระหว่างวันที่ ๑๔ - ๑๖ เดือน มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๖

งบประมาณ

- งบประมาณเรียนฟรี ๑๕ ปีอย่างมีคุณภาพ จำนวน ๑๗,๔๐๐ บาท
- งบประมาณ โครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม
จำนวน ๕,๐๐๐ บาท
- งบประมาณสนับสนุนจากเทศบาลตำบลเขาวง จำนวน ๒๐,๐๐๐ บาท
- รวมทั้งสิ้น ๔๒,๔๐๐ บาท

ผู้รับผิดชอบ

งานส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี
จังหวัดร้อยเอ็ด

หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- คณะพระวิทยากร ศูนย์พัฒนาวัดโพธิ์การาม อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด
- ตำบลเขาวง
- โรงพยาบาลอำเภอธวัชบุรี
- ชมรมผู้ปกครอง - ครู โรงเรียนบ้านหนองช้าง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. นักเรียนเป็นผู้มีระเบียบวินัย มีความอดทน และมีความกตัญญูต่อมารดา บิดาและครู - อาจารย์
๒. นักเรียนรู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกันและร่วมกันแก้ไขปัญหาเสพติดในสถานศึกษา
๓. นักเรียนเข้าใจหลักธรรมของพระพุทธศาสนา
๔. นักเรียนมีความรู้คู่คุณธรรมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน
๕. นักเรียนสามารถปฏิบัติธรรมได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามพุทธวิธี
๖. นักเรียนมีภูมิคุ้มกันด้านยาเสพติด

ตารางที่ ๔.๑ การประเมินผลกิจกรรมค่ายคุณธรรม

ตัวชี้วัดความสำเร็จ	วิธีการประเมินผล	เครื่องมือที่ใช้วัด
ผลผลิต (Output) - ครู นักเรียนเข้าร่วมค่ายคุณธรรม จริยธรรม - คัดเลือกนักเรียนดีเด่น ลูกกตัญญู	- การสังเกต - การสัมภาษณ์ - การสังเกต	- แบบสังเกต - แบบสัมภาษณ์ - แบบสังเกต
ผลลัพธ์ (Outcome) - ครู นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่ดีงาม - นักเรียนสามารถนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม	- การสังเกต - การสัมภาษณ์ - การสังเกต	- แบบสังเกต - แบบสัมภาษณ์ - แบบสังเกต

ลงชื่อ..... ผู้เสนอโครงการ

(นางพรรณนิภา มูลศิริ)

ครูหัวหน้าหมวดส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม

ลงชื่อ.....ผู้เห็นชอบโครงการ

(นายบรรยง สุ่มมดย์)

รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารงานบุคคล

ลงชื่อ.....ผู้อนุมัติโครงการ

(นายวิโรจน์ หล้ามูลชา)

ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองช้าง

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ความกตัญญูคุณเวทีเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษย์ การกตัญญูต่อบุคคลผู้มีพระคุณ บพการี มารดาบิดา อาจารย์อุปัชฌาย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นคุณธรรมพื้นฐานของคนดี หลักธรรมที่ทำให้ดำรงตนดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความเป็นคนดีมีความกตัญญูรู้คุณนั้นก็คือ ทศวาจาธรรม ๔ ซึ่งได้แก่ การมีสติจะ หมั่นฝึกฝนตนเอง มีความอดทนอดกลั้น เป็นคนดีอารมณ์แจ่มใสเบิกบาน มีความเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ไม่ตระหนี่ เลี้ยงดูครอบครัวดูแลพ่อแม่ปู่ย่า ตายาย ให้มีความสุข และทำบุญอุทิศส่งให้ท่าน ปิณฺณรโกให้ท่านเพื่อให้ท่านมีบุญติดตัวไปเกิดบนสวรรค์จนกว่าจะหมดกิเลสไปพระนิพพานในชาติใดชาติหนึ่งข้างหน้า

๔.๓ แนวทางการปลูกฝังพฤติกรรมการปฏิบัติตนด้านความกตัญญูคุณเวทีต่อบิดา

มารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

แนวทางการปลูกฝังพฤติกรรมการปฏิบัติตนด้านความกตัญญูคุณเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด โดยวิธีผ่านการจัดทำโครงการกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ให้นักเรียนร่วมกิจกรรม แล้วนำมาวัดผล เพื่อให้ทราบพฤติกรรมด้านความกตัญญูที่ถูกต้อง ดังเช่น โครงการดังต่อไปนี้

กิจกรรมวันแม่

โครงการ กิจกรรมวันแม่แห่งชาติ

กลยุทธ์ข้อที่ ๒ แผนงานที่ ๒ ลักษณะของโครงการ ต่อเนื่อง

ผู้รับผิดชอบ นางราตรี โพธิ์สุวรรณ

ระยะเวลาดำเนินการ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๕ ถึง ๓๐ มกราคม ๒๕๕๖

สนองมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน ข้อที่ ๑, ๒

๑. หลักการและเหตุผล

ปัญหาศีลธรรมในเด็กและเยาวชนในอดีตที่ผ่านมา ยังไม่มีฝ่ายใดรับผิดชอบโดยตรง เมื่อพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ข้อ ๒ มาตรา ๘ ที่ว่า ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา หมายถึง เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมาช่วยกันจัดการศึกษา ให้กับเยาวชนและประชาชน ดังนั้น บ้าน วัด ชุมชน จึงมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเรื่องศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมในเด็กและเยาวชน โรงเรียนเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวิชาการและเป็นแหล่งหล่อหลอมทางศีลธรรมไปพร้อม ๆ กัน คือ สอนให้เด็กและเยาวชนเป็นคนดีมีความกตัญญู รู้คุณมารดาบิดา มีปัญญา มีความสุข ซึ่งองค์ประกอบสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธคือ วัด และพระสงฆ์ตามหลักการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น

๒. วัตถุประสงค์

- ๒.๑ เพื่อให้นักเรียนได้มีจิตสำนึกถึงพระคุณของมารดาบิดา
- ๒.๒ เพื่อให้นักเรียนได้แสดงออกซึ่งความกตัญญูทวดเวทิต่อมารดาบิดาและครูอาจารย์
- ๒.๓ เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียนร่วมรับผิดชอบในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมอันดีแก่นักเรียน
- ๒.๔ เพื่อให้นักเรียนเข้าใจหลักธรรมของพระพุทธศาสนา
- ๒.๕ เพื่อให้นักเรียนมีความรู้คู่คุณธรรมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน
- ๒.๖ เพื่อให้นักเรียนสามารถปฏิบัติธรรมได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามพุทธวิธี

๓. เป้าหมาย

ผลผลิต (Output)

๑. นักเรียนทุกคนได้เข้าร่วมกิจกรรมวันแม่ที่ทางโรงเรียนจัดขึ้น
๒. นักเรียนทุกคนสามารถนำหลักธรรม และหลักความกตัญญูทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

ผลลัพธ์ (Outcome)

นักเรียนทุกคนเป็นผู้มีความกตัญญูต่อมารดาบิดา ครูอาจารย์ มีคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกที่ดีต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติ

ตารางที่ ๔.๒

การประเมินผลกิจกรรมวันแม่แห่งชาติ

ตัวชี้วัดความสำเร็จ	วิธีการประเมิน	เครื่องมือที่ใช้วัด
ผลผลิต (Output) ๑. เรียนทุกคนได้เข้าร่วมกิจกรรมที่ทางโรงเรียนจัดขึ้น ๒. นักเรียนทุกคนสามารถนำหลักการและแนวทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน	สัมภาษณ์	แบบสัมภาษณ์
ผลลัพธ์ (Outcome) นักเรียนทุกคนเป็นผู้มีความกตัญญู รู้คุณ มีคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกที่ดีต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติ	สัมภาษณ์	แบบสัมภาษณ์

๖. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

นักเรียนทุกคนเป็นผู้มีความกตัญญูต่อผู้มีคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกที่ดีต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติ

ลงชื่อผู้เสนอโครงการ

(นางพรรณนิภา มุลลิตี)

ลงชื่อผู้เห็นชอบโครงการ

(นายขรรชง สุขมตย์)

รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารงานบุคคล

ลงชื่อผู้อนุมัติโครงการ

(นายวิโรจน์ หล้ามูลชา)

ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองช้าง

๔.๔ ผลการสัมภาษณ์นักเรียนที่ผ่านกิจกรรมแล้ว

การสัมภาษณ์นักเรียน แนวทางในการปลูกฝังความกตัญญูทวดที่ต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนบ้านหนองซ้าง ตำบลเขาวง อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด พอสรุปได้ดังนี้

๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ โดยรวมสรุปพฤติกรรมได้ดังนี้

การแสดงพฤติกรรมด้านกตัญญูทวดที่ต่อบิดามารดา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองซ้าง ด้านท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ คือ นักเรียนเตรียมอาหารและน้ำดื่มให้มารดาบิดา ดูแลทำความสะอาดห้องนอนของมารดา จัดอาหารและยาตามที่แพทย์ให้มารดาบิดาเมื่อเจ็บป่วย และซื้ออาหารหรือผลไม้ที่มารดาบิดาชอบมากมาฝาก นักเรียนซักเสื้อผ้าให้มารดาบิดา และตัดเล็บมือเล็บเท้าให้มารดาบิดา เป็นต้น

๒) ช่วยทำการงานของท่าน สรุปพฤติกรรมได้ดังนี้

การแสดงพฤติกรรมด้านกตัญญูทวดที่ต่อบิดามารดา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองซ้าง ด้านช่วยทำการงานของท่าน นักเรียนหุงข้าวทำกับข้าวให้บิดามารดารับประทาน กวาดบ้าน ถูบ้าน ล้างถ้วยล้างจาน กรอกน้ำใส่ขวดตู้เย็น เก็บสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้านอย่างระมัดระวัง ช่วยทำธุระภายนอกบ้านแทนบิดามารดา ไปซื้อของนอกบ้านแทนบิดามารดา และช่วยขัดล้างห้องน้ำให้บิดามารดา เป็นต้น

๓) ดำรงวงศ์ตระกูล สรุปพฤติกรรมได้ดังนี้

การแสดงพฤติกรรมด้านกตัญญูทวดที่ต่อบิดามารดา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองซ้าง ด้านดำรงวงศ์ตระกูล คือ นักเรียนไหว้บิดามารดาก่อนออกจากบ้านและกลับเข้าบ้าน นักเรียนเป็นคนดีมีนิสัยมัธยัสถ์ ขยันตั้งใจเรียนหนังสือ พุดให้กำลังใจบิดามารดาเมื่อท่านเบื่อหน่ายหรือท้อแท้ กล่าวชื่นชมยกย่องบิดามารดาให้คนอื่นฟัง กล่าวขอบคุณทุกครั้งที่ยึดมารดาให้ของหรือให้ความช่วยเหลือ นักเรียนไม่กระทำเรื่องให้บิดามารดาต้องเสียใจ เช่นหนีโรงเรียน หนีออกจากบ้าน เป็นต้น

๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่การรับทรัพย์มรดก สรุปพฤติกรรมได้ดังนี้

การแสดงพฤติกรรมด้านกตัญญูทศเวทีต่อบิดามารดา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
ตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ด้านประพฤติกรรมให้เหมาะสมแก่การรับทรัพย์มรดก คือ นักเรียน
พูดคุยกับบิดามารดาด้วยกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย ให้ของขวัญแก่บิดามารดาในโอกาสพิเศษ
เช่นวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันแม่ เป็นต้น เสียใจเมื่อพูดโกหกบิดามารดาได้เถียงบิดามารดา
เป็นต้น

๕) ทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว สรุปพฤติกรรมได้ดังนี้

การแสดงพฤติกรรมด้านกตัญญูทศเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
ตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ด้านทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว คือ นักเรียนชวน
บิดามารดาไปถวายสังฆทานที่วัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ ทำบุญทอดกฐิน ผ้าป่าเพื่อสร้าง
วัด เป็นต้น นักเรียนชวนบิดามารดาให้ทำบุญปล่อยนกปล่อยปลาในวัดเกิด นักเรียนชวนบิดา
มารดาทำบุญตักบาตรในเทศกาลต่างๆ เช่นวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วัน
ออกพรรษา เป็นต้น นักเรียนชวนบิดามารดาทำบุญครอบวันตายของญาติ นักเรียนชวน
บิดามารดาไปเวียนเทียนที่วัดในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา นักเรียนชวนบิดามารดาให้สวดมนต์
ไหว้พระก่อนนอน นั่งสมาธิไปฟังเทศน์ที่วัดในวันพระ ชวนให้บิดามารดาบริจาคเงินซื้อโลงศพ
ให้ศพที่ไม่มีญาติ เป็นต้น

สรุปความกตัญญูทศเวทีนั้นจัดว่าเป็นความเชื่อที่ควบคู่กับสังคมไทยเป็นเวลานาน
แล้วเป็นวัฒนธรรมของชาวพุทธ ซึ่งมีผลต่อการอบรมสั่งสอนและถ่ายทอดวัฒนธรรมใน
ครอบครัวแบบสังคมไทย ความกตัญญูทศเวทีเป็นเรื่องของจิตใจ ดังนั้นการปลูกจิตสำนึกของ
บุคคลให้มีความกตัญญูทศเวทีนั้น ต้องอาศัยการปลูกจิตสำนึก ให้นักเรียนตระหนักถึงความกตัญญู
ทศเวที เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนได้ทำหน้าที่ของตนในการตอบแทนพระคุณบิดามารดา เพื่อให้เกิด
ความสงบสุขแก่ทุกคนทุกเพศทุกวัยในสถาบันครอบครัว สังคมและประเทศชาติต่อไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทเวที ต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นสำคัญตามจุดประสงค์ ดังนี้

๑.ความกตัญญูทเวทีตามนัยแห่งในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความกตัญญูเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อกันและกัน ด้วยความสำนึกในบุญคุณของคนอื่นที่ทำได้แก่ตน ทั้งโดยตรง และโดยอ้อม ไม่ว่าจะทำให้แก่ตนหรือไม่ก็ตาม โดยความบริสุทธิ์ใจ ส่วนกตเวที มี ๒ ลักษณะ คือ ประกาศคุณท่าน ได้แก่ ประกาศความดีของผู้พระคุณต่อตน หรือด้วยการปฏิบัติตนเป็นคนดี และ ตอบแทนคุณท่าน ได้แก่ การตอบแทนด้วยวัตถุสิ่งของ ด้วยการรับใช้ดูแล ด้วยความเคารพเชื่อฟัง เป็นต้น

ประโยชน์ของความกตัญญู และโทษของการไม่มีความกตัญญูทั้งต่อตนเองและต่อสังคม บุคคลผู้มีความกตัญญูเป็นคนดีและรักษาความดีไว้ได้ เป็นผู้นำคบค้าสมาคม ได้รับการยกย่องสรรเสริญ ความกตัญญูยังทำให้คนในสังคมช่วยเหลือกัน พึ่งพาอาศัยอยู่กันด้วยดี มีความร่มเย็นเป็นสุข ส่วนโทษของการไม่มีความกตัญญู ย่อมทำให้ตนเองและสังคม มีแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อน ความเสื่อม หากคบค้าสมาคมได้ยาก เมื่อเป็นเช่นนี้ ทั้งตนเองและสังคม ย่อมจะได้รับโทษของการไม่มีความกตัญญู หลักธรรมที่ส่งเสริมความกตัญญู คือ สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ ฌราวาสธรรม ๔ โภคอาทิยะ ๕ การวะ ๖ สาราณียธรรม ๖ ทิศ ๖ เป็นต้น

ความกตัญญูทเวทีเป็นคุณธรรมของคนดี มีบทบาทและอิทธิพลต่อสังคมและประเพณีไทยอย่างยิ่ง มีบทบาทอันจะทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมมั่นคง ซึ่งเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่อันเหมาะสมของตน โดยเริ่มจากความรับผิดชอบต่อตนเอง ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพการี และบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูทเวที อันจะขยายผลในสังคมที่กว้างออกไป ความกตัญญูช่วยให้โลกอยู่รอดไม่มีปัญหา ปัญหาคนชราไม่มีคนเลี้ยง ปัญหาสงคราม ปัญหาความโหดร้ายทารุณ ปัญหาการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ ก็จะหมดไป

๒. พฤติกรรมด้านความกตัญญูต่อเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
ตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด สรุปผลการศึกษาดังนี้

๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ โดยรวมสรุปพฤติกรรมได้ดังนี้

การแสดงพฤติกรรมด้านกตัญญูต่อเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
 ตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ด้านท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ คือ นักเรียนเตรียมอาหาร
 และน้ำดื่มให้มารดาบิดา ดูแลทำความสะอาดห้องนอนของมารดา จัดอาหารและยาตามที่แพทย์
 ให้มารดาบิดาเมื่อเจ็บป่วย และซื้ออาหารหรือผลไม้ที่มารดาบิดาชอบมากมาฝาก นักเรียนซัก
 เสื้อผ้าให้มารดาบิดา และตัดเล็บมือเล็บเท้าให้มารดาบิดา เป็นต้น

๒) ช่วยทำการงานของท่าน สรุปพฤติกรรมได้ดังนี้

การแสดงพฤติกรรมด้านกตัญญูต่อเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
 ตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ด้านช่วยทำการงานของท่าน นักเรียนหุงข้าวทำกับข้าวให้บิดา
 มารดารับประทาน กวาดบ้าน ถูบ้าน ล้างถ้วยล้างจาน กรอกน้ำใส่ขวดตู้เย็น เก็บสิ่งของ
 เครื่องใช้ภายในบ้านอย่างระมัดระวัง ช่วยทำธุระภายนอกบ้านแทนบิดา มารดา ไปซื้อของนอก
 บ้านแทนบิดามารดา และช่วยขัดล้างห้องน้ำให้บิดามารดา เป็นต้น

๓) ดำรงวงศ์ตระกูล สรุปพฤติกรรมได้ดังนี้

การแสดงพฤติกรรมด้านกตัญญูต่อเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
 ตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ด้านดำรงวงศ์ตระกูล คือ นักเรียนไหว้บิดามารดาก่อนออกจาก
 บ้านและกลับเข้าบ้าน นักเรียนเป็นคนดีมีนิสัยมัธยัสถ์ ขยันตั้งใจเรียนหนังสือ พยายามให้กำลังใจ
 บิดามารดาเมื่อท่านเบื่อหน่ายหรือท้อแท้ กล่าวชื่นชมยกย่องบิดามารดาให้คนอื่นฟัง กล่าว
 ขอบคุณทุกครั้งที่ยึดมารดาให้ของหรือให้ความช่วยเหลือ นักเรียนไม่กระทำเรื่องให้บิดามารดา
 ต้องเสียใจ เช่นหนีโรงเรียน หนีออกจากบ้าน เป็นต้น

๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่การรับทรัพย์มรดก สรุปพฤติกรรมได้ดังนี้

การแสดงพฤติกรรมด้านกตัญญูต่อเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
 ตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ด้านประพฤติดนให้เหมาะสมแก่การรับทรัพย์มรดก คือ นักเรียน
 พุศุคยกับบิดามารดากับกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย ให้ของขวัญแก่บิดามารดาในโอกาสพิเศษ
 เช่นวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันแม่ เป็นต้น เสียใจเมื่อพูดโกหกบิดามารดาได้เถียงบิดามารดา
 เป็นต้น

๕) ทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว สรุปพฤติกรรมได้ดังนี้

การแสดงพฤติกรรมด้านกตัญญูต่อเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
 ตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ด้านทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว คือ นักเรียนชวน

บิดามารดาไปถวายสังฆทานที่วัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ ทำบุญทอดกฐิน ผ้าป่าเพื่อสร้างวัด เป็นต้น นักเรียนชวนบิดามารดาให้ทำบุญปล่อยนกปล่อยปลาในวัดเกิด นักเรียนชวนบิดามารดาทำบุญตักบาตรในเทศกาลต่างๆ เช่นวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น นักเรียนชวนบิดามารดาทำบุญครอบวันตายของญาติ นักเรียนชวนบิดามารดาไปเวียนเทียนที่วัดในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา นักเรียนชวนบิดามารดาให้สวดมนต์ ไหว้พระก่อนนอน นั่งสมาธิไปฟังเทศน์ที่วัดในวันพระ ชวนให้บิดามารดาบริจาคเงินซื้อโลงศพให้ศพที่ไม่มีญาติ เป็นต้น

๓. แนวทางการปลูกฝังกตัญญูแก่เด็กต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

สรุปได้ดังนี้คือ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนาที่ควรจะให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเพื่อช่วยกระตุ้นเตือน และปลูกฝังคุณธรรมโดยเฉพาะความกตัญญูแก่พ่อแม่ให้เกิดขึ้นกับเด็กโดยผ่านขบวนการปลูกฝังและกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเข้าค่ายอบรมคุณธรรม การปฏิบัติธรรม ตลอดทั้งกิจกรรมวันแม่ วันพ่อรวมถึงการพาเด็กเข้าวัดทำบุญ ตักบาตร ไหว้พระ สวดมนต์ นั่งสมาธิภาวนา เป็นต้น เพราะความกตัญญูต่อก่อนหน้านั้นเป็นความเชื่อที่มีมาควบคู่กับสังคมไทยจนเป็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธ ซึ่งมีการอบรมสั่งสอนและถ่ายทอดกันมาเป็นระยะเวลาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะบิดามารดาได้รับยกย่องว่าเป็นพรหมของบุตร เป็นบุรพเทพ บุรพาจารย์ และอาहुไนบุพคณ หรือพระอรหันต์ของบุตรธิดาซึ่งมีวิธีการแสดงความกตัญญูต่อก่อนหน้านั้นนักเรียนจะต้องตอบแทนพระคุณท่านสามารถกระทำได้โดยท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำการงานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่การรับทรัพย์มรดก ทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว เพราะการบำรุงบิดามารดานั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่นักเรียนจะต้องกระทำทันทีที่มีโอกาสในปัจจุบันโดยไม่ต้องรอโอกาสมาถึง ต้องรีบทำทันที ดังนี้

๑. ด้านการเลี้ยงดูมารดาบิดา คือ การนอบน้อมด้วยกาย แสดงความเคารพด้วยวาจา ฝ้ารักษาพยาบาลในเวลาไม่สบาย ทำการงานช่วยเหลือบิดามารดา การดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้สมควรที่จะรับทรัพย์มรดก

๒. ด้านการช่วยทำการงานของท่าน คือ เตรียมอาหารให้มารดาบิดารับประทาน กวาดบ้านถูบ้านให้มารดาบิดาดูแลทำความสะอาดห้องนอนของมารดาบิดา และจัดอาหารให้มารดาบิดาเมื่อท่านเจ็บป่วย

๓. ด้านการทำบุญอุทิศให้มารดาบิดาเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว คือ มั่นทำบุญตักบาตรถึง บิดา หรือมารดา ที่ล่วงลับไปแล้ว มั่นถวายสังฆทาน เข้าวัดฟังธรรมแผ่เมตตาแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยใจบริสุทธิ์

๔. ด้านการประพาศิตนให้สมควรได้รับมรดก คือ มีความกตัญญูทดแทน ต่อบิดามารดา โดยการเลี้ยงดูบิดามารดาเป็นการตอบแทน เลี้ยงดูพ่อแม่ยามแก่เฒ่าอย่าปล่อยให้ท่านอดร้อนท้อใจ ในวัยชรา ช่วยทำกิจการงานของท่าน ไม่นิ่งดูตายเป็นคนไร้หัวใจเข้าไปช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ ดำรงวงศ์ตระกูลไม่ทำตระกูลให้เสื่อมและเสียหาย

๕. ด้านการดำรงวงศ์ตระกูล คือ นักเรียนที่ดีควรจะเป็นผู้มีความกตัญญูทดแทน ที่มี คุณธรรม จริยธรรม จะต้องมีความระมัดระวังในการดำเนินชีวิต เช่น การเสียสละ การมีระเบียบวินัยและ รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ในการทำวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๑) ศึกษาผลกระทบที่บุตรธิดาได้รับจากการไม่บำรุงบิดามารดาที่ปรากฏในนิทาน ชาดกกับในนิทานธรรมบท

๒) ศึกษาหลักกตัญญูทดแทนที่ปรากฏในนิทานธรรมบทกับในนิทานชาดกศึกษา

๓) ศึกษาปัญหาที่เกิดจากการที่บุตรธิดาไม่บำรุงบิดามารดาในปัจจุบันที่ส่งผล กระทบต่อการที่ผู้สูงวัยถูกทอดทิ้งในจังหวัดต่างๆ

๔) ศึกษาพฤติกรรมด้านกตัญญูทดแทนต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นต่างๆ ให้กว้างขวาง มากขึ้น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถาแปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑) หนังสือ :

กันยา สุวรรณแสง. จิตวิทยาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, ๒๕๔๒.

ชมรมผู้รักบุญ. คำสอนหลวงปู่ศุขลือชาพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เอส.เอ็ม.เค.พริ้นติ้ง, ๒๕๕๑.

ชัยพร วิชาวุธ. แนวคิดและพัฒนการใหม่ในการปลูกฝังคุณธรรม. กรุงเทพมหานคร : จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๓๗.

ณรงค์ โชควัฒนา. อนุสรณ์ในงานพระราชทานดินฝังศพนายเทียม โชควัฒนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประสานศิลป์, ๒๕๓๔.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ปัจฉนิก. จริยธรรมของเยาวชนไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐.

ทวี บุญยเกตุ. พ่อสอนลูก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๔.

ปัญญานันทภิกขุ. กัตถุญญกถาที่เป็นเครื่องหมายของคนดี. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

ปิ่น มุทุกันต์. มงคลชีวิตภาค๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ประสาน – ทิพวรรณ หอมพุด. จิตวิทยาทั่วไป. กรุงเทพมหานคร : พิษณุการพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระสิริมงคลจารย์. มงคลตถปิณีแปลเล่ม๒. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุต.โต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

- **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระธรรมโกศาจารย์(พุทธทาสภิกขุ). **กัตถุญญกถาที่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- **คุณบิดามารดาสุดพรรณามหาศาล**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๕.
- **คนไทยกับป่า**, พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.
- **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดกญาณสิริ). **มงคล ๓๘**, พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๖.
- พุทธทาสภิกขุ. **กัตถุญญกถาที่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.
- **พุทธจริยา**. กรุงเทพมหานคร : หจก. การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๕.
- **บรมธรรมภาคปลาย**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๕.
- พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). **กัตถุญญกถาที่เป็นเครื่องหมายของคนดี**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.
- **ลูกต้องปลูกนิสัยที่ดี**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.
- พระครูถิลาณสีทวิวัฒน์ (สมาน กลุยานธมฺโม). **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๓.
- พระราชมงคลบัณฑิต. **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงพระพรหมมุนี (ปฐุจิณโณป.ธ.ธ.)**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๑.
- พรรณราย ทรัพย์ะประภา. **จิตวิทยาอุตสาหกรรม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๒๕**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕.

..... . พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖.

เรียม ศรีทอง. พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเวิร์คเวฟเอดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๒.

วุฒิชัย มูลศิลป์ และจำนง อติวัฒน์สิทธิ์. จรรยาสุภาพชนในทัศนะของขงจื้อและปราชญ์ท่านอื่น ๆ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นอ้อย, ๒๕๓๒

วีระชัยมี ขอบธรรม.สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ๖. กรุงเทพมหานคร : หจก. อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๖.

ศรีธรรม ธนะภูมิ. พัฒนาการทางอารมณ์และบุคลิกภาพ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๕.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญสุวฑฺฒโน). พระธรรมเทศนาในพระราชสำนัก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๔๑.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวนอุภูฏาธิ์).มงคลในพระพุทธศาสนา.พิมพ์ครั้งที่๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กิตติวรรณ, ๒๕๓๘.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ธมฺมโร). มงคลยถาควิถีฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร :ธรรมสภา, ๒๕๒๘.

สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖.

สุชา จันทน์หอม. จิตวิทยาเด็ก. (พิมพ์ครั้งที่๓) กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑.

สุนน อมรวิวัฒน์และคณะ . การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สุดใจ บุญอารีย์. การฝึกเหตุผลเชิงจริยธรรม : ทฤษฎีและการปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์พัฒนาการหนังสือกรมวิชาการ, ๒๕๔๑.

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต. การปรับพฤติกรรม. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์ , ๒๕๒๖.

สงวน สุทธิเลิศอรุณและคณะ. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : ชัยศิริการพิมพ์, ๒๕๒๒.

สร้อยตระกูล (ติวานนท์) อรรถมานะ. พฤติกรรมองค์การทฤษฎีและการประยุกต์.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.

ส. ผ่องสวัสดิ์. คัมภีร์ปฏิรูปมนุษย์ภาคครอบครัวอบอุ่น. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๕๑

๒) บทความ :

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). “พระธรรมวินัยกฎหมายทฤษฎีและผลประโยชน์กรณี
ความเห็นขัดแย้งกันในเรื่อง พ.ร.บ. สงฆ์ฉบับใหม่”. สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิตรุ่น
ที่ ๔๗. รวบรวมและจัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

๓) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์/งานวิจัย :

วรพจน์ทองใบ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่าไม้ : ศึกษา
เปรียบเทียบเฉพาะกรณี พระพญ์ศักดิ์ เตชะธัมโม วัดผาลาด อำเภอเมือง จังหวัด
เชียงใหม่ กับ การปลูกป่าสมุนไพรรของพระสมณีกนาโถวัดปลักไม้ลายอำเภอ
กำแพงแสน จังหวัดนครปฐม”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาศาสนา
เปรียบเทียบ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗.

พระมหาภูเนตจันทรจิต. “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”. วิทยานิพนธ์ปริญญา
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑

พระมหาอรุณ อรุณธมฺโม (สุกะ โกศล). “อิทธิพลของอรรถกถาธรรมบทต่อพิธีกรรมและประเพณี
ของชาวอีสาน”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระมหาภูเนต จันทรจิต. “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหา
บัณฑิต. สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

พระมหาเจิม สุวโจ. “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะ
กรณีพระอธิการพญ์ศักดิ์เตชะธมฺโม”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย (แก้ววงษ์น้อย). “แนวคิดและวิธีการจัดกลาทางสังคมในสถาบัน
ครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต.
สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๔.

พระมหาอุทัย มูลแก้ว. “การจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระธรรมวินัยปิฎก”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร-
มหาบัณฑิต. สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.

พุทธชาติ แผนสมบุญ. “กระบวนการปลูกฝังความกตัญญูทศเวทีแก่เยาวชน”. **วิทยานิพนธ์พุทธ**

ศาสตรุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๕๓.

พงศ์พัชรา สัมพันธ์รัตน์. “การศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทศเวทีต่อมารดาบิดาของนักเรียน
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่๒: กรณีศึกษาโรงเรียนทวีธาภิเศกเขตบางกอกใหญ่

กรุงเทพมหานคร. ”**วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย). “แนวคิดและวิธีการจัดกลาทางสังคมในสถาบัน

ครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**.

สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๕๔.

พงศ์พัชราสัมพันธ์รัตน์. “การศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทศเวทีต่อมารดาบิดาของนักเรียน
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่๒: กรณีศึกษาโรงเรียนทวีธาภิเศกเขตบางกอกใหญ่

กรุงเทพมหานคร” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สมคิด เหลาฉลาด. “ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับ

มัธยมศึกษาตอนปลายเขตกรุงเทพมหานคร”. **หลักสูตรพัฒนารวมชนมหาบัณฑิต**.

สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

๒๕๕๒.

อำนวย จั่นเงิน. “การพัฒนาความกตัญญูทศเวทีตามแนวคิดของพระพุทธวรญาณ (ทองย้อย

กิตติทินฺโน)”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**. ภาควิชาสวัสดิศึกษา. บัณฑิต

วิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทศวิถีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น
โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

คำชี้แจง

๑. จุดประสงค์ของแบบสัมภาษณ์นี้มุ่งวิจัยเกี่ยวกับศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทศวิถีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นภาพรวมไม่เกี่ยวข้องกับรายบุคคล หรือหน่วยงานใดๆ ทั้งสิ้น

๒. แบบสัมภาษณ์ทุกข้อ เป็นความคิดเห็นของผู้ตอบแต่ละคนขอความกรุณาให้คำตอบทุกข้อตามความคิดเห็นของตนเอง

๓. คำตอบต่างๆ ที่ได้รับจะเก็บใช้ในงานวิจัยเท่านั้น

๔. แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เกี่ยวกับพฤติกรรมด้านความกตัญญูทศวิถีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

ตอนที่ ๓ เกี่ยวกับแนวทางในการปลูกฝังความกตัญญูทศวิถีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

ในการตอบแบบสัมภาษณ์นี้ ขอความกรุณาได้โปรดตอบแบบสัมภาษณ์ทุกข้อตามสภาพความเป็นจริง ข้อมูลที่ถูกต้องตรงกับความเป็นจริงที่สุดเท่านั้น จึงจะกระทำให้การวิจัยครั้งนี้มีผลสรุปที่เที่ยงตรง ซึ่งจะได้เป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

พระวิบูล ญาณธมฺโม (พันธุมิตร)

นักศึกษานิเทศศาสตร์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย / ลงใน () ที่ตรงตามความเป็นจริงของท่านมากที่สุด

ชื่อ.....นามสกุล.....

๑. สถานะในครอบครัว

() บุตรคนที่ ๑

() บุตรคนที่ ๒

() บุตรคนที่ ๓

() อื่นๆ (โปรดระบุ)

๒. ชั้น

() ม.๑

() ม.๒

() ม.๓

๓. การอยู่อาศัยในครอบครัว ในปัจจุบัน

() อยู่กับมารดาบิดา

() อยู่กับมารดา

() อยู่กับบิดา

() อื่นๆ (โปรดระบุ)

๔. อาชีพของผู้ปกครอง

() ข้าราชการ

() รัฐวิสาหกิจ

() พนักงานบริษัท

() ค้าขาย

() เกษตรกร

() รับจ้าง

() อื่นๆ (โปรดระบุ)

๕. สภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

() ครู

() ผู้ปกครอง

() นักเรียน

() อื่นๆ (โปรดระบุ)

ตอนที่ ๒

เกี่ยวกับพฤติกรรมด้านความกตัญญูคุณเวทิตาธรรมต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา

ตอนต้นโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

(สำหรับนักเรียน)

ข้อที่ ๑. ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ

๑.๑ นักเรียนได้ตอบแทนบุญคุณบิดามารดาของท่านอย่างไร

.....

.....

.....

๑.๒ นอกเหนือจากข้อ ๑.๑ นักเรียน คิดว่าบุตรธิดาควรดูแลเลี้ยงดูตอบแทนบุญคุณบิดามารดาอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

ข้อที่ ๒. ช่วยทำกิจของท่าน

๒.๑ นักเรียนได้ช่วยทำกิจของบิดามารดาของท่านอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

๒.๒ นอกเหนือจากข้อ ๒.๑ นักเรียนคิดว่า บุตรธิดาควรช่วยทำกิจของบิดามารดาของตนอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

ข้อที่ ๓. ดำรงวงศ์สกุล

๓.๑ นักเรียนปฏิบัติอย่างไร เพื่อดำรงวงศ์สกุลของท่าน

.....

.....

.....

๓.๒ นอกเหนือจากข้อ ๓.๑ นักเรียนคิดว่าบุตรธิดาควรปฏิบัติตนอย่างไรบ้างเพื่อดำรงวงศ์สกุลของตน

.....

.....

.....

ข้อที่ ๔. ปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท

๔.๑ นักเรียนปฏิบัติตนอย่างไรบ้างในฐานะทายาทของวงศ์สกุลของบิดามารดา

.....

.....

.....

๔.๒ นอกเหนือจากข้อ ๔.๑ นักเรียนคิดว่าบุตรธิดาควรปฏิบัติตนอย่างไรบ้าง เพื่อให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทแห่งวงศ์สกุลของตน

.....

.....

.....

ข้อที่ ๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน นักเรียนคิดว่าบุตรธิดาควรทำหน้าที่ต่อบิดามารดาอย่างไรบ้างจึงได้ชื่อว่าทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว

.....

.....

๖) นักเรียนเข้าใจความหมายกตัญญูและกตเวทิตี้อย่างไร

๗) ในทัศนะของนักเรียนทำอย่างไร ให้บุตริศาตระหนักในการบำรงบิคารมาดา

๘) ในทัศนะของนักเรียนการกระตุ้นเตือนให้บุตริศาสำนึกในการบำรงดูแลบิคารมาดาทำได้อย่างไร

๙) ในทัศนะของนักเรียนการปลูกฝังหน้าที่บุตริศาที่ดีที่พึงปฏิบัติต่อบิคารมาดาจะทำอย่างไร..

๑๐) ในทัศนะของท่านทำอย่างไรจะสามารถนำหน้าที่ที่บุตริศาพึงบำรงบิคารมาดาไปปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน

ตอนที่ ๓

แนวทางในการปลูกฝังความกตัญญูทศเวทิตาธรรมต่อบิดามารดาของนักเรียน

(สำหรับผู้ปกครอง และครู)

๖.)นักเรียนแสดงออกอย่างไรบ้าง ถึงความกตัญญูทศเวทิตามารดาบิดา ในด้านต่างๆ ต่อไปนี้

๑.๑ด้านทางกาย

.....

.....

.....

.....

๑.๒ด้านทางวาจา

.....

.....

.....

.....

๑.๓ด้านทางใจ

.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณในความร่วมมือมา ณ โอกาสนี้

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

๑.

ชื่อนางพรรณนิภา	นามสกุลมุลลิตี
บุตรคนที่ ๑	ชั้นปริญญาตรี
การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน	อยู่กับมารดา
อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร	สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ครู
สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖	
๒.

ชื่อนายขจร	นามสกุลศักดิ์แสง
บุตรคนที่ ๔	ชั้นปริญญาตรี
การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน	อยู่กับมารดาบิดา
อาชีพของผู้ปกครอง ข้าราชการ	สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ครู
สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖	
๓.

ชื่อนางสาวพาน้อย	นามสกุลพนมพงษ์
บุตรคนที่ ๑	ชั้นปริญญาตรี
การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน	อยู่กับบุตร
อาชีพของผู้ปกครอง ข้าราชการ	สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ครู
สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖	
๔.

ชื่อนางสาวกชกร	นามสกุลสุขกวี
บุตรคนที่ ๒	ชั้นปริญญาตรี
การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน	อยู่กับมารดา
อาชีพของผู้ปกครอง ข้าราชการ	สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ครู
สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖	
๕.

ชื่อนายขรรชง	นามสกุลสุ่มมาตย์
บุตรคนที่ ๓	ชั้นปริญญาตรี
การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน	อยู่กับครอบครัวตนเอง
อาชีพของผู้ปกครอง ข้าราชการ	สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ครู
สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖	

๖. ชื่อแม่ทองคำ นามสกุลศรีสนอง
 บุตรคนที่ ๑ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖
 การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับบุตรหลาน
 อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ผู้ปกครอง
 สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๗. ชื่อแม่เขียว นามสกุลชาญสมร
 บุตรคนที่ ๔ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖
 การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับลูกหลาน
 อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ผู้ปกครอง
 สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๘. ชื่อแม่ประนอม นามสกุลศรีสนอง
 บุตรคนที่ ๒ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖
 การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับบุตรหลาน
 ของผู้ปกครอง เกษตรกร สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ผู้ปกครอง
 สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๙. ชื่อแม่ใบ นามสกุลมูลอำคา
 บุตรคนที่ ๑ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖
 การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับบุตรหลาน
 อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ผู้ปกครอง
 สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๑๐. ชื่อแม่สมคิด นามสกุลไชยมีสุข
 บุตรคนที่ ๒ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖
 การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับบุตรหลาน
 อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ผู้ปกครอง
 สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

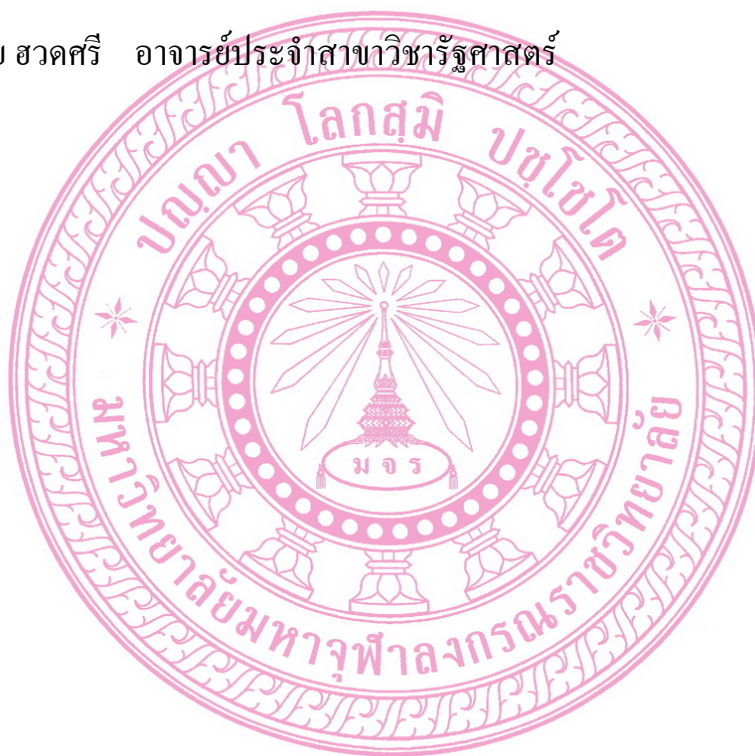
๑๑. ชื่อเด็กหญิงอารีรัตน์ นามสกุลฤกษ์สนอง
บุตรคนที่ ๓ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑
การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับยาย
อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ นักเรียน
สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๑๒. ชื่อเด็กชายเกียรติศักดิ์ นามสกุลมุงคุณพล
บุตรคนที่ ๓ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑
การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับมารดาบิดา
อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ นักเรียน
สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๑๓. ชื่อนายประจักษ์ นามสกุลไชยรินทร์
บุตรคนที่ ๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑
การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับมารดาบิดา
อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ นักเรียน
สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๑๔. ชื่อเด็กหญิงเกสร นามิสา นามสกุลเวียงวิเศษ
บุตรคนที่ ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑
การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับตากับยาย
อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ นักเรียน
สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๑๕. ชื่อนายทวี นามสกุลศรีอุดร
บุตรคนที่ ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑
การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับบิดามารดา
อาชีพของผู้ปกครอง รับจ้าง สภาพของผู้ตอบสัมภาษณ์ นักเรียน
สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

๑๖. ชื่อเด็กชายปณิธาน นามสกุลบุญมี
 บุตรคนที่ ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒
 การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับบิดามารดา
 อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร ของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ นักเรียน
 สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๑๗. ชื่อเด็กชายจักรินทร์ นามสกุลวงศ์สมศรี
 บุตรคนที่ ๓ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒
 การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับบิดามารดา
 อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร ของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ นักเรียน
 สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๑๘. ชื่อเด็กชายนัฐพงษ์ นามสกุลเสาแบน
 บุตรคนที่ ๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒
 การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับมารดา
 อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ นักเรียน
 สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๑๙. ชื่อเด็กหญิงวนารัตน์ นามสกุลประการะภา
 บุตรคนที่ ๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒
 การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับมารดา
 อาชีพของผู้ปกครอง ทำนา สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ นักเรียน
 สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๒๐. ชื่อเด็กหญิงมะปราง นามสกุลบัวพิมพ์
 บุตรคนที่ ๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒
 การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับน้องกับมารดา
 อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ นักเรียน
 สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

๒๑. ชื่อเด็กชายสหัสวรรษ นามสกุลแจ่มดี
 บุตรคนที่ ๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓
 การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับน้องกับมารดา
 อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ นักเรียน
 สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๒๒. ชื่อนายโกวิท นามสกุลศรีอุดร
 บุตรคนที่ ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓
 การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับยาย
 อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ นักเรียน
 สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๒๓. ชื่อเด็กหญิงนฤมล นามสกุลวินทะไชย
 บุตรคนที่ ๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓
 การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับมารดา
 อาชีพของผู้ปกครอง เกษตรกร สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ นักเรียน
 สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๒๔. ชื่อเด็กชายรัฐพงษ์ นามสกุลน้อยหลุมเลา
 บุตรคนที่ ๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓
 การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับมารดา
 อาชีพของผู้ปกครอง รับจ้าง สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ นักเรียน
 สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
๒๕. ชื่อเด็กชายอริวัฒน์ นามสกุลทวินันท์
 บุตรคนที่ ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓
 การอยู่อาศัยในครอบครัวในปัจจุบัน อยู่กับมารดาบิดา
 อาชีพของผู้ปกครอง ธุรกิจส่วนตัว สภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ นักเรียน
 สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ

๑. พระมหามิตร ฐิตปญฺโญ คร. ป.ธ.๔ พธ.บ. พธ.ม. Ph.D. สาขาพระพุทธศาสนา
๒. ดร.ประยูร แสงใส ป.ธ.๕ พ.ม. พธ.บ. M.A. Ph.D. สาขาหลักสูตรและการสอน
๓. ผศ.ดร.ชาญชัย ฮวดศรี อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ ๖๑๒๓.๔/๑๕๐

วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

เรื่อง ขทความอนุมัติแต่งตั้งผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร.ชาญชัย สวคศรี

ด้วย พระราชบัญญัติ/พินทุนิตร รหัสประจำตัว ๕๔๐๕๔๐๕๐๕๖ นิติสารัญญาไพ สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา ภาคนอกดี ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูต่อแม่ที่ล้นเกินของนักเรียน
ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาหลวง อำเภอรวิชัย จังหวัดร้อยเอ็ด”

เพื่อให้งานวิทยานิพนธ์ของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย ศูนย์
บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่มีรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญใน
การตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงขอเรียน/เจริญพรเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการ
ศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี
ขอขอบคุณ/อนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

(พระครูสุวรรณพัฒนกิจ,ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

- ทรงยศ/ศุภณัฐนิพนธ์

 (ผศ.ดร.ชาญชัย สวคศรี)

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยเกษตรขอนแก่น

பி. என். செல்வம், எம். ஏ. என். எம்.

วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

เรื่อง จากความอนุเคราะห์เป็นผู้สื่อข่าวทางดวงสถาเลื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร.ชาณุทัต สวดศรี

ด้วย พระวิบูล ญาณธมฺมโม/พัชรธมฺม รัชกาลที่ ๑๕๙๐๕๔๐๕๐๓๖ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา ภาควิชา ศาสนาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
ได้รับอนุญาตให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาพฤติกรรมการเล่นความกดัญญกุลเวทีของนิสิต
ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด”

เพื่อให้งานวิทยานิพนธ์ของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย ศูนย์
วิจัยศึกษา วิจัยและพัฒนา แก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่มีภูมิลำเนาและมีความเชี่ยวชาญใน
การตรวจสภาพเครื่องมืการศึกษาวิจัย จึงขอเรียน/เชิญพวเป็นผู้นำทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมืทาง
ศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

ศูนย์ส่งเสริมจิตศึกษา วิทยาลัยขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี
ขอขอบคุณ/อนุโมทนาคุณ โอกาสนี้

James M. Smith

(พระครูวิธานพัฒนบัณฑิต,ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ จัดศึกษา วิเคราะห์ตนเอง

- ทราย/ดินปนทรายในน้ำ

ชื่อนายประจักษ์ ไชยรินทร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

เด็กหญิงเกสร นามสกุลเวียงวิเศษ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

เด็กหญิงวนรัตน์ ประการะภา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ สัมภาษณ์ วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์

๒๕๕๖

เด็กหญิงมะปราง บัวพิมพ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์

๒๕๕๖

เด็กหญิงอารีรัตน์ ฤกษ์สนอง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

เด็กชายปณิธาน บุญมี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

เด็กชายเกียรติศักดิ์ มุ่งคุณพล ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

ชื่อเด็กหญิงนฤมล วินทะไชย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

งานกิจกรรมวันแม่

โครงการปฏิบัติธรรม พัฒนาตนเอง

โครงการปฏิบัติธรรม พัฒนาตนเอง

โครงการปฏิบัติธรรม พัฒนตน

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ- นามสกุล	พระวิฑูล ญาณธมฺโม (พันธุมิตร)
เกิด	เมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๘
สถานที่เกิด	ณ บ้านเลขที่ ๓๓ หมู่ ๓ บ้านเหล่าใหญ่ ตำบลเขาวง อำเภอวังนุรี จังหวัดร้อยเอ็ด
อุปสมบทเมื่อ	๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ ณ วัดบ้านเหล่าใหญ่ ตำบลเขาวง อำเภอวังนุรี จังหวัดร้อยเอ็ด มีพระครูวัชรปัญญาคูณ เป็นพระอุปัชฌาย์
วุฒิทางธรรม	สอบได้นักธรรมชั้นเอก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ณ สำนักเรียน คณะจังหวัดร้อยเอ็ด
วุฒิสามัญ	สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) รุ่น ๕๗ คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปัจจุบัน :	เป็นครูสอนนักธรรม ธรรมศึกษา พระปริยัติธรรม ดำรงตำแหน่งรองเจ้าอาวาสวัดบ้านเหล่าใหญ่ ตำบลเขาวง อำเภอวังนุรี จังหวัดร้อยเอ็ด
เข้าศึกษาชั้นปริญญาโท	บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๔
ที่อยู่ปัจจุบัน	สังกัดวัดบ้านเหล่าใหญ่ ตำบลเขาวง อำเภอวังนุรี จังหวัดร้อยเอ็ด โทร..๐๘๐-๐๕๓๑-๔๓๘